

ITE
LAPISSA

Mirjami Rautio: Perhe, 2006. Kuva: Veli Granö.

- **PÄÄTOIMITUS:** MINNA HAVERI
- **KUVATOIMITUS:** LIISA HEIKKILÄ-PALO
- **ITE lapissa, nykykansantaiteen vuosikirja 10** • MAAHENKI OY
 - **TAITTO:** RIIKKA LÖYTÖKORPI JA MARKO MÄKINEN
 - **VÄRIEROTTELUT:** PETRI KUOKKA/AARNIPAJA KY
 - **ETUKANSI:** JUKKA SÄNTTI: KUUKKELIT. KUVA: ARTO LIITI
 - **TAKAKANSI:** YRJÖ HUHTALAN PÖLYKAPSELITAIDETTA. KUVA: ARTO LIITI
- **TAITOKSET:** MIRJAMI RAUTIO: TUNTURIPAKO, 2006 JA KOKOUS, 2007. KUVAT: VELI GRANÖ.

- © KIRJOITTAJAT, VALOKUVAAJAT JA MAAHENKI OY
 - ISBN ?????????????
 - MAAHENKI OY, HELSINKI 2013
 - **PAINOPAIKKA:** BOOKWELL KIRJAPAINO OY

Minna Haveri: Lukijalle.....	5
------------------------------	---

Luonnossa

Minna Haveri: Sielukkaat käkkyrät.....	8
Erkki Pirtola: ITE-Lapin pahkat ja karahkat.....	12
Erkki Pirtola: Paavo Ruotsalaisen ihastuskivet ja voimapuut.....	16
Erkki Pirtola: Lapin akat.....	18
Maria Huhmarniemi: Talvitaiteen ammattilaiset – ITE-taiteilijoita, kuvataiteilijoita ja yrittäjiä.....	20
Korinna Korsström-Magga: Veistä ITE lumesta!.....	24
Elina Vuorimies: Karesuvannon Juhannusmorsian.....	28

Juurilla

Janne Inkeroinen: ITE-taiteen juuret ovat pohjolassa.....	34
Erkki Pirtola: Seitamaalari Ilkka Lantto.....	40
Erkki Pirtola: Veikko Rajala ja Lapin voimat.....	44
Riitta Kuusikko: Pohjoisen varhaisia ITE-taiteilijoita.....	50
Marjut Aikio: Susanna Valkeapäästä ja hänen piirroksistaan.....	54
Erkki Pirtola: Kuukkelikunkku Jukka Sääntti.....	56
Kirsi Tervola: Mistä on aidot matkamuistot tehty?.....	60
Minna Haveri: Mirjami Raution elämänlangat.....	64

Hullutellen

Jukka Turunen: Pelkosenniemen vapaudenpatsas.....	72
Veli Granö: Reijo Osipoff – nauru on piilopaikka.....	74
Pälvä Rantala: Kalkkimaan pappi – Tornionlaakson ensimmäinen stand up -koomikko?.....	78
Erkki Pirtola: Aulis Adolf.....	82
Anna-Maija Salonen: Lea Poikela: Mitä näille kengille tehhään?.....	86
Kalle Lampela: Jäähyväiset renttutaiteilijamyymälälle.....	92
Elina Vuorimies: Keramiikka villitsee lintumiehen.....	96
Veikko Halmetoja: Ralf Forsström – teatterilavastaja ja ITE-näyttelyiden arkkitehti.....	100
Lars Saari: Ylikylän kana, ITE-taide ja kriitikko.....	106
Anna-Maija Salonen: Taikurin oppipojan askel ei paina.....	110
Rosa Leksom: ITE-taiteilija 2013.....	112

Matrikkeli

Minna Haveri: Lapin ITE-taiturit.....	116
Kirjoittajat.....	126
Lähteet.....	127

Lapin luonto luo outoa taikaa

Tärkeintä oman elinpiirin näkemisessä on valo, joka piirtää esille maisemat ja antaa elämälle ja esineille suuntaviivat. Valolla on Lapissa erityinen rytmi ja luonne. Talvisin aurinko katoaa kuukausiksi näkyvistä jättäen pohjoisen asukkaat kylmään kaamokseen, mutta kun kevät saapuu, nousee aurinko taivaalle jäädäkseen, ja seuraa suven kuulaat yöttömät yöt. Lapin luonto on täynnä vastakohtia ja äärimmäisyyksiä. Ei missään lumi ole niin valkoista kuin tuntureiden keväthangilla. Toisaalta maisemaan kuuluvat ruskan räiskyvät värit ja taivaalla loimottavat revontulet. Valo, vaihtelu ja vastakohtat näkyvät myös lappilaisessa Itse Tehdyn Elämän taiteessa.

Lapin myyteissä pilkahtelevat niin erikoiset ja alkuperäiset saamelaiset kuin työteliäät mutta ajoittain viinaanmenevät pohjalaiset, ja ikiaikaiset legendat sekä Lapin ylvään kaunis luonto. Etelän ihmisille erämaiden Lappi on karu ja eksoottinen, yhtä aikaa aito ja outo. Sama pätee lappilaiseen ITE-taiteeseen. Nyt käsillä oleva ITE Lapissa -kirja ja koko pohjoisimman Suomen nykykansantaiteen kartoitus osoittavat, että Lapin asukkaista on moneksi. Suomen Lappi on valtava alue, kolmannes maastamme. Se on kulttuuriltaan rikas ja vaihteleva. Ei ole yhtä Lapin kulttuuria tai identiteettiä, vaan monia. Myyttisen Lapin rinnalla näyttäytyy pohjoisen arkinen elämä.

Lappilaisia yhdistää pohjoinen sijainti. Vahva luontosuhde on monille alueen ITE-taiteilijoille itsestäänselvyys. Luontoon ei välttämättä mennä vaihtelunhalusta ja virkistymään

kuten etelämpänä, vaan sinne päästään ja joudutaan heti kun astutaan ulos kotiovesta. Metsästyksellä, kalastuksella ja luonnontuotteiden keruulla on merkitystä myös elinkeinona. Ja poroja Lapissa on yhtä paljon kuin ihmisiä.

Jo toistasataa vuotta kulkijat ja kuvaajat ovat matkanneet Lappiin ihailemaan pohjoisen luontoa ja sen merkittäviä vuodenaikoja sekä omaperäistä kulttuuria ja lappilaisten kykyä sopeutua ankariin oloihin. Näin syntynyt turismi on jättänyt vahvan jälkensä lappilaiseen kulttuuriin. Lapin ITE-taiteessa kin pilkahtelevat iloisena kimarana vaikutteet niin kaupalliseen matkamuiistotuotannosta kuin shamanismista ja luonnonhengistä, joulupukkiakaan unohtamatta.

Ensivilkaisulla Lapin ITE-taide vilisee tuttuja lappilaisia kuva-aiheita, tuntureita, neljäntuulenhattuja ja tietenkin poroja, mutta toisaalta lappilainen ITE yllättää ennakkoluulottomalla rohkeudellaan. ITEilmaisun kirjo on lavea. Kun toiset maalaavat kankaalle muistojaan ja mielenmaisemiaan, toiset löytävät abstraktin kauneuden ja luonnon hengen auringon ja pakkasten patinoimista pahkoista ja käkkyröistä.

Lappilaisessa itseoppineiden taiteessa on rutkasti luovuuden alkuvoimaa ja pilaamatonta omaleimaisuutta. Se on usein karheaa ja ronskia mutta välillä myös herkän tunnelmoivaa. Kuten tämä kymmenes ITE-vuosikirja osoittaa, lappilainen ITE on tekijöidensä näköistä taidetta, jossa läsnä ovat luonto, juuret ja luova hulluus.

Veikko Rajala: Pikkuhirvaat tappelevat, 1981. Kuva: Martti Rikonen.

LUONNOS

Paavo Ruotsalainen Tuula-vaimonsa kanssa kotinsa terassilla Ivalossa. Kuva: Jaakko Heikkilä.

SIELUKKAAT KÄKKYRÄT

8

Animismi merkitsee hengettömän henkistämistä ja elottoman olioittamista. Samoin voisi kuvata taiteen tekemistä, onhan se merkitsevän muodon tai esittävyuden antamista materiaalille. Animismi on käsitys, jonka mukaan elottomillakin asioilla voi olla sielu. Tämä uskomustapa on tyypillinen alkukantaisten kulttuurien uskonnoille ja suomalaistenkin muinaiselle maailmankuvalle, joiden mukaan puu, kivi tai vaikkapa vuori oli mahdol-

lisesti jumala tai sen ilmentymä. Kaikessa uskottiin olevan voimaa eli ”väkeä”. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että näiden muotojen ja materiaalien koettiin olevan elossa tai eläväisiä, vaan sitä, että niillä oli kyky vaikuttaa maailman menoon ja ihmisen elämään. Esimerkiksi saamelaisilla oli erityisiä pyhiä uhripaikkoja, joita sanottiin seidoiksi. Seidanhaltijaa pyrittiin lepyttämään lahjoilla muun muassa hyvän metsäonnen saamiseksi.

OLIOITTAMINEN

Ihmisillä on epäilemättä luontainen taipumus nähdä kauneutta ja esittävyyttä luonnonmuodoissa ja koristella niiden avulla itseään ja ympäristöään. Jo kivikaudella ihmiset ovat kiinnittäneet esteettisen huomionsa luonnonmuotoihin ja keränneet esimerkiksi erikoisen muotoisia kiviä asuinpaikoilleen. Luonnonmuotolöydöt ja niiden parantelu on voinut olla yksi niistä tekijöistä, jotka ovat johdattaneet ihmiset varsinaiseen luomistyöhön. Kauan sen jälkeenkin, kun on opittu

valmistamaan esineitä, ihmiset ovat käyttäneet taiteellisessa työssään hyväkseen luonnon satunnaisuuksia. Luonnonkansojen taiteessa on lukuisia esimerkkejä siitä, miten puun muodot tai ihomaalauksessa ihmisen anatomia ovat toimineet taiteellisessa työssä sommittelun perustana. Työstettävä muoto on vihjannut määrätynlaiseen esittävyteen, ja ihminen on ikään kuin jatkanut luonnon aloitetta, täydellistänyt sen.

9

Heimo Oinaan puupatsaassa veistojälki yhdistyy luonnon muovaamaan. Kuva: Arto Liiti.

Seppo Törmänen Galleria Pirun Pesässä Rovaniemen Nivankylässä. Kuva: Veli Granö.

Samalla tavalla ITE-taiteeseen kuuluu kivien ja puunkäkkyröiden ja muiden luonnonmuotojen ”olioittaminen” ja ”sieluttaminen”, eli elottomien kappaleiden elollistaminen. ITE-taiteilijat korostavat valitsemiensa kappaleiden esittäviä hahmoja, nimeävät hahmoja ja heijastavat luonnonmuotoihin omia tuntemuksiaan. Tällainen taiteentekotapa perustuu yleisinhimilliseen taipumukseen valikoida, järjestää ja pelkistää havaintoja helpommin käsiteltävään muotoon. Kun ITE-taiteilija tekee teoksensa käkkyrystä, hän poistaa siitä ylimääräisen ja täydentää siinä havaitsemansa näköisyyden.

MATKAMUISTOJA LUONNOSTA

Usein ITE-taiteilijat kertovat, kuinka ihan huomaamatta luonnossa liikkuessa reitille alkaa osua veikeitä puunkäkkyröitä tai

puhuttelevia kiviä, joista valpas silmä tunnistaa ihmisen tai eläimen hahmon. Lähtökohtana luonnonlöytötaiteessa tai toisammin käkkyränkeräilyssä onkin luonnossa liikkuminen ja ympäristön havainnointi tavalla, joka herkistää näkemään yksityiskohtien ja luonnonmuotojen kauneuden. Luonnonlöydöissä nykykansantaiteilijaa kiehtoo paitsi niiden poikkeava muoto, myös alkuperä. Luontokokemuksen muisto kiteytyy kotiin kuljetetussa ja teoksena esille asetetussa löydössä.

Valmiissa teoksessakin ITE-taiteilija arvostaa luonnon muovaamaa eri tavalla kuin itse tekemäänsä. Luonnontilaisuus itsessään on arvo. Muusta nykykansantaiteesta poiketen luonnonmuodoissa voidaan ihailla myös täysin abstraktia kauneutta ilman esittävyys tai taidon vaatimusta. Vaikka teokset ovat nykykansantaiteilijoiden löytämiä ja valinnoillaan tuottamia, luonnon itseriittoinen täydellisyys, jopa pyhyys, on niissä voimakkaasti läsnä.

ITE-LAPIN PAHKAT JA KARAHKAT

LAPISTA LÖYTYY SUURI MÄÄRÄ KARAHKATAITEILIJOITA, KOSKA LAPIN PUUAINES EI OLE NIIN JÄREÄÄ, ETTÄ SIITÄ VOISI JÄTIKARHUN VEISTÄÄ. PUUSTA TEHDÄÄN KAIKKEA MAHDOLLISTA, JA KÄSILLÄ VÄSÄÄMINEN ON PARASTA TERAPIAA. SANOTAAN, ETTÄ ITE -TAIDE ON SYNTYNYT NYKYTYÖTTÖMIKSI JÄÄNEISTÄ KÄSISTÄ, MUTTA ON SITÄ AINA TEHTY.

KARAHKATAITEILIJA JONNE SATTA

aamelaissukuinen Jonne Satta Pellosta näyttelee kotinsa pöydällä nuorena miehenä 60 vuotta sitten metsänraivauksissa löytämänsä sieskikoivun (vaivainen, monimuotoinen koivu) kyljestä tehtyä pahkakuppia, jonka muodosta sukeutuvat somat rinnat. Nyt oli työn alla uusi vastaava. ITE-taiteella ovat siis pitkät juuret ja Satta sananmukaisesti ruumiillistaa ne. Pihalla on mahtava puunkonko, joka on ”munasillaan oleva Jaara”. Tuulenpesä on nostettu puun tankoon tuuliseidaksi. Yliperän männynkarakoista on pitkin pihamännikköä pystytetty erikokoisia kekoja.

Satta käyttää taitavasti erikoisenmuotoisia oksia, joiden rytmeistä syntyy näitä koosteveistoksia. Hän nostaa erikoisia runkoja esiin ja asettaa eräänkin oksaisen pötkelön *Sisiliskoksi* polun varrelle. Sattan paikassa taide luontoutuu. Avara honkamäki on hänen ilmainen museonsa, jossa on myös rakennelmia; niliaitta eli nientakka on ruokapaikka. Lisäksi on kotatila, jonka portilla roikkuvat Kiveliöstä löydetty ”raahvaat munat”. Ok-santtyvässä on järisyttävän iso pallipahka, joka sojottaa suoraan kesmankantoon eli ”vittumaisiin” muodostumiin lahonneen puun kyljessä: ”No tietenkin, se alkaa ampumahan siihen!” Valtavasta kelosta on syntynyt tuohikattoinen postilaatikko, jota pöllö vartioi.

Satta kertoilee rytmikkäällä murteellaan, joka kuulostaa laululta: ”Poronhoiolla tässä on kärvistely. Ku tulee pitkät pimeät ni sitä mietiskelee ja tekkee pikku hommia tuolla verstaalla.” Siinä kiteytyy ITE-taiteen ydin. Satta nostaa pulleapokisen kotitontun rapunpieleen ja häipyy pikku mökkiinsä kaivertamaan ikipahkaansa.

Jonne Satta poseeraa juurakkoveistoksensa kanssa omassa ”pihamuseossaan”.

Urho Kangas ja Pahka-ateljee.

URHO KANGAS JA PAHKAN HENKI

Vastikään edesmennyt Urho Kangas on tehnyt Mellajärvelle kotitaloonsa Pahka-Ateljeen. Pihapiirissä jo pahkat uhkuvat ja ulkopirtissä on Suomen pienin kotiseutumuseo. Kauniilla niemenharjalla sijaitseva moderni hirsitalo on täpötäynnä mitä ihmeellisimpiä luonnonlöytöjä ja niistä tehtyjä kuvaelmia. Oven suussa ottaa vastaan pahkanaamainen väkylä-ukko, joka on tehty kiemuraisista oksista. Uljaita pahkatuoleja ja kaappeja on runsain mitoin, mutta rakkain aihe tuntuu olevan lintu. Kangas esitteli teoksia värikkäästi ja arvuutti katsojille oksantygistä, juurakoista ja pahkoista tehtyjä fantasialintujensa lajityyppejä. Eräskin selvisi Urhon värikkäästä kuvailusta suokukoksi, joka on valitettavasti tuntemattomasta syystä kadonnut paikkakunnalta. Jotkut pahkaryypät muodostavat kuva-arvoituksia. Katsojathan voivat nähdä mitä erilaisimpia otuksia ja tapahtumia näissä äkkiväärissä teoksissa, jotka luonto ja taiteilija ovat tehneet yhdessä.

Erästä kiehkuraisesta koivunpahkasta on syntynyt mitä ilmeikkäin villakoiria vain hiukan tyyllittelemällä luonnon muotoa. Sylipahkis oli saanut kaulalleen veikeän helminauhan. Toisesta jämäkkäämmästä pahkurasta oli syntynyt bulldoggi, jolla oli luonnollinen virne ja nahkaremmi pantanaan.

Kangas on etsinyt jättimäisiä pahkojaan yksityisistä ja valtion metsistä sadan kilometrin säteellä kotipaikastaan. Joskus pahkat olivat juurakossa kuten raidalla, jonka laatua Kangas kehui. Jättipahkan työstäminen vaikkapa kaapiksi on vaativaa työtä. Kankaan teokset ovat kaikki ainutkertaisia luomuksia, eikä hän koskaan myynyt niitä, ainoastaan lahjoitti. Hän antoi mielellään myös opetusta niiden tekemisessä, koska toivoi pahkatradition jatkuvan.

Museaalinen huone on kuin sadun aarrekammio tai luonnollisen mielikuvituksen temppeli. Toinen toistaan hämmästyttävämpiä muotoja kehkeytyy esiin kuin syvänmerensukelluksessa. Tilan perällä on fantastinen jättipeili, jonka pahkakehys muistuttaa koralliriutta. Hauskutusta löytyy

Tenttu-Hermannista, jonka pahkapärstä on ufokunnossa, ja hänen vaimonsa Hilma vartioi vihaisena kaapin päällä. Taiteilija on pelastanut Hermannin kaulinvankilasta nerokkaalla keksinnöllä: puinen vipuvarsi heittää pullon salaa saataville.

Kankaan teoksissa kansanhuumori kukkii erinomaisen taiteellisessa muotoilussa. Näistä kuhmuroista on suomalainen huippumuotoilu kasvanut esiin. Lattialla ryömiä valtaisa ”nykytaiteellinen” tuhatjalkainen, jonka madonruumis on tehty oikukkaasti itsensä ympäri kasvaneesta rungosta. Koelma on myös metsämuseo, jossa on taltioituna tehometsän tuhoama väkyläkuulttuuri. Metsät eivät enää rönnyile, vaan kasvavat kuin tehtaata. Kangas käveli ympäri puugalleriaansa ryhmyisen komea leppäkeppi valtikkanaan. Hänellä oli erinomainen Laurinsilmä havaita ”oksaa väärää”. Tässä pirtissä tuntuu kiteytyvän Lapin puun henki.

PAAVO RUOTSALAISEN

ihastuskivet ja voimapuut

teksti: ERKKI PIRTOLA
kuva: JAAKKO HEIKKILÄ

Inarinjärven monimuotoisista kivistä on venetaksimies Paavo Ruotsalainen kerännyt jylhän keskittymän kotitalonsa eteen. Se ei näytä kivimuurilta, vaan ikivanhalta hautaröykkiöltä. Ruotsalainen on intohimoinen kivien, kelojen ja pahkojen kerääjä. Talon ulkoseinustoille on ahdettu viereen viereen mitä hurjimpia Lapin väänkyröitä ja kesmankantoja. Ruotsalainen on täyttänyt kotinsa seinät löydöillään lattiasta kattoon. Jokaisella löydöksellä on oma tarinansa.

Ruotsalainen oli aikoinaan innostunut kiviä tutkivien geologien puuhista, ja hänen silmänsä tarttui yhteen kauniiseen kiveen, jonka hän nappasi kotiinsa. ”Ja siitä se lähti. Minulla on ollut sellainen periaate, että jos et voi jättää, niin älä jätä!” Veneretkiltä on ihastuskiviä ja voimapuita päätyneet kotitalon seinämille satamäärin. Talvella hän vetää kelkalla kelo- ja pahkoja pitkienkin matkojen päästä. Talo näyttää jo ulkoa päin kuin joltain Inarin seitamuseolta, missä on museoitu luonnollista pyhyttä.

Ruotsalainen esittelee löytöjään kuin ystäviään: ”Tämä kivi on taikalintu. Se on minulle rakas. Joskus illalla pitää mennä sanomaan sille hyvää yötä.” Pahkoista hän löytää lukemattomia hahmoja. ”Luonto on paras pilapiirtäjä; katto- pa miten veikeä ukko tai akka tuossa möllöttää puun kylestä.” Paavo ei työstä pahkojaan, ainoastaan kuorii painepesurilla esiin puhtaan muodon: ”Minä en niihin koske, vaan nämä puutyöt on tehnyt luonto.” Silti ne näyttävät kuin jonkun oikean taiteilijan tekemiltä. Hyvin rytmitettyinä porstuan seinillä luonnonteokset ovat kuin huipumuseon modernin taiteen näyttelystä, joka pohtii luonnon alkumuotoja. ”Näissä voi nähdä aivan kaiken, kun on silmää katsoa. Tuossa on nukkuvu koiru ja tuossu ilmiselvü sikiö.”

Lapin aikat

Terttu Junttila. Kuva: Arto Liiti.

I8

Terttu Junttila.

ITE-taide kukkii Lapissa samalla kesyttämättömällä voimalla kuin kaikkialla Suomessa, mutta Lapin alkuvoimaisissa maisemissa. Lapista löytyy kultaa muualtakin kuin maaperästä – ihmisten sieluista. Lapin kaamos ja yötön yö muovaavat rajummin ihmistä näkemään todellisuutta; ihmisen suhteen kosmokseen, kanssaihmisein ja Helsingin politiikkaan. Revontulista revitään niin seidat kuin kiroukset. Pohjolan tulissa totuus karaistuu.

Lapissa tuli vastaan vahvoja naistaiteilijoita enemmän kuin muualla Suomessa. Miesten totemistiset veistospuistot ovat näkyviä suorituksia ja reviirinmerkkaamista. Naiset tekevät enimmäkseen sisätöitä, siksi monikin itekudonnainen tai käsityö jää huomaamatta.

Sen verran tiedän kutomisesta, että siinä tehdään oikein ja

nurin. ITE-taiteen ero kunnon taiteeseen on siinä, että oikea ITE tekee johdonmukaisesti ”nurin”. Tämä tarkoittaa, että ITE-taiteilija ei tee mallin mukaan, vaan oman päänsä mukaan. ITE-taiteessa tarvitaan sitä oikeintekemisestä erottuvaa hulluutta, joka luo ikioman tyyllilajin.

Kemin voimanaisten **Mirjami Raution** omaperäiset kirjonnat ovat juuri sitä. Mirjamin luona videoin hänen ITE-muotinäytöstään ja puheshowtaan lähes tunnin tauotta. Siinä vaihtuivat shamankkaviitat pilkkikisa-championvöihin tiuhassa sanailussa. Hänen hurmaava visuaalinen kekseliäisyytensä yhdistää tunisialaisia tekstiilitekniikoita ja -materiaaleja Lapin kuvastoon lapsenkaltaisella yllättävyydellä. Mirjami edustaa nais-ITE-taidetta parhaimmillaan.

JUURINAISET

Lapissa ITE-taide on konkreettisesti juurilla, kuten Simossa asuvan maatalonemäntä **Helvi Jääskön** taiteessa. Helvin teokset ovat yhtä oikukkaita kuin hänen löytämänsä juurenkäkkyvät. Jääskö on hienostunut Lapin luonnon havaitsija, jonka käsissä puu muuttuu myös omaperäisiksi koruiksi yksinkertaisilla työkaluilla. Tällaisia ITE-muotoilun helmiä löytyy Lapin korpjen kätköistä! Hän on tehnyt myös tietokoneen styroksisuojusta satiinilla päällystettyjä hääportteja, joita ihmiset tilaavat häätilaisuuksiinsa. Tämä juhlakkaan hauskan, nykymateriaalisen teoksen vastapainoksi Jääskö näyttää Kemijoen uiton viimeistä kiiltäväksi mustunutta kahvipuuta, joka on päätenyt muistoiheen hänen hyllyynsä.

Ikivanhan Lapin maailman tunnelma on säilynyt **Hilma Luokkasen** kotimuseossa Posiolla. Elämänvoimaa uhkuvaa isoäiti esitteli 1885 rakennettua päätaloaan, jonka ikihirsien seinillä hänen tekemänsä piirrokset ja akvarellit kertoivat eletystä elämästä. Tällaisessa paikassa on arjen pyhyyttä, museoitua tunnetta, jota ei missään muualla voi enää olla. Syvän vaaramaiseman välissä polveileva Suolijärvi siintoilee vielä rikumattomana kuin vanhassa maalauksessa. Siinä voi hetken oivaltaa sen hiljaisuuden voiman, minkä me kiireiset nykyihmiset olemme menettäneet. Hiljan talvisotaan lähtöä kuvaavat minimalistiset piirrokset, joissa paperia vasten mustalla raapaistut miesjoukot lähtevät valkeaan tuntemattomaan, kertovat kaiken. Hilmassa kiteytyy Suomen Lapin historia: ”Voi hyvä ihme, miten maailma on muuttunut minun muistini aikana. Se on aivan valtavaa tämä ihmisten keksintä, mutta henkisesti tämä nykyaika on raskas.”

Hilma Luokkanen. Kuva: Petri Uutela.

ITE-NAISSISUA

Simolainen **Tellervo Järnfors** joutui jo nuorena sairauseläkkeelle. Joutilaisuuden häpeästä hän ryhtyi kaivamaan kiviä pihamaaltaan ja asetteli ne altaan ympärille koristeelliseksi tarhaksi. Tämä on sitä ITE-sisua, joka saa kivetkin kukkimaan! Hänen hiukan japanilaista puutarhaa muistuttavassa säännönmukaisessa tarhassaan ovat varmaan kaikki Lapin kivilajit. Tämän vastapainoksi Tellervolta syntyy spontaaneja maalauksia tiuhaan tahtiin. Ne muistuttavat yllättävän paljon nykytaiteen maalareitten pensselöintiä puoliabstrakteine aiheineen. Järnforsin loistelias maalaustuotanto on jäänyt kuitenkin eristykseen. Tellervon on tehtävä oma vaihtuvien maalausten galleria pihapiiriinsä.

Kittilän keskustassa **Terttu Junttilan** maalaukset eivät jää piiloon hänen taiteilijaisänsä Einarin työtä esittelevän museon vintille, koska Terttu näyttää niitä yleisölle ja puhuu niistä paljon. Hänen pehmeissä naivistis-impressionistisissa töissään elävät Lapin pirttimuistot hämyisissä väreissä ja sotapalvimuistojen punahehkuiset Lapin taivaat. Aivan samoin elää **Sohvi Kela** naivistisissa maalauksissaan kansanelämää omien muistikuvien ja kuultujen tarinoitten kautta Sodankylässä. Tämän tyyliä on ITE-taiteissa niin paljon, että niistä saisi mielenkiintoisen kansanhistorian taidemuseon.

Joskus ITE-taiteilijoitten teoksissa yhtyy leikkimielinen ja vakava sanoma. Rovaniemeläisen **Lea Poikelan** nallemerku ja TV-akvaariot sekä koko hänen ITE-työmaata muistuttava pihapiirinsä ovat sellaisia töitä. Poikelan pyörivä lelu-eläintarha, jossa koko savannin eläimistö kiertää eläinrataansa, sopisi Kiasman ITE-tarhaan, jos sellainen olisi.

I9

TALVITAITEEN AMMATTILAISET

ITE-TAITEILIJOITA, KUVATAITEILIJOITA JA YRITTÄJIÄ

alvitaide sekoittaa ITE-taiteen, kuvataiteen ja käsityöläisyyden roolit ja asemat. Lumi- ja jääveiston tekijöitä ovat itseoppineet lumi- ja jääveistokilpailujen harrastajat sekä lumihotelleissa työskentelevät kirvesmiehet, kuvanveistäjät ja yrittäjät. He veistävät luestä ja jäästä eläimiä, satuhahmoja, moottoriajoneuvoja ja muita veistoksia sekä baaritiskejä, pöytiä, penkkejä ja sänkyjä. Useat lumi- ja jääveistoryhmät kiertävät veistäjinä talvitaidetapahtumissa Japanissa, Kiinassa, Kanadassa ja Venäjällä. Toiminta on kansainvälistä ja verkostoitunutta. Samalla lumi- ja jääveistäjät ovat usein ulkopuolisia sekä nykytaiteen että ITE-taiteen kentästä. Toisaalta myös kuvataiteilijat voivat osallistua talvitaidetapahtumiin rinta rinnan itseoppineiden veistäjien kanssa. Lumi- ja jäärakentamisen ja -veiston koulutusta on lisätty 1990-luvulta alkaen ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa. Alalle kouluttautuneet taiteilijat ja muotoilijat voivat vastata esimerkiksi lumihotellien ja talvitapahtumaympäristöjen suunnittelusta.

LUMI- JA JÄÄVEISTOKILPAILUT –
HARRASTAJAT KILPAILUJEN AMMATTILAIKSI

Suomessa on pidetty lumi- ja jääveistokilpailuja 1980-luvulta lähtien. Tunnetuimpia niistä ovat Suomen Ladun järjestämät lumiveistokilpailut, joihin on osallistunut vuodesta toiseen aktiivisia lumiveiston harrastajia. Kilpailuihin on vakiinnut-

tu säännöt: lumikuutio on aina saman muotoinen, ryhmässä on neljä veistäjää ja työaika on rajoitettu. Kilpailun hengen mukaisesti veistäjien päätavoitteena on osoittaa teknistä taituruutta. Lumiveistossa se tarkoittaa yleensä muodon ja massojen hallintaa sekä esittävässä että abstrakteissa aiheissa. Viimeistellyssä teoksessa lumi jäljittelee marmorin estetiikkaa. Jääveistossa mestarillinen taito ilmenee pieninä yksityiskohtina ja painovoimaa uhmaavina muotoina. Kiillotettu ja läpinäkyvä jää muistuttaa lasia.

Kilpailut ovat yleisötapahtumia, joissa yleisöä viihdyttävät usein humoristiset aiheet. Esimerkiksi vuoden 2013 lumiveiston suomenmestaruuskilpailujen taidesarjassa kultamitalin sai ryhmä *Team Icemen* hanuristia esittävällä veistoksella, joka nimi oli vitsikkäästi ”Than hanurista”. Valtakunnallisen kilpailun voittajana ryhmä edustaa Suomea Japanin Sapporossa lumiveiston maailmanmestaruuskilpailussa. Sapporossa lumiveistokilpailu on osa talvifestivaalia. Vastaavia lumi- tai jääveistokilpailuja tai symposiumeja järjestetään vuosittain kymmenittäin eri puolilla maailmaa.

Suomessa lumi- ja jääveistokilpailujen osallistujista on vuosikymmenten aikana tullut kansainvälisesti toimivia ryhmiä. Esimerkiksi *Lumibukat*-nimellä toimiva joukkue on osallistunut kilpailuihin vuodesta 1996 lähtien. Ryhmä aloitti neljän hengen voimin ja laajeni myöhemmin Varkauden urheiluseuran jaostoksi. Lumihukat tekee veistoksia ja rakennelmia jäästä, hiekasta ja puusta ja osallistuu kansainvälisiin kilpailuihin ja veistotapahtumiin.

Lumi- ja jääveistäjänä itseopinnut Juhani Lillberg järjesti Rovaniemellä 1980-luvulla kansainvälisiä lumiveistokilpailuja. Myöhemmin hän on toiminut kansainvälisen lumi- ja jääveistoliiton *Association Internationale de Sculpture sur Neige et Glace* presidenttinä sekä veistäjänä, tuomarina ja järjestäjänä lumi- ja jääveistotapahtumissa eri puolilla maailmaa. Ammattiuran- sa Lillberg teki Lapin yliopiston hallintojohtajana. Asemaltaan ja toimintatavaltaan hän ei siis vastaa mielikuvaa maaseudun syrjään vetäytyneestä ITE-taiteilijasta. Lumi- ja jääveistokilpailujen konkarit eivät ole kuvataiteen ammattilaisia taiteilijakoulutuksen ja elinkeinon näkökulmasta, jos kuvataiteen ammattilaisilla tarkoitetaan kouluttautuneita taiteilijoita, jotka pyrkivät ansaitsemaan elantonsa osaamisellaan.

Kansainvälissä kilpailuissa osallistujina on harrastajaryhmien lisäksi lumi- ja jääveiston ammattilaisia. Aasiassa veistäji- en työnantajia voivat olla ravintolat, joissa tuotetaan näyttäviä veistoksia pöytäkoristeiksi. Juhlapäivään sopivan koristeellisen teoksen voi tilata kuvastosta, ja veistäjät toteuttavat teoksen aina samanlaisena. Kilpailut ovat veistäjille meritoitumisen foorumi. Toisaalta kentällä toimii ammattitaiteilijoita, joka veistävät lunta ja jäätä muiden materiaalien ohella.

KYLÄYHTEISÖT OMAN TALVITAITEEN TEKIJÖINÄ

Kylissä eri puolilla Suomea tehdään vuosittain erilaisia lumi- ja jääveistoksia ja järjestetään talvitaidetapahtumia. Esimerkiksi Sodankylän Vaalajärvellä tehtiin 2000-luvun alussa isoja ja näyttäviä jääveistoksia Kittilän- ja Meltauksenteiden risteys- seen: Ruusujäälinnan korkeus oli yhdeksän metriä, *Jääli*-laiva puolestaan oli kahdeksan metriä pitkä ja kolme metriä korkea. Euroopan unioni oli kuusikymmentä metriä pitkä jääpylväistä rakennettu installaatio. Näiden jääveistosten ideoijana toimi Osmo Oikarinen ja toteuttajana kyläläiset talkoilla.

Lumi- ja jääveisto on usein luonteeltaan yhteisöllistä ja julkista. Monissa kylissä koulujen pihat toimivat talvitai- teen näyttämöinä. Teokset voivat olla veistoksia tai toimin- nan paikkoja, kuten veistoksellisia liukumäkiä ja labyrinthejä. Tekijöinä voi olla koululaisten lisäksi kylien ITE-taiteilijoita ja kuvataiteilijoita. Myös Lapin yliopisto on koordinoinut ja tuottanut lukuisia koulupihojen talvitaideprojekteja. Lumi- ja jääveistäjiksi on kutsuttu koululaisia, opettajia, erilaisia yhtei- söjä ja ikäihmisten ryhmiä.

LUMIHOTELLIT TALVITAITEEN NÄYTTELYINÄ

Vuonna 1996 rakennettiin ensimmäinen *Kemin LumiLinna*, joka oli silloin maailman suurin lumirakennus. Ensimmäisen kymmenen vuoden aikana Lumilinnassa kokeiltiin erilaisia lumirakenteita ja rakennustekniikoita ja saatiin kokemusta lumesta rakennusmateriaalina. Samaan aikaan laadittiin lu- mirakentamismormit. *Kemin LumiLinnan* kehittämistyön, Ro- vaniemen ammattikorkeakoulun lumirakennuskoulutusten ja uusien yritysten myötä ala on kasvanut Lapissa nopeasti. Mas- siivisia lumihotelleja rakennetaan Lapissa vuosittain muun muassa Lainion lumikylään Ylläkselle, Lehtojärvelle Rovanie- melle ja Leville Kittilään. Lisäksi lumikirkkoja, kappeleita ja ravintoloita tehdään vuosittain eri puolilla Lappia. Ruotsissa tunnetuin lumihotelli on Jukkasjärvellä. Norjassa on puole- taan useita pienehköjä hotelleja tai muita lumirakennuksia.

Lumi- ja jääveisto on yleistynyt samaan aikaan lumiraken- tamisen kanssa. Lumirakennusten sisään tehdään veistoksia ja seinäreliefejä. Jäästä valmistetaan usein veistoksia, ikkunoita, valaisimia, sängynpäytyjä ja jopa soittimia. Jääveistoksia ja re- liefejä käytetään usein lumihotellien valaisussa, koska jää lä- päisee valon ja valonlähteet voidaan piilottaa jäärakenteiden taakse. Uusi led-valotekniikka on monipuolistanut valaisun mahdollisuuksia 2000-luvun puolivälistä alkaen. Samalla lu- mihotelleissa työskentelevien veistäjien ammattitaidon tarve on laajentunut valotekniikan suuntaan.

Lumihotellien veistosten, seinäreliefien ja huoneiden ka- lusteiden tyyli vaihtelee jonkin verran hotellien välillä. Osa veistäjistä on koulutukseltaan taitavia kirvesmiehiä ja käsityö- läisiä, jotka toteuttavat esimerkiksi karhu-, kotka- ja joutsen- aiheisia veistoksia tai Disneyland-tyyppisiä aiheita. Lumiho- telleissa perinteiset veistokset laajenevat usein teemattisiksi kokonaisuuksiksi. Veistokset voivat olla samanlaisia vuodesta toiseen. Lumihotellien asiakkaat voivat haluta nähdä juuri sa- manlaisia teoksia kuin edellisvuosina tehdyissä esitteissä on esitelty.

Uutena ilmiönä pohjoismaisissa lumihotelleissa ovat kii- nalaiset lumi- ja jääveistäjät, jotka tuovat oman kulttuurinsa traditiot lumi- ja jäärakennuskohteisiin. Vuodesta 2010 alkaen kiinalaisia veistäjiä on tuotu Pohjoismaihin ainakin Leville ja Norjaan Kirkkoniemeen. Heidän teoksensa kiinnostavat pai- kallista yleisöä erilaisuudellaan ja taituruudellaan ja tarjoavat alueen taiteilijoille lumi- ja jääveiston aasialaisen tradition op- pimisympäristön. Kiinalaisten veistosten aiheet ja muotokieli noudattavat heidän omaa kulttuuriaan.

TAITEILIJOIDEN KOULUTTAMINEN TALVITAITEEN KENTÄLLE

Lapissa on opetettu 1990-luvulta lähtien lumi- ja jäärakenta- mista ja -veistoa. Rovaniemen ammattikorkeakoulu on vas- tannut rakennusteknisestä koulutuksesta, kehittämisestä ja testaamisesta. Lapin yliopistossa on puolestaan järjestetty kou- lutusprojekteja ja kursseja, joissa on koulutettu monimuotoisis- sa työpajoissa lumi- ja jääveistäjiä, kuvataideopettajia ja yhteisö- taiteilijoita. Tavoitteena on ollut talvitaitteen käytön lisääminen koulupihoilla, kylämaisemissa ja talvitapahtumissa, festiva- leilla ja matkailuympäristöissä. Lapin yliopiston, Rovaniemen ammattikorkeakoulun ja yrittäjien yhteistyönä kehitetään tällä hetkellä talvitaitteen osaamisen vientiä. Lapin yliopiston uude- sa soveltavan kuvataiteen taiteilijakoulutuksessa koulutetaan kentälle osaavia ja yhteistyökykyisiä taiteilijoita, jotka voivat ottaa talvimatkailun haasteita vastaan.

Talvitaitteen koulutuksen lähtökohtana Lapin yliopistossa on ollut sosiaalinen ja kulttuurinen kestävä kehitys. Sosiaali- nen kestävä kehitys tarkoittaa lumi- ja jääveiston työpaikkoja taide- ja käsityölalalle. Lumihotellit työllistävät sesonkiaikana veistäjiä. Tällä hetkellä Suomesta löytyy vain joitakin ammat- timaisia lumi- ja jääveistoon erikoistuneita yrittäjiä. Yksittäi- siä veistäjiä on useampia, mutta massiivisissa lumihotelleissa tarvitaan yleensä veistäjäryhmiä. Taiteilijalla sesonkityö lumi- hotellissa on sivutyö, jossa hän voi käyttää taiteilijanosaamis- taan. Kulttuurinen kestävä kehitys on puolestaan ymmärretty taiteen paikkasidonnaisuudeksi, kuten paikallisten aiheiden, historian ja luonnon kuvaamiseksi lumi- ja jääveistosten ai- heissa. Yleensä kulttuurisen kestävyyyden ajatellaan edellyttä- vän, että kehitys on sopusoinnussa yhteisön kulttuurin ja ar- vojen kanssa. Kulttuurisesti kestävä kehitys rakentuu kunkin paikan omalle kulttuuriperinnölle ja arvomaailmalle, jotta sillä olisi edellytykset jatkua ja kehittyä.

VEISTÄ ITE LUMESTA!

Lappi on tunnettu talvisen kauniista lumimaisemistaan. Kesäkin on Lapissa kaunis, tosin hiukan talvea vähälumisempi. Lumi on Lapissa väistämättöntä todellisuutta, joka asettaa asukkaille arjen haasteita. Pihaan kolauksesta on kehittynyt oikea taitolaji, jossa viritellään lumikolat täyteen tehoon ja kehitellään uusia tapoja kasata kinnoksia, jotta piha-ala säilyisi mahdollisimman isona keväälle saakka. Lumi on kuitenkin tervetullut talon lisäeriste, ja ylimääräiset kolataan viekkaudella strategisesti tienlaitaan, jotta tieaura veisi ne pois talon lähettäviltä.

Lappi edustaa lunta ja talvea, niinpä Lapin ITE-kartoituksessa odotettiin yhden paikallisista ITE-taiteen ilmiöistä olevan talvitaide, eli jään- ja lumenveisto; ilmaista materiaaliahan riittää. Voisi kuvitella, että lumenveisto on lappilaisen taiteellisen etuoikeus ja että spontaaneja ITE-veistoksia lumesta näkisi joka toisella pihalla. Lumitaidetta löytää kuitenkin melkein pelkästään turistikeskuksista. Media ruokkii silmiämme ihanilla lumilinnnoilla ja lumihotelleilla, jotka on koristeltu taidokkaasti lumi- ja jäänveistoksin. Teosten tekijät saattavat olla kiinalaisia ammattimiehiä tai sitten ”ammattilaistuneita” ITE-taiteilijoita.

TAIDETTA TURISTEILLE

Jäänveistäjä **Tuure Marski** Rovaniemeltä kertoo, että lumenveistoon ryhtyvä kädentaitaja tai taiteilija saa pian huomata, että onkin myymässä palvelujaan turismin palvelukseen. Hän on tehnyt Lapin matkailualalle tilaustöitä vuosia. Tuuren työkausi on vilkkaimmillaan ennen jouluturistien tuloa, jolloin hän viettää kaksi kuukautta veistäen yötä päivää. Hän tekee kaikenlaista baaritiskeistä tonttuihin. Turistikauden alkaessa teosten pitää olla valmiita, vasta sen jälkeen alkaa ansaittu lepo. Kysyn, veistääkö hän tilaustöiden lisäksi omaksi ilokseen. Hän naurahtaa ja kertoo, että jos hän veistää teoksen omalle pihalleen, niin sekin on hetkessä myyty jollekin ohikulkijalle. Talvitaiteesta on tullut Tuuren ammatti, ja se on hieno asia.

Lapissa järjestettiin eri paikkakunnilla 1990-luvun puolivälissä talvitaiteen työvoimakoulutusta. Lumenveistokisojen ansioista heräsi ajatus lumen hyödyntämisestä matkailualalla. Vihdoinkin lappilainen näki lumessa mahdollisuuksia! Lapin turismille luotiin lumen ja jäinen mielikuva, joka sopi yhteen joulupukin maan kanssa. Monelle brittilapselle saattaa olla suuri hämmästyksen aihe, että ihmiset asuvat Lapissakin

Henna Henttusen lumitaidetta kotipihassaan.

Kuva: Korinna Korsström-Magga.

Jääkirkkoja eri vuosilta Pauli Hämäläisen kotialbumista.

oikeissa taloissa. Matkailun lumisen mielikuvan rakentamiseen tarvitaan koko ajan enemmän alan taitajia, ja siksi Lapin lumen- ja jäänveistäjät ovat kiireisiä. Esimerkiksi enontekiöläinen **Jaakko Paajanen** matkustaa ympäri Lappia ja veistää tilaustöitä hotelleille ja firmoille. Tietyt aiheet ovat suosittuja ja toistuvat vuodesta toiseen, kuten esimerkiksi lohén kimp- puun syöksyvä kotka. Jaakko toteaa, että on vuosien mittaan harjaantunut kyseiseen aiheeseen, joten teos valmistuu nope- asti.

Kasvaneesta kysynnästä huolimatta näyttää siltä, että poh- joisen paikallisväestön kiinnostus alaa kohtaan on laimeaa. Vuosien varrella innostus on hiipunut, ja moni veistäjä on siir- tynyt eri alalle. Lappilaisia on vaikea houkutella edes harrasta- maan lumenveistokursseille. Lieneekö paikallisen väestön kä- sitys lumitaiteesta, että se on lasten ja turistien touhua, vai onko itse kokeilemisen kynnys liian korkea, kun julkisesti nä- kyvät veistokset ovat aina varsin taidokkaasti tehtyjä? Myös talvitaiteen katoavuus saattaa olla käytännölliselle lappilaisel- le turhauttavaa.

Esimerkiksi ivalolainen ITE-taiteilija **Lasse Salmela** nau- rahtaa, ettei välitä lumenveistosta. Hänelle riittää pihan ko- laaminen. On hänkin joskus veistänyt lasten ja lastenlasten kanssa lunta, mutta häntä ei kiinnosta tehdä omia veistok- sia lumesta. Hän toteaa, että se on kylmää, märkää ja raskas- ta. Seuraavana päivänä voi tulla suvi tai lumimyräkkä, ja koko työ on pilalla. Työkseen jäätä veistävä Jaakko Paajanen puoles- taan ei murehdi lumi- ja jääveistosten katoavuutta, päinvas- toin. Hänelle maksetaan veistosten tekemisestä, joten on vain

hyvä, että joka vuosi voi tehdä saman veistoksen uudestaan – ja aina edellistä vuotta paremmin.

AIEMMAT ITE-TAITURIT

Ennen lumitaiteen suurta kaupallista sisäänmarssia matkailu- alalle Lapin perukoilla on kuitenkin ollut innostunutta, oma- aloitteista taiteellista rakentamista lumesta ja jäädä. Vie- lä toistakymmentä vuotta sitten saattoi siellä täällä törmätä lumi- tai jääkirkkoihin. Asialla olivat usein eläkeikäiset mie- het, jotka olivat innostuneet rakentamaan omaksi ilokseen kirkkoja tai linnoja. Tunnetuimpiin jääkirkon rakentajiin kuu- lui **Pauli Hämäläinen** Rovaniemen eteläpuolelta Petäjäises- tä. Hän teki 1990-luvun kieppeillä yli kymmenen vuoden ajan vaimolleen syntymäpäivälahjaksi upean jääkirkon pihalleen. Paulin kirkot olivat usein täydellisiä pienoismalleja pohjoisen kirkoista. Vuotuista ”Petäjäisen jääkirkkoa” oppi moni ihaili- ja odottamaan.

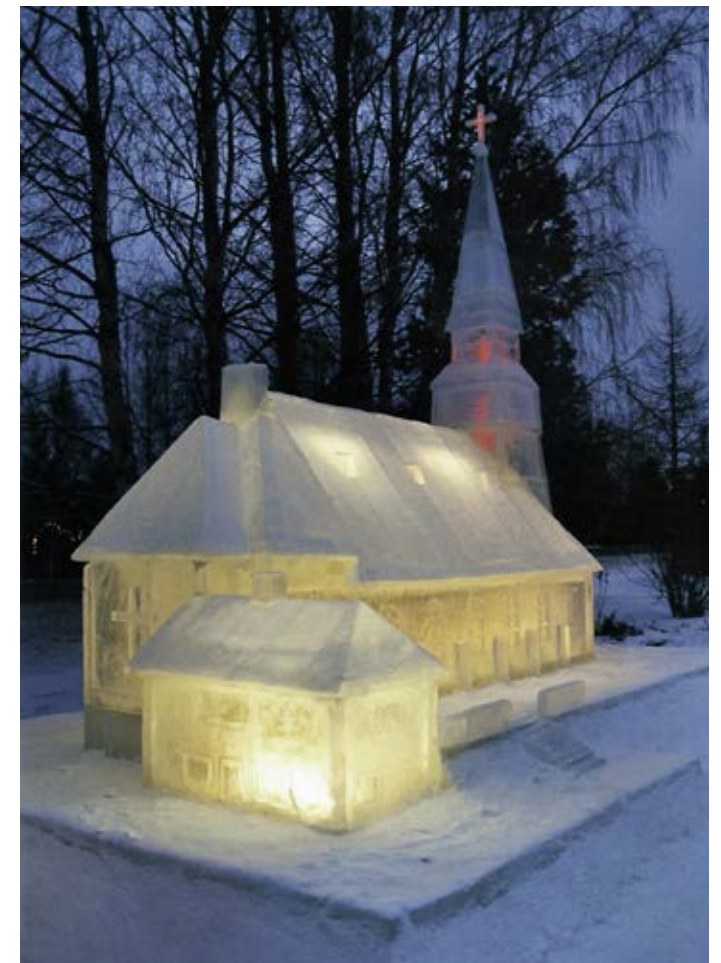
Toinen taituri on rovaniemeläinen **Lauri Mustonen**. Lu- menveistoinnostuksen tartuttua hän teki 2000-luvun puoleen väliin saakka lumesta veistoksia ympäri Rovaniemen kaupun- kia. Laurin lumiveistokset olivat siroja ja taidokkaasti tehty- jä. Lumiveistoksia kohtasi valitettavasti usein ilkeävalta ja ne rikottiin, mutta hän kävi niitä korjaamassa ja pystyttämässä uudelleen. Silmävamma on sittemmin estänyt Mustosta jatka- masta veistotyötä.

Lapin ITE-taidetta kartoittaessa tuntui vaikealta löytää

talvitaideita, joka ei olisi suoraan liittynyt matkailuun, lumen- veistokisoihin tai talvitaidekoulutukseen. Oliko Lapin mat- kailu ja sen tuoma lumitaidebuumi ryöstänyt paikallisilta ilon tehdä lumiveistoksia – edes lumiukkoja – pelkästään omaksi ilokseen?

Aktiivisia talvitaidetaitureita löytyi silti kartoituksessam- me. Eläkkeellä olevan **Henna Henttusen** pihalla Ivalossa nousee lumesta taidetta. Hänen muutettuaan lähemmäksi ky- län keskustaa hänen teoksensa olivat jonkin aikaa pienempiä, sillä hän ei halunnut houkutella hotellien vieraita pihalleen pällistelemään. Nyt hän on kuitenkin rohkaissut itsensä, ja tänä vuonna nousi Ivalojoen penkasta iso, pirteä kaninpää pitkine korvineen. Moni muistaa Hennan aikaisempien vuo- sien jääkarhut, oravat ja kalat. Henna rakentaa veistoksiaan pakkaslumesta, jota hän hieroo käsin vedellä ja sohjolumel- la. Näin veistos saa muotonsa, ja pinta kovettuu kiiltäväk- si. Tekniikka on kylmä ja selälle raskas, joten teosta ei pysty rakentamaan kuin pari tuntia kerrallaan. Hän tuumaa ettei ole haitaksi, vaikka ranskalaisturistit tulisivatkin katsomaan. Onhan se hauskaa tarjota heille jotakin erikoisempaa kuin sitä tavallista turistiviihdettä.

Nykyinen ITE-talvitaide, niin kuin suurin osa muustakin Lapin kansantaiteesta, tehdään osittain matkailun sanelemana. Käytännöllinen Lapin asukas tarttuu leipäänsä, kun sitä hanel- le ojennetaan. Voimme kuitenkin toivoa, että Hennan kaltaiset talviveistäjät jatkavat työtään itsenäisesti ja ilolla, niin että toi- setkin uskaltavat tarttua lumeen muullakin tavalla kuin pihaan- sa kolaamalla.

Hyytävätunnelmainen trilleri Karesuvannon juhannusillassa

Tuntureiden kevättulva osuu tänäkin vuonna Karesuvannon juhannusjuhlien ajaksi. Vesi nousee jänkhällä, ja *Juhannusmorsian*-performanssin valmistelut ovat loppusuoralla. Reijo Kela ja Katariina Angeria ankkuroivat kuvataiteilija Essi Korvan veistämän morsiamen hametta paikoilleen. Hameella on kokoa ja näköä, siitä pitävät huolen purjekankaisen helman alle piilotetut 20 000 tyhjää muovipulloa. Nuori morsian on järjestelyistä hämillään nostanut kätensä suojautuakseen tulevalta.

Ympäriä kuuluu mönkijän surraamista, ähkinää ja pauketta, kun ympärille rakennetaan hääväelle rakenteita. Ja kohta nousevat ensimmäiset vieraat katsojapaikoille: Väinämöinen, Seita, Sukulaaset, Afganistanilainen nainen, Kierenainen, Painonvartija ja muut. Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan ITE-taiteilijat ovat veistäneet ne pudasjärveläisen heimopäällikön Kari Tykkyläisen ollessa hengennostattajana.

Juhannusaattoamu koittaa jänkhällä, tunturinraikas vesi on jatkanut nousuaan. Pitää kaivaa esiin villahousut ja -sukat. Ja ken veteen halajaa, märkäpuku alle kursailematta. Pilvet väistyvät juhannusillan tieltä, ja aurinko tulee esiin. Hääjuhla saa alkaa. Hiljaisuudesta nousee lintujen ääniä, jotka voimistuvat veneen lipuessa kohti hääpaikkaa. Luonnonäänien mekalaa säestää tuskin kuuluvasti puhaltimen ja lyömäsoittimen

yhteislaulu. Äänet voimistuvat ja eläytyvät antamaan tahtia tuhansia vuosia vanhalle riitille, pariutumiselle.

Reijo Kela tanssii hurmukseen vaipuneena vaaleassa miesten kesäpuvussa. Liikkeet repivät ja vievät häntä rytmikkäästi keinuen kylmän, kirkkaan veden peittämällä mättäiköllä, ylös, alas, joka ilmansuuntaan. Mikä on hänen ollessaan, kun on morsiamia mistä valita.

Sataviisikymmentä katsojaa seuraa miltei tunnin mittaista vangitsevaa performanssia. Kolme morsianehdokasta edustavat naiseuden eri puolita: vakautta, viattomuutta ja salaperäisyyttä. Mies haluaisi heidät kaikki. Trilleri saavuttaa kliimaksin, kun naiset huomaavat miehen petoksen. Suhdekriisit ratkaistaan ajamalla mies tiehensä. Kun haluaa kaiken, ei saa mitään. Lannistuneena mies siirtyy naisen kuvajaisen, veistoksen, luokse. Illuusio ei petä eikä kyseenalaista. Taas päättyi yksi suomalaisen juhannusaattoillan tarina.

Juhannusmorsian-performanssi, Karesuvanto 22.6.2012

VEISTOS: Essi Korva

MUUSIKOT JA ÄÄNIMAAILMA: Kristiina Ilmonen ja Anna-Kaisa Liedes

TANSSIAT: Reijo Kela ja Pirjo Yli-Maunula

NÄYTTELIJÄ: Maria Ellingsen

ESITYSTAITEILIJAT: Katariina Angeria

JUURILLA

ITE-TAITEEN JUVRET OVAT POHJOLASSA

KESÄLLÄ 2012 MATKASIN SAIMAAN SELÄLLÄ JÄRJESTÄMÄLÄNI VIIKON MITTAISELLA VAELLUSLEIRILLÄ NELJÄNTOISTA MUUN KANSSA VANHALLA ”UISKOLLA” ELI KIRKKOVENEELLÄ. TARKOITUKSENAMME OLII PÄÄSTÄ SYVEMMÄLLE KALLIOMAALAUSTEN MAAILMAAN. SAIMAALLA KALLIOMAALAUKSET SIOITTUVAT ERITYISEN NÄYTTÄVILLE KALLIOJYRKÄNTEILLE, JOTKA NÄKEE PARHAITEN VENEESTÄ KÄSIN. TEIMME MATKAA KUIN PIENI HEIMO 7000 VUOTTA SITTEN JA KOHTASIMME SAMAT LUONNONVOIMAT KUIN ESI-ISÄMME AIKANAAN. SAIMAA KÄÄNSI LEMPEÄN KAUNIIT KASVONSA VÄLILLÄ HURJAKSI PUHURIKSI JA LAINEIKSI. KUINKA KIIHKEÄSTI SE YRITTIKÄÄN HYÖKYÄ YLITSEMME, VIEDÄ VOIMAMME. LUONTO OSOITTI MEILLE OIKEAT KOORDINAATIT SUHTEESSA SIIHEN. OLEMME LOPULTAKIN VAIN PIENIÄ HERKKIÄ LASTUJA VALTAVILLA AALLOILLA, JOTKA VIEVÄT MEITÄ MITEN TAHTOVAT. VIIKON AIKANA KELLOT, AIKATAULUT JA NYKYMAAILMAN KURISTUSOTTEESSAAN PITÄVÄT SYSTEEMIT MENETTIVÄT MERKITYKSENSÄ. OLII VAIN PIENI YHTEEN HITSAUTUVA HEIMOMME JA MAHTAVAT LUONNONVOIMAT, JOIHIN YRITIMME MUKAUTUA.

Andreas Alariesto: Kolttalappalaisen asunto, 1948, öljy ja sekatekniikka. Rovaniemen taidemuseon kokoelma. Kuva: Arto Liiti.

n helppo ymmärtää, miksi esi-isillemme ja alkuperäiskansoille tuuli, sade ja aurinko ovat edelleen henki, haltija tai jumala. Kun lopulta katselin noita jyrkille seinämille tehtyjä tuhansia vuosia vanhoja kalliomaalauksia, luonnonvoimien myllertäessä ympärillämme, nousi mieleeni yhä suurempi kunnioitus luontoa ja esi-isiamme kohtaan. Noita kuvia parempaan emme vieläkaan pysty. Esi-isämme ovat luoneet ”taidetta”, joka ohittaa kirkkaasti nykytaiteen kuvat yksinkertaisen hienovaraisessa täydellisyydessään, siinä miten ne sulautuvat osaksi luontoa. Kuvien teko on vaatinut suurta hengen voimaa, luonnon kokonaisvaltaista ymmärtämistä sekä fyysistä ponnistusta, ilman nykyajan mukavuuksia tai kaupasta ostettavia hyödykkeitä. Matkan edetessä heimomme alkoi havainnoida luontoa aivan eri tavalla kuin aiemmin – luonto alkoi puhua meille. Myöhemmin, aistit herkistyneenä, oli vaikea rantautua takaisin kaupungin hälinään, meluun ja kiireeseen.

Kun matkasin seuraavana kevättalvena Lappiin ja vierailin saamelaismuseo Siidassa, näin jotakin tuttua: vitriinin umpioon laitettun vanhan saamelaisen rummun, jossa lähes näkymättömiin häipyneet kuviot esittivät samoja ihmishahmoja, hirviä, peuroja ja veneitä kuin tuhansia vuosia vanhemmissa kalliomaalauksissa. Mieleni valtasi kaihon ja surun tunne siitä, miten nämä kuvat ovat muuttuneet mykiksi tämän pohjoisen alkuperäiskansan kulttuurin yhden tärkeimmän osa-alueen kuollessa. Samalla niistä on tullut länsimaisen ihmisen ymmärtämättömissä silmissä ”taidetta”, jota asiayhteydestään ir-

Tauno Kumpulan pihapiiri. Kuva: Jaakko Heikkilä.

rotettuna näkee käytettävän esineissä t-paidoista avaimenperiin. Alunperin alkuperäiskansojen ”taide” on kuitenkin ollut paljon laajempi käsite kuin miten se länsimaisessa kulttuurissa ymmärretään. Näille kulttuureille taide oli keskeinen elämän ilmaus, ei jotain erillistä. Sillä harvoin oli edes erikoistunutta nimeä. Nykyaikaisella ”taidetta taiteen vuoksi” -käsitksellä, joka määritellään ja ilmaistaan usein itsekeskeisellä tavalla, oli hyvin vähän merkitystä alkuperäiskansojen yhteiskunnassa.

Silloin kaikki olivat taiteilijoita, asioiden valmistajia, ja tehdyillä esineillä oli aina niiden muotoon tai käyttöön sisältyvä symbolinen merkitys. Kussakin tapauksessa perinteen taidemuoto heijastui heimon myyteissä, sillä näin ihmiset hahmottivat itsensä. Alkuperäiskansojen taiteilijat sisällyttivät merkityksen jokaiseen luomaansa työhön. Kunkin kansan pyhyys näkyi luodussa taiteessa. Taide oli ilmausta tekijänsä koko olemuksesta, hänen suhteestaan heimoonsa ja henkisesti olemuksestaan, joka liikutti hänen maailmaansa. Siksi alkuperäiskansojen taide oli käytännöllistä ja samaan aikaan merkityksellistä. Ei ollut jakoa käsityön ja taiteen välillä, kuten nykyään länsimaisessa modernissa yhteiskunnassa.

TAIDE OSANA ELÄMÄÄ

Muiden alkuperäiskansojen tavoin taide kertoi esi-isillemme heimon myyteistä, alkuperästä ja siitä, kuinka ihmiset ymmärtävät itsensä suhteessa luontoon. Pohjoisten sukukansojen elämässä taiteella, tarustolla ja kansanperinteellä on aina ollut arkiseen elämään ja sen olemassaoloon kytkeytyvä tehtävänsä. Esimerkiksi saamelaisille poro ja metsä sekä siihen liittyvät rituaalit ovat keskeisiä. Vieläkin näkee, miten tärkeä valkoinen ”haltijaporo” on jokaiselle oikealle poroisännälle. Komeille, mareille ja udmurteille tärkeitä pisteitä elämässä ovat kalendaari- eli vuotuisjuhlat. Heille kevään ja kesän rituaalit liittyvät maataloustöihin valmistautumiseen ja siunauksen pyytämiseen niiden suorittamiselle. Syksyn ja talven rituaalien pääsisältönä on kiitollisuuden ilmaiseminen kertyneestä sadosta ja vastaisen hyvinvoinnin turvaaminen. Tämä kaikki oli tuttua myös omille esi-isillemme vain muutama sukupolvi sitten, kuten kansanrunoudestamme voimme lukea.

Aikoinaan ennen kristillisen maailmankuvan valtaa, ja vielä niinkin myöhään kuin 1700 ja 1800-luvuilla, myös omassa

kulttuurissamme taide oli osa elämää. Taide taiteena, länsimaisesti käsitettynä kulutushyödykkeenä ja elämästä irrallisena harrasteena oli vierasta niin suomalais-karjalalaiselle kuin saamelaisellekin kulttuurille. Pisimpään, aina nykyaikaan saakka, kokonaisvaltainen traditioiden siirtyminen jatkui kuitenkin saamelaisten parissa. Saamelaisten joiku, tarinankerontataito ja symbolein merkityt rummut eivät heille merkinneet erillistä ”taidetta”, vaan elämän luonnollista osa-aluetta. Koko saamelaista elämäntapaa voidaankin edesmenneen saamelaistaiteilija Nils-Aslak Valkeapään (1943–2001) mukaan pitää ”suurena taiteena”:

Se miten ihminen istui, miten polvisteli, miten sytytti tulen, miten kääri sätkänsä yhdellä kädellä, miten kenkensä heinitti, miten asetti vyönsä, miten takkinsa helmat laskosti, miten merkitsi vasikkansa, kaikki mitä saamelaisten elämässä oli ja tapahtui, se oli taidetta. Sen kaltaiseksi se koettiin, vaikkei sitä taiteeksi nimitettykään. Se oli osa elämää. Ja elämä oli eräänlaista ainaista taidetta. Ja totisesti, jos kykenee arktisessa luonnossa elämään, sen kyllä voikin huoletta nimittää taiteeksi!

Lauri Mustosen veistospuiston Karhu. Kuva: Arto Liiti.

KANSANPERINTEEN YHTEISÖTAIDE

Elämäämme säätelee arjen ja määräaikaisesti toistuvan juhlan rytmi. Juhlan avulla korostuvat yksilön elämän taitekohdat, kuten aikuiseksi tulo tai avioliiton solmiminen. Osa juhlista, kuten joulu ja juhannus, toistuu vuoden kalendaarisen kiertokulun myötä. Juhliin kuuluu laaja tapakäytäytymisen alue, jolla korostetaan eroa arkeen. Juhlaperinteen ohella on olemassa tapoja, jotka voi väljästi määritellä taiteen muodoiksi. Juhlaa, leikkiä tai yleensä yhteisöllistä tapahtumaa voidaan kuvata riittinä, rituaalina tai seremoniana. Kaikki nämä nimitykset viittaavat perinnäisiin sosiaalisiin, uskonnollisiin ja joskus lakeihin perustuviin käyttäytymiskaavoihin.

Riitti on lähinnä pienryhmien toimintaan kuuluva uskonnollinen meno tai tapahtumasarja, jossa jokaisella osanottajalla on oma roolinsa. Vuotuisriittien lisäksi yhteisön näkyvimpinä muistikarttoina toimivat ornamentit ja symbolit, joihin kiteytyi todellisuuden ymmärrys ja maailmankuva visuaalisessa muodossa. Vaikka huomattava merkitys ja pääpaino kulttuurissamme oli sanoilla, visuaalinen kulttuurimme on ollut elimellinen osa kansanperinnettämme. Tämä rikkaus näkyy esimerkiksi korujen, vaatteiden, rakennusten, astioiden, ornamenttien ja veistosten symbolikielessä. Kokonaisuutena nämä ovat auttaneet yhteisöä arvottamaan ja ylläpitämään kestävää suhdetta ympäröivään luontoon. On tärkeä ymmärtää, että tuossa kulttuurissa ei voinut nykykulttuurin tavoin erottaa esimerkiksi laulua omaksi taiteenlajikseen, vaan kaikki oli osa kokonaista ja eheää maailmankuvaa.

SUOJELEVAT SYMBOLIT

Vaikka yhteisön elämän merkittävimmät ”taiteelliset” ilmenymät olivat rituaaleja ja luontosuhdetta ylläpitäviä juhlia, kansanperinteen taide oli tärkeää myös yksilön henkilökohteisessa elämässä. Kansanperinteemme visuaalinen kulttuuri ei suinkaan ollut köyhää, harmaata – kituliaan savupirtin katkuista ja mitäänsanomatonta – vaan hyvinkin värikästä ja näyttävää. Arkeologien ja muinaistutkijoiden tekemät pronssi- ja rautakauden rikkaat ase-, aarre-, ja pukulöydöt ovat yhdesä kansanrunouden tutkimuksen kanssa tarjonneet monimuotoisen ja laajan näköalan varhaiseen historiaamme. Esimerkiksi vaatetuksen koristelun merkitys ei ole ollut vain esteettinen,

Arto Paksuniemi. Kuva: Arto Liiti.

vaan sillä on aina ja kaikissa kulttuureissa ollut erilaisia symbolisia merkityksiä ja tasoja. Yhdenlaiset kuviot karkottavat pahoja voimia, toiset lisäävät hedelmällisyyttä tai tuovat onnea, kolmannet kertovat tiettyyn sukuun ja klaaniin kuulumisesta. Esimerkkinä tällaisesta perinteestä ovat saamelaiden heimojen rikkaasti ornamentoidut puvut. Suomalaiden heimojen ”kansallispuvuista” symboliikka on sen sijaan kadonnut ajan virtaan: nyt ne ovat koristeita.

Alunperin ornamenttiikka teki tekijänsä taidot tai kantajansa varallisuuden tiettäväksi. Vaatteet ja korut kertoivat jo ammoiin kantajansa sosiaalisesta asemasta, suvusta ja elämäkulusta. Symboleiden käyttö jatkui katkeamattomana perinteenä läpi kristillistämisen ajan aina 1800–1900-luvuille saakka, jolloin tutkijat keräsivät museoiden kokoelmiin muun muassa vanhoja käspaikkoja ja niihin liittyvää tietoutta.

Visuaalisella taiteella oli oma kielensä, joka liittyi suullisena kerrottuihin myytteihin, tarinoiden ja rituaaleihin. Yhdessä nämä loivat kehoa ja mieltä ympäröivän kartaston, joka opasti ihmiset läpi eri vuodenaikojen ja initiaatioiden. Suomen sukukansoilla kansanperinteen visuaalinen kulttuuri on säilynyt paremmin ja osa pukujen väriytykseen ja ornamentteihin liittyvästä symboliikasta on edelleen käytössä. Seremoniallisten rituaalien käyttöä muistamisen ja identifioimisen apuna sekä luotaessa suhteita ympäristöön tavataan vielä nykypäivänakin joidenkin pohjoisten alkuperäiskansojen parissa.

KADONNUTTA LUONTOSUHDETTA METSÄSTÄMÄSSÄ

Tallennetusta kansanperinteestä tiedämme, että erikoiset kalliot, louhikot ja vuoret olivat tietäjien voimapaikkoja. Useilla tällaisilla kallioilla voidaan myös löytää niin sanottuja antropomorfisia eli ”ihmisenkaltaisia” muotoja ja kalliomaalauksia, joista vanhimmat voidaan ajoittaa 5000-luvulle eKr. Onpa itsensä Antero Vipusen ”syämys” eli sielu kuvattu olevan kirjavan kiven sisässä. Tietäjät ovat myös kirjuuttaneet kallioita. Kyse on tietäjän matkasta aliseen maailmaan, voimaeläimen hakumatkasta. Tietäjien kuvataan myös tehneen matkoja kivisellä paadella, ja vanhoissa runoissa kuvataan hiisien lähteneen pois punaisilla veneillä. Tässä voidaan nähdä yhteyksiä punavärillä maalattuihin kalliomaalauksen veneisiin ja ikivanhaan tuhansia vuosia vanhaan kulttuurin jatkumoon.

Pohjoisten alkuperäiskansojen käsityksen mukaan ihminen on luonnossa vain vierailija, jolla ei ole luontoon mitään itsensä selviä oikeuksia. Tämä on yleisemminkin metsäseuduilla asuvien ja sen tuntevien kansojen luonnonuskontojen suhtautumistapa; luonto on heille elämää ylläpitävä äitihahmo, jonka riistäminen on mahdotonta. Suomalaisilta tämä välitön tietoisuus on hämärtynyt. Kulttuurimme on reilussa sadassa vuodessa käynyt läpi täydellisen muutoksen, jossa perinteisen elämäntavan piirteet ja sitä mukaa luonnon monimuotoisuus hiipuvat huimaa vauhtia. Tietoinen suhtautuminen metsään edustaa lähinnä länsimaista laskelmoivaa hyötyajattelua. Tämä näkyy

Arto Paksuniemi. Kuva: Arto Liiti.

Mauri Matalan luminen hirtiveistos. Kuva: Arto Liiti.

metsien laajoina avohakkuina ja yksiläjinä puupeltoina. Suomalaisille metsä on kuollut, sillä vaikka puut kasvavat edelleen, henkinen side metsään on kuollut. Kuitenkin tiedostamattoman tasolla suhde metsään on ennallaan. Suomalainen kirjallisuus ja taide ammentavat edelleen voimaa metsästä samalla, kun mainosmiehet repivät suomalaista kahtaalle tietoisien ja tiedostamattoman symboleihin vedoten. Yhtäältä ohjataan kuluttajaa kaupunkikulttuuriin, toisaalta esimerkiksi karhu on metsäsuomalaisen symbolimaailman kristalloitumana vauhdittamassa varsin monen tuotteen ja yhtiön menekkiä.

Myyttisten, luonnon prosesseja symboloivien maailmankuvallisten rakenteiden ymmärtäminen on kansanperinteemme ydintä. Kansanperinteemme tiede eli perinnetieto heijastaa uskomattoman hienovaraista ja laajaa kuvaa luonnosta ja maailmasta. Tähän asiayhteyksien kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen länsimaisen tieteen ”järjestelmäajattelu” on vasta heräämässä.

ITE-taiteen myötä sykli on pyörähtämässä ympäri; ihmisen luontosuhde on niin olennainen osa elämää, että se väistämättä nousee esille kaupungistuneen kulttuurin hetkellisen yliedustuksen jälkeen. Nyt ITE-taidetta tekevät autotallien kätköissä ja maatiloilla yksittäiset ihmiset. Valmiit teokset su-

Erkki Alajärven toteemi. Kuva: Arto Liiti.

lautuvat osaksi suomalaista metsämaisemaa ja muistuttavat vanhoja hiisipaikkoja, uhrilehtoja ja haltiapatsaita. Kun siihen lisätään vielä yhteisöllisyys ja tietoisuus rikkaasta kansanperinteestämme, ollaankin jo lähellä sitä, mistä aikoinaan luovuiimme.

Kuva: Jaakko Heikkilä.

Seitamaalari Ilkka Lantto

Erkki
Pirtola

Ilkka Lantto on suuri maalari jo kooltaan. Tämä isokourainen pellolainen jääränkiertäjä on keski-iällä tarttunut pensseliin ja pistänyt tauluksi. Hänellä on harvinaiset mahdollisuudet esitellä taidettaan West Line -galleriassaan Pellon keskustan lähetyvillä, aivan valtatievarressa. Suuressa rakennuksessa on hänen veljillään lämpöpumppufirma, jossa ITE-maalari itsekin työskentelee. Kerranpa hänelle tuli mieleen maalata taulu. Kun hän tiedusteli veljeltään, että miten se taulu tehdään, niin vastaus oli: ”Ihmisten tekemiä ne

ovat.” Lantto osti pensselit ja vehkeet ja huomasi, että maalaus syntyy siitä, kun levittelee väriä kankaalle. Kun tauluja tuli tarpeeksi, päätettiin pistää pystyyn pysyvä näyttelytila tehtaan tyhjillään olleeseen siipeen.

LAPIN MAGIIKKA

Lopputulokset ovat kaikkea muuta kuin aloittelijan suttauksia. Kyllä hän suttakin, mutta millä tavalla! Jokainen maalaus on omansa niin väreiltään kuin muodoiltaan. Mukana on koko Lappi jatkineen ja eläimeen räiskyvissä maisemissa. Sitten Särestönien ei juuri kukaan ole päässyt Lapin

magiikan sisälle yhtä omaperäisellä tavalla. Lantto on sen tehnyt ITE-tyyliin. Kouluttamattomuus ja kömpelyys ovat tuottaneet kauttaaltaan oman lanttomaisen tyylilajin, jossa naivius ja realismi vaihtelevat. Violetissa jäisessä maisemassa kiitävät porot on kuvattu huikaisevaksi Lapin näkymäksi, ja karhu syöksyy vasten katsojaa täydellä voimallaan impressionistisen hämärästä ruskametsästä.

Lantto on kriittinen maalari. Repaleiseksi kynnety avohakkuualue on saanut hänet raivoihinsa, mikä näkyy maalauksessa. Aurinkokin on mustunut tämän taistelutantereen yllä, jossa seisoo enää yksi puun torso, latvassaan

maisemansa menettänyt metso. Yhdessä taulussa ihmissudeksi muuttanut kulkuri paimentaa susilaumaa. ”Ihminen on ihmiselle susi”, sanoo Lantto palsalaisittain, mutta minulle mieleen tulee eräs toinen natura-taiteilija, joka kommentoi ”olevansa ennemmin eläin kuin ihminen, koska eläin on luonnollinen, ihminen luonnonvastainen.” Lanton leveästi asteleva susimies irvistää iloisesti reppu selässä ja puukko vyöllään susilauman pomona. Tai ehkä hän on ihmiseksi muuntunut susi, joka ihmettelee muodonmuutostaan. Lapin tarinat ja ”valhheet” elävät Lanton töissä.

Kuutamomatkaajat, 2012. Kuva: Arto Liiti.

TAITEEN TYYLIT

Realismiakin löytyy isokokoisesta maalauksesta, jossa metsämiehet juovat iloisessa porukassa tulilla kaljaa jättikousista ja juttu lentää. Se on oikeaa sivistystä. Toisessa kuvassa on asian kääntöpuoli: *Vaikuttavana aineena alkohool*, missä äijä kittaa viinaa, silmät selässä kuin Picassolla. Gallerian maskuliinisesta kuvastosta löytyy myös mystisiä naisenkuvia roihuamassa maisemassa.

Iloisessa kupparissa pirunmoinen kuppari leveästi irvistellen iskee verta ulvovasta ihmisestä. Maalauksessa on tehokkaasti tilannetta kuvaava veren väri. "Kuppaushan tekhee hyvää, mutta mie oon laittanut sen vertauskuvaksi. Sanotaan, että ihmisiä kupat-haan, kuten politiikassa, missä näitä verenimijöitä riittää. Poliitikasta on tullut kirrous ihmisten päälle." Näytellyssä on hyvin dramaattinen tunnelma kuvasta kuvaan, mikä korostuu Lanton suorasukaisesta huulenheitosta. Edellisen rajun työn vieressä on taas vastakohdaksi harmoninen työ, missä ilves

kissamaisesti nautiskellen vaanii metsoa ja pyytää alkuperäisessä metsässä. "Luontohan pella omillaan ja on ollut tasapainossa satojatuhansia vuosia. Se on raakaa mutta reilua peliä."

Lanton sommittelutkin onnistuvat kuvaamaan erikoista tunnelmaa, kuten kaamoksen sysimustaa syliä taivaan roihutessa punaisina lieskoina. Tai runollisissa kuvissa kuten *Mustan joutsenen viimeinen laulu*, jossa on Tuonelan joutsen kurimuksen partaalla. Lantto maalaa aasinkorvaisen paanisen ITE-jumalan erottamaan valoa pimeydestä raivokkain vedoin. "Siinä luojahahmo luo valon kaaren. Sitähän ei tiyetä minkä näköinen se alkuperäinen luoja on. Siinä voi olla mukana elläintä." Näinhän muinoin on ymmärretty alkuperäiskulttuureissa ja esimerkiksi varhaisessa Egyptissä. "Kolonialismi toi ristin eläinten tilalle. Siihen loppui eläinten kunnioitus jumalina." Lapissa on vielä ihmisillä jääne tästä muinaisesta herkkyydestä, joten he tajuavat luonnon kokonaisuuksia. Ehkäpä tulevaisuudessa, kun nykysivilisaatio tukehtuu hengen puutteeseen, on

nöyryyttävä kysymään tuhottujen alkuperäiskansojen rippeiltä, miten tällä pallolla ollaan ja eletään.

Lantto palvoo eläinhahmojaan. Hän roiskii ja lätkii siveltimellään taulun pohjarytmin, joista hän nostaa esiin lintuja ja maiseman muotoja. Hänen maalauksissaan on sama ajatusten ja fantasian pohjavire kuin nykyaiteilija Tarmo Paunun maalauksissa. Lantto "ihhailee" Särestöniemeä, ja joissakin töissä suopursut kukkivatkin aivan Reidarin hohteessa vaaran katveessa. Lantto on omalla krouvillalla tavallaan perillä Lapin luonnon rajuudesta; tuiman pimeyden ja pehmeän valon vaihdoksista ja värien hehkutuksesta.

Lantto on maalannut Reidarista komean muotokuvan; tällä on päässä sarvet, joiden välissä hehkuttelee oranssi Lapin aurinko. Toisessa muotokuvassa Reidar on punanaamaisena Rasputininä. Myös amerikkalainen maalari Jackson Pollock on vaikuttanut Lanttoon. Pollock keksi roiskuttelutyylin 1960-luvulla. Se sopii hyvin Lanton temperamenttiin, ja "sillä saa hyvää varvikkoo riekoille". Eräässä taulussa on valtava silmä, joka samalla on kala. Tämä "kalasilmä" muistuttaa Ilkka Juhani Takalo-Eskolan symboliikkaa. Lantto ei kuitenkaan ole hänen töitään koskaan nähnyt. Shamanistista merkimagiaa ei Lantto käytä. Niistä on tullut turismiornamentiikkaa. Sen sijaan aitoa shamanistista seita on Lantolla paljon, kuten ilveksessä, joka "praatii kuun kanssa". Eräässä työssä poronsarvinen shamaani nousee suostaan "tarkkailemaan tilannetta, että kaikki on OK."

Saku, 2006.
Kuva: Martti Rikonen.

Lepohetki metsässä, 2007. Kuva: Martti Rikonen.

Kuva: Jaakko Heikkilä.

Veikko Rajala ja

LAPIN VOIMAT

Erkki
Pirtola

Veikko Rajala asuu Inarissa Lapin sydämessä. Hänen talonsa on sotaa edeltävältä ajalta mutta loistokunnossa.

Runollisesti patinoituneen lautaseinän ikkunoiden välissä on kontrastina Saamen lipun väreihin maalattu ovi, jossa keskuskoristeena on seitsenlehtinen, itämaista mandalaa muistuttava kukkamuoto. Sisältä löytyy puolittain saamelainen ITE-taiteilija, joka kehuu omaavansa myös italialaista verenerintöä, mikä näkyy hänen erikoisen hienostuneessa muotokuvamaalamisessaan. Pienen keittiöhuoneen kattoon on maalattu kotapuut, jotka

avautuvat avaruuteen. Tässä ateljeessa onkin taivas kattona!

Kaikkialla on Rajalan maalauksia. Itse tehty uuni, jonka tuli tuo lämmön tupaan, on naamioitu maalaamalla siihen valekiviä ja uuninluukkuja. "Moni on käynyt koittamassa ja erehtynyt," nauraa Veikko taitaville silmänhujaustempuilleen. Rajala on kehittänyt maalaustekniikkaansa muun muassa Renoirin ja Goyan opissa eli kopioimalla näitä mestareita kirjakuvista. Todellisia teoksia hän ei ole koskaan nähnyt. Oppi ei ole kaatanut ojaan, vaan eräskin vanerille maalattu kynsiään ojenteleva jättikarhu revontulimaisessa on vaikuttava.

MYYTIT JA SYMBOLIT

Rajala myös veistää. Hyllyn päällä oleva ulvova susi ja makaavat alastonfiguurit sisältävät Lapin erotiikkaa taiturin puukosta. Rajalan päätyö täyttää taidetta pursuilevan peräkammarin. Se on pienoiskalusto, johon kuuluu useampi tuoli sekä pöytä, jonka pintaan on maalattu kuviot siitä ainoasta Lapin shamaanirummusta, joka muinoin säilyi kirkkovallan hävitykseltä ja vietiin Saksaan. Pöytä näyttää kauempaa kuin joltain oudolta pelipöydältä, ja eikös kuvioissa erotukin maagisten merkkien lomasta se tärkein Lapin tapahtuma: poroerottelu, jossa näh-

Neljä vuodenaikaa: talvi, 1980. Kuva: Martti Rikonen.

VEIKKO RAJALA, Ivola:
Neljä vuodenaikaa: talvi
Four seasons, winter

syvää

Neljä vuodenaikaa: kevät, 1980. Kuva: Martti Rikonen.

Teokset esillä Korundin Arktinen ITE -näyttelyssä 8.6.–29.9.2013. Kuva: Arto Liiti.

tävästi on yliset ja aliset, koko elämän kiertokulku.

Tämän klassikon ympärillä olevat istuimet ovat veistetyt yltymperiinsä täyteen saamelasta kuvastoa; karhunkaato, susien ulvonnat ja vaaramaiset kiertyvät esiin näistä miniväen penkeistä, mutta myös muut symbolit. Yhdestä jakkarasta löytyy Pyhä Yrjö ja skorpionin näköinen lohikäärme peräti neljänä versiona. Mestariuomuksen päällä on Yrjön hevonen ja luola neitoineen. Tämä kristikunnan ehkäpä maalatuin myyttikuva on Rajalan kuvaamana yksi omaperäisimmistä versioista. Vieressä on pieni lapsenistuttava, jonka jalkoina ovat kotkan kynnet. Tämä 1970-luvulla, viiden vuoden intohimoisen inspiraation tuloksena morapuuokolla tehty mestariuomus on ainutlaatuinen ITE-teos millä mittapuulla tahansa. Se ansaitsisi olla pysyvällä paikalla jossain Lapin museossa.

Tämän mykistävän kokonaisuuden

lisäksi huoneesta löytyy muun muassa ainutlaatuisen koristeellinen kynttilälänjalka ja linnunruokintakota, jonka katolla ratsastaa vihainen shamaani ja juurelle vartioi tuima kotka. ”Se on laihialaisten ruokkopaikka, eivät linnut uskalla tulla,” hauskuttaa Veikko. Kyseessä on mestariuomus, joka on kirjavasti hiukan saamelaisasujen kirkkaitten värien mukaan väritetty ja viimeisen päälle työstetty.

MUSEOIDUT VOIMAT

Näitä klassisia teoksia vartioi seinän maalauksesta Lapin viimeinen shamaani läpiporaavalla katseellaan, kasvot vihertävänä. ”Saas nähdä, veikö se sun videostasi voimat”, nauraa Rajala kultaaisesti, kun kuvaan noitaa kamerallani. Rajalan mökissä on museoitu Lapin voimat! Kuitenkaan minulle ei jää outoa oloa, vaan loisteliaan taiteellinen. Eikä Rajalan välttämättä tarvitse lähteä haaveilemalleen Italian-matkal-

le, koska hänellä on oma maailmanmuseo kotonaan.

Rajalan talo on solisevan Lapin joen varrella, joten tietenkin siellä on sauna. Sen ovat suomalaiset sotilaat rakentaneet itselleen taistelujen tuoksinassa, ja se toimii edelleen hyvin. Saunan seinämälle on Rajala kerännyt maastosta löytämänsä sotaromua. Niissä ruostuneet muistot elävät mutta toivottavasti katoavat iäksi.

Veikko esittelee myös pihalla olevat korvasieni-istutuksensa ja pienen komeromaisen pihamökin, josta kuulemma kaikki sai alkunsa. Sen pikku-kamarin seinään on maalattu romanttinen maisema. Näistä haaveista on syntynyt yksi Lapin ja koko Suomenkin upein ITE. Rajala on teräsvaari ja huolimatta korkeasta iästään juoksee maratonin joka vuosi. Hän esittelee pikku pirtissään, miten talvella edestakaisin juoksemalla kunto säilyy. Nytkin hän lähti ”vaaraa kiertämään”.

Veistetty tuoli neljän hengen pienoiskalustosta. Kuva: Arto Liiti.

Andreas Alariesto: Löytö-Kaisan ilmalento, 1968, öljy ja sekatekniikka. Rovaniemen taidemuseon kokoelma. Kuva: Arto Liiti.

POHJOISEN VARHAISIA ITE-TAITEILIJOITA

ROVANIEMEN TAIDEMUSEO ON YKSI POHJOISIMMISTA TAIDEMUSEOISTA EUROOPASSA. TAIDEMUSEON KESKEINEN TEEMA NÄYTTELY-, TUTKIMUS- JA TAIDEKASVATUSTOIMINNASSA ON POHJOISUUS JA ARKTISET ALUEET. KESÄLLÄ 2013 KORUNDISSA NÄHTÄVÄ *Arktinen ITE* -NÄYTTELY TUO MIELENKIINTOISEN JA INNOTAVAN POHJOISEN TUULAHDUKSEN NIIN SANOTUN AMMATTITAITEEN ULKOPUOLELTA. MAASEUDUN SIVISTYSLIITON MERKITTÄVÄ PANOSTUS ITE-TAITEEN KARTOITTAMISEKSI ON MAHDOLLISTANUT LAAJAN KATSAUKSEN LAPIN ITE-TAITEESEEN.

50

Näyttelyssä nähdään Lapin nykykansantaiteen lisäksi myös kaksi mielenkiintoista polkua – toinen esittelee Islannin nykykansantaidetta ja toinen Lapin varhaisten itseoppineiden taiteilijoiden Andreas Alarieston, Valto Pernun ja Toivo Pekkalan taidetta. 1900-luvun alussa syntyneet Alariesto, Pekkala ja Pernu voidaan lukea ITE-taiteen jatkumoon, vaikka heidän aikanaan termi olikin vielä tuntematon. He antautuivat taiteelle odottamatta suuria huomionosoituksia. Heillä oli vahva sisäinen kutsumus kuvaliseen ilmaisuun, joten he tekivät taidettaan omalla rehellisellä, omaperäisellä tyylillään.

ANDREAS ALARIESTO – ARMOTON TARINANKERTOJA

Monitaitoinen Andreas Alariesto (1900–1989) oli erikoislaatuinen yhdistelmä kansanmiestä, taiteilijaa ja perinteen-talentajaa. Jo varhain hän ymmärsi, että hänen elämäntehävänsä oli säilyttää ja siirtää tuleville sukupolville entisten aikojen muistot ja perinteet. Maalauksissa Lappi, sen luonto ja ihmiset heräävät omalaatuiseen hehkuun. Hän on onnistuneesti tallettanut nykypolville kokonaisen menneen ajan maailman: sen vanhan Lapin, jota ei enää ole. Kuvauksia sävyttävät lempeä huumori ja vanhaa perinnettä kunnioittava elämänasenne.

Alariesto tunnetaan maalauksistaan, mutta hänen tuotantoonsa kuuluu paljon muutakin tuotantoa, kuten valokuvia, tarinoita, postikortteja, veistoksia ja pienoismalleja. Hän teki myös lauluja ja julkaisi 1949 omakustanteisen laulukirjan *Lapin laulaja – Kaikkien aikojen ihmeellisin laulukirja*. Lisäksi hän teki matkamuistoja ja koruja, veisteli eläimiä sekä rakenteli maisemaan tilannekuvia, joita hän kuvasi lasinegatiiveihin. Yksi näistä kuvista esittää karhunmetsästystä. Näkymässä karhuna toimii taiteilijan lastulevyllä maalaama karhu, ja taiteilija itse esittää metsästäjää seiväs kädessään. Alariesto teki

itse myös siveltimiä muun muassa ystävänsä hiuksista. Siveltimenvarsina hän käytti vanhojen sateenvarjojen metalliputkia ja polkupyöränpinoja.

Alarieston tekemissä pienoismalleissa näkyy taiteilijan kekseliäisyys ja eri materiaalien tuntemus. Hän käytti suveenisti kangasta, metallia, puuta, muovia ja muita tilanteeseen sopivia materiaaleja. Materiaalien moninaisuudesta huolimatta lopputulos on harmoninen ja ”luonnollisen oloinen”. Pihapiirin touhut esittäytyvät katsojalle elävinä ja tapahtumarikkaina. Pienoismallit ovat mitä suurimmassa määrin kätevyteen ja käsityötaitoihin perustuvaa kansantaidetta.

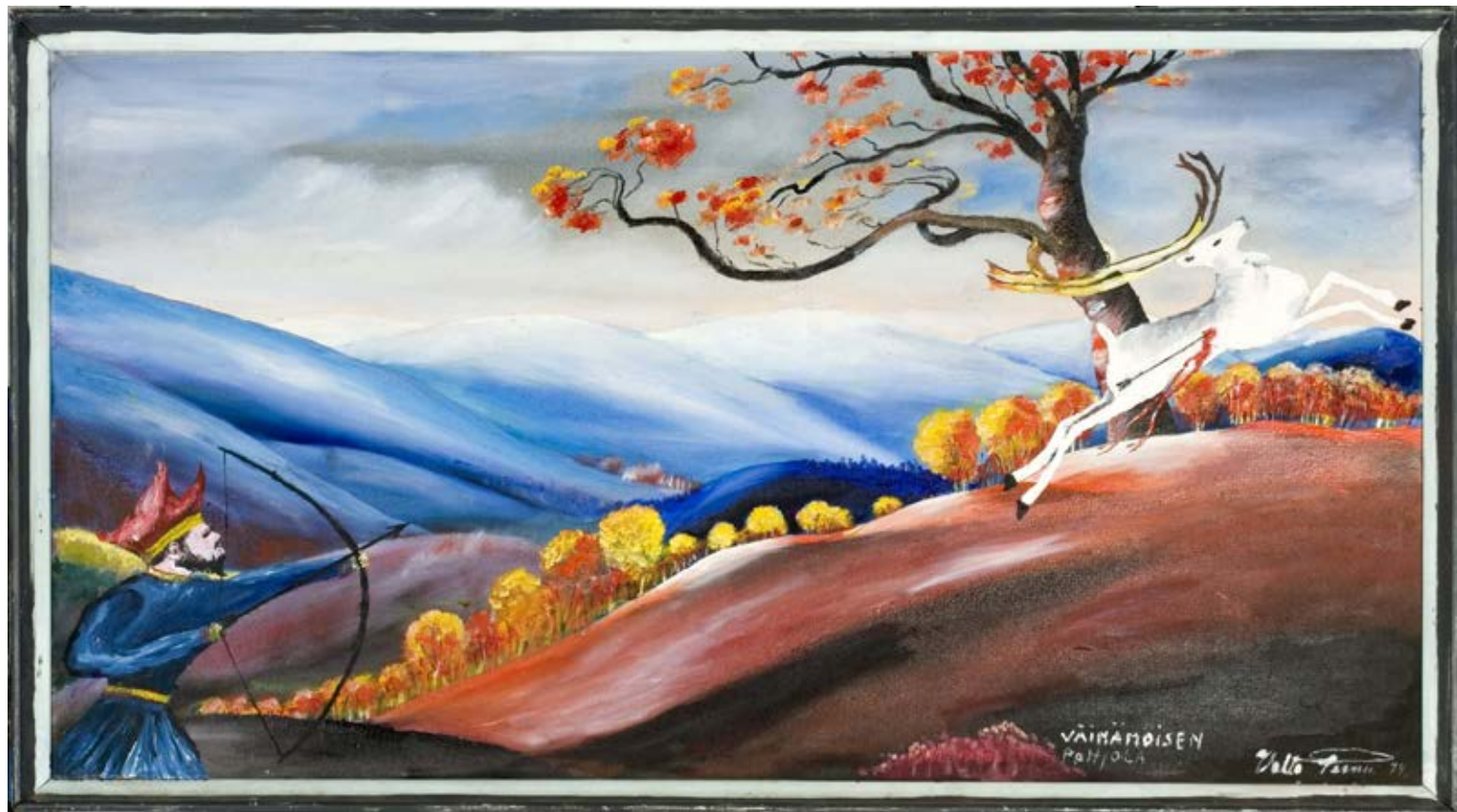
Alariesto jätti perinnöksi merkittävän taiteellisen ja kansatieteellisen tuotannon, jolle on vaikea löytää vertailukohdetta. Hän teki mittavan elämäntyön maalaamalla ja kertomalla tarinoita Lapin menneestä elämänmuodosta, ihmisten arkielämästä ja tavoista. Saamelaiden elinkeinot, rakennukset, vuotuiset muuttoretket ja omaleimainen kulttuuriperinne välittyvät meille eloisasti ja värikkäästi, sanoin ja kuvin.

VALTO PERNU – SALAPERÄINEN ROMANTIKKO

Valto Pernu (1909–1985) tunnetaan hienoista valokuvistaan, joista vanhimmat ovat 1920-luvulta. Monet muistavat myös Pernun legendaarisen kuvausteltan Lemmenjoki-kulisseineen Rovaniemen torilla. Hän ja kuvausteltha olivat 1950-luvulta 1980-luvulle Rovaniemen torin keskipiste, puheenaihe ja nähtävyys. Kuvausteltha rekvisiittoineen on nyt nähtävillä Lapin maakuntamuseon näyttelyssä Arktikumissa.

Pernu aloitti maalaamisen suhteellisen iäkkäänä. Silti hän arvosti maalauksiaan jopa enemmän kuin valokuviaan. Maalaukset ajoittuvat 1970- ja 1980-luvuille. Hänen käyttämänsä materiaalit olivat vaatimattomia; maalausten pohjana hän käytti kangasta, kerniliinaa, pahvia tai muuta vastaavaa. Kerrotaan, että maalaaminen sai alkunsa, kun Pernu visuna miehenä mietti haurastuneelle telttakankaalle hyötykäyttöä. Väreiksi kelpasivat monenlaiset maalit. Maalauksissa on huomattavissa niin sanotun toritaiteen voimakkaat, toisinaan jopa räikeät värit.

51

Valto Pernu: Väinämöisen pohjola, 1974, sekatekniikka. Valto Pernun säätiö. Kuva: Veikko Vasama / Lapin maakuntamuseo.

Valto Pernu: Herra ja ylhäisyys, 1980, sekatekniikka. Valto Pernun säätiö. Kuva: Veikko Vasama / Lapin maakuntamuseo.

Maalausten keskeisinä teemoina ovat Lapin maisemat sekä ihmiset ja eläimet maisemassa. Lapin keskiyön aurinko, revontulet ja kaamos näyttäytyvät Pernun maalauksissa. Myös arktiset maisemat ovat innoittaneet Pernua. *Äitin rakkaus* -maalauksessa jäälohkareella asteleva jääkarhuemo huolehtii hellästi kahdesta poikasestaan. Mielenkiintoinen aihepiiri hänen tuotannossaan on kantaaottavat maalaukset, kuten viinan kiroista kertova maalaus *Rovaniemen markkinat*, jossa kirveet ja puukot tanssivat samaa tahtia viinapullon kanssa. Joissakin maalauksissa hän ottaa kantaa luonnon puolesta.

TOIVO PEKKALA – ”SEIPÄJÄRVEN VAN GOGH”

Toivo Pekkala (1926–1981) asui ja työskenteli koko elämänsä Sodankylän syrjäisessä Seipäjärven kylässä. Hän kiinnostui taiteista, kuvien tekemisestä ja kirjallisuudesta jo varhain lapsuudessa.

Pekkala omistautui taiteelleen välittämättä yhteisön paineesta. Hänen jäämistöstään löytyi liki kolmetuhatta eri menetelmin toteutettua teosta. Tämän mahdollistivat vaatimaton ja säästeliäs elämäntapa ja talon varallisuus. Rahaa maalaustarvikkeisiin saatiin tarvittaessa myös metsää myy-

Toivo Pekkala: Nimetön, 1974, öljy kankaalle. Rovaniemen taidemuseon kokoelma. Kuva: Arto Liiti.

mällä. Pekkala asui poikamiehenä kotitilallaan koko elämänsä, yhdessä vanhempiansa kanssa heidän kuolemaansa saakka.

Pekalan keskittyi tuotannossaan maisemiin ja eläimiin sekä tarinapohjalta kumpuaviin maalauksiin. Ympäröivä luonto, taivaankappaleet ja pohjoisen valoilmiot ovat keskiössä hänen tuotannossaan. Tähtitaivas, voimakas kuutamo, auringonpolte tai revontulet ovat lumonneet Pekkalan. Nämä valoilmiot leiskuvat hänen maalauksissaan. Voimakkaat, paksut siveltimenvedot ja hehkuvat värit luovat taianomaisen tunnelman hänen valomaalauksiinsa. Siveltimen jälki on vahvaa, paikoin jopa rajua. Tunnemaalarina Pekkala on maskuliinisen väkevä.

Maisemamaalausten lisäksi taiteilija maalasi eläimiä, joista hirvi nousee suosituimmaksi. Se näyttäytyy taiteilijan omakuvana. Yksinäinen hirvi talvimaaisemassa kuvastaa taiteilijan voimakasta ja itseensä luottavaa olemusta. Pekkala maalasi myös ilvestä, karhua, sutta, leijonaa ja monenlaisia lintuja.

Kirjallisuus näyttäytyy tärkeänä esikuvana Pekkalan taiteessa. Hänen lapsuudenkodissaan luettiin ahkerasti lehtiä ja kirjoja. Pekkala maalasi voimakkaita tulkintoja maailmankirjallisuuden tarinoista ja historiallisista kertomuksista. Tärkeä inspiraation lähde olivat myös Raamatun kertomukset, jotka olivat tulleet tutuiksi jo lapsuudessa.

Susanna Valkeapäästä ja hänen piirroksistaan

teksti: MARJUT AIKIO
kuvat: ARTO LIITI

Hentto-Sunna eli Ellen Susanna Valkeapää, omaa sukua Bals, syntyi 1910 Norjan Kautokeinossa porosaamelaiseen perheeseen, jonka talvipaikka oli Kotalompolossa ja kesäpaikka Ulöyalla, meren saarella. Sinne perhe siirtyi poroineen kesän kynnyksellä ja sieltä takaisin mantereelle syksyn tullessa.

Hentto-Sunna kävi norjankielisen kansakoulun ja asui kouluajan oppilasasuntolassa. Norjalaiseen opetukseen kuului myös piirustus, ja erästä Susannan koulutoverista kehkeytyi varhain todella taitava piirtäjä.

Susanna meni naimisiin leskeksi jääneen poromies Johannes Valkeapään kanssa ja muutti tämän kotiseudulle Suomen Karesuvannon alueelle. Perhe paimensi porojaan Suomen Käsivarressa.

Susannan aviomiehen suvussa oli saamelaisia itseoppineita taiteilijoita, joiden piirroksia on jo aiemmin julkaistu useissa yhteyksissä.

Saamelaiset ovat taiteellisia, heillä on tunnetusti värisilmää ja muodon tajua, ja he ovat myös aina piirustelleet, piir-

roksista vanhimpina kalliomaalaukset. On kaiverrettu siihen materiaaliin, mikä on käsillä. Porosaamelaisilla se on ollut poronluu. Siitä tehtiin esimerkiksi ison ja pienen veitsen kahvoja ja tupen osia, jotka koristeltiin kaivertamalla ornamentteja, poron kuvia, jopa pororaitoja tai pieniä porolaumojä, ja muita elementtejä omasta elinpiiristä. Paperia oli käytettävissä harvemmin, eikä se kotaoloissa ollut käytännöllistä saati säilyvää.

Susanna Valkeapää kärsi viimeisinä vuosinaan yksinäisyydestä ja toimettomuudesta, kun terveys ei enää sallinut käsitöitä, eikä puheliaan Susannan kertomuksille aina löytynyt kotona ja sittemmin vanhainkodissa kuuntelijoita. Susanna innostui poikansa Ailun aloitteesta ja kannustamana siirtämään muistojaan paperille.

Ailu eli Nils-Aslak Valkeapää julkaisi teoksessaan "Jos talitiainen naurahtaisi" (suomentamaton) valikoiman Susannan piirroksia ja nosti näin äitinsä taiteilijoitten julkiseen joukkoon, johon hän kuuluu, varhaisempien saamelaisten ja muiden pohjoisten itseoppineiden taiteilijoitten rinnalle.

Erkki
Pirtola

Kuukkelikunkku Jukka Sääntti

Jukka Sääntti on asustellut viime ajat Kolarissa kuukkelimetsän keskellä vanhassa talossa, jossa on kaunis piha-

piiri ulkorakennuksineen. Nyt hän on muuttamassa Sodankylään, koska hän ”haluaa kehittyä taiteilijana”. Ammattiinaan hänellä on ollut kalastuksenhoito. Lähitöillä virtaavan mahtavan Kemijoen lohet hän tuntee nimeltä. Hän on taitava käsityöläinen ja tutkija. Niinpä vanhoista kalastusvälineistä ja -metodeista on syntynyt pienoismalleja pienoismuseoksi piharakennukseen. Nyt niitä onkin kysely oikeisiin museoihin näytteille.

Sääntin ateljeemiljöön takatontilla tönöttää ”Suomen kuuluisin rakennus” eli Paavo Värysen jalasmökki! Sääntti on sen jostain hommannut mutta ei nyt löydä sille käyttöä. Hän ei innostunut ehdotuksestani täyttää se linnuillaan ”Jalasmökkigalleriaksi”, jonka voisi

siirtää näyttelypaikkaan. Jokainenhan haluaisi nähdä tämän yhä edelleen kriittisissä keskusteluissa esiin pulhavan kelkkatalon, jonka olemassaolo on muuttunut myyttiseksi.

TAITEILIJAJÄTKÄ

Sääntti on veistellyt aina. Hän näyttää 1970-luvulla morapuukolla tehtyä pikuruista puista taskumattia, ”liekkivii- napulloa”. Hän esittelee yleensä myös pahkakuppejaan, joissa on jokaisessa hänen omaa ”nouhautausta”, muun muassa kuukkelin jalanjäljet. Pirtin katossa roikkuu lennokas kuukkeliparvi, joka on tehty krouvisti puupalikoista ja lastuista. Sääntti on boheemi taiteilijajätkä. ITE-taiteilijan varmuudella hän määrittelee taiteensa tason: ”Näin kun Lintu-Antti Saariselällä teki lastulintua, niin päätin ruveta tekemään lintuja, mutta en matkimalla, vaan kehitin

uudenlaisen tekniikan, joka on osoittautunut parhaaksi.” Leppäpalikkaan vuolastuun kuukkelinkehoon on lintutaiteilija tökkässyt pärelastuista eri suuntiin terhakkaasti harottavat siivet, joihin on raapaistu kuukkelin värit. Kuukkelit liehuvat tuulettimen avulla eloisasti, juuri kuten nuo hauskut jalinnut pyrähtelevät ystävällisesti metsänkulkijan ympärillä.

Myös valkoisia joutsenia koikkuu katossa jänteikkäästi räpylät ja valtavat riukusiivet harallaan, valmiina laskeutumaan erämaajärveen. Sääntti tuo ympäröivien korpien lintuluonnon lentelemään ja pönttöilemään kotiinsa. ”Miks mie papukaijoja veistelin, kun niit ei ole täällä.” Tikat ja pöllöt nakuttelevat ja huuhailevat kelopölkyissä. Yhdessä huoneessa on pönttöjä, jotka ovat ”ylilinnutettuja”. Sääntti osallistuu pöntöillään keskusteluun maailman ylikansoituksesta ja siitä, miten toisella

Punapersepaviaani, 2013.

puolen kuollaan liikalihavuuteen, toisella puolen nälkään. Yhteen pönttöön on ahtautunut iso kurki, jonka isoon nokkaan pikkulintu epätoivoisesti tuo ruokiaan. "Se on se pankkikriisi."

ITE-taiteessa harvoin tehdään satiiria maailman menosta, vaikka aiheita piisaisi, sillä maailman ongelmat marssivat kaukaisimpiinkin korpimökeihin. Suomalaisella sisulla puukkoa käännellään vatsassa, vaikka pahan olon voi veistää ulos, kuten Sántti tekee, mustalla huumorilla ja lennokkaasti. Kuukkelit pääsivät uuteen rooliin Äkäslompolon veistoviikoilla, joita johti veistonautti Kari Tykkyläinen railakkaalla tavallaan. Sántti meni metsään ja teki kuukkelinsa häntä lähentelevistä malleista paikan päältä löytämistään materiaaleista. Linnut hän verkotti puiden väliin lentoon, vasten jylhää tunturimaisemaa. Sántin mukaan verkon oli kutonut Ylläksellä asuva "jättihämähäkki", joka oli syönyt turistivaimoja, joiden mustat nimettömät nyt roikkuivat riepuina verkoissa. Se oli merkillinen ylläriteos, pikkutuh-

ma kauhutarina. Nähtävästi kuukkelit tässä tapauksessa olivat "houkutuslintuja" – liittyy varmaan kairan jätkän "vithuiluun" seksiturismille.

PALSA-AATTEEN PERILLINEN

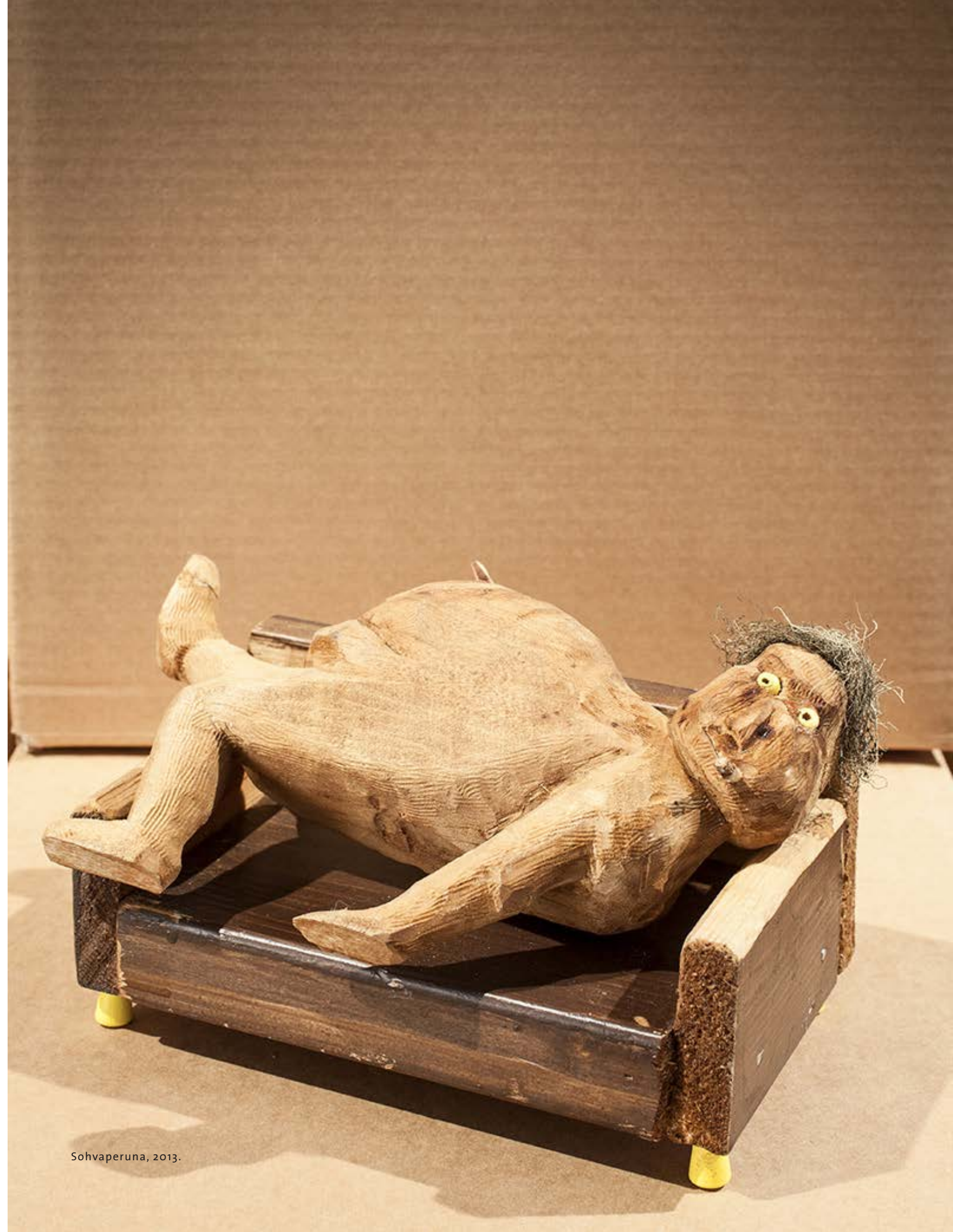
Kittilän Palsa-päivillä Levillä maaliskuussa 2013 Sántti oli ITE-maalari Lanton kanssa seuraamassa suuren taiteilijan elämästä tehtyä semnaaria. Palsa olikin oikea ITE-nero, joka keksi mitä erilaisimpia tyylimuotoja groteskille realismilleen.

Aitoon ITE-tyyliin Sántti nosti seminaarin jatkoilla kassista uuden eroottisesti provosoivan teoksensa juhli-vierasillallisen kattaukseen. Lapissa eros ja thanatos, seksi ja kuolema kulkevat käsi kädessä, kuten Palsan töissä niin purskahdellen kuvataan. Sivumennen sanottuna tuskin olisin täällä tutkimassa Lapin ITE-taidetta ilman Palsaa. Tutustuin häneen 1970-luvun alussa hänen asuessaan luonani Helsingissä. Hän opetti minua katsomaan outsider-taidetta, siis taidemaailman

*"Mie methissä kävelen ja näen
kaikenlaisia piruja siellä."*

ulkopuolisten tekijöitten estotonta luovuutta, sitä, miten parhaat heistä omalla tavallaan päihittävät modernin taiteen mestarit.

Niinpä Sántti varmaan Palsan mieliksi teki pienoisveistoksen, jossa esitettiin viagran yliannostukseen kuolleen nuohoojan hautajaiset. Arkusta nousi tanakka tanko (sen olisi pitänyt vielä sauhuta!) ja myös vainajan koiralla jäpitti, koska sekin oli saanut osansa. Porot menivät ruokailijoilta väärään kurkkuun, mutta Sántin esitys varmasti painui mieleen. Hänessä on aitoa taiteilijan piittaamattomuutta "sanomisista", tärkeintä on, että sanomista tulee. Taiteilijahan on olemassa vain yleisön reaktioissa. Jos niitä ei ole, ei taiteella ole elämää. Palsa on tästä hyvä esimerkki, sillä häneen tullaan reagoimaan aina. Välinpitämättömyyteen verrattuna naurunpurskahdus tai inho ovat vahvoja merkkejä taiteen vaikuttavuudesta. Sellaisesta rehellisyydestä nousee myös aitoa kauneutta.

Sohvaperuna, 2013.

MISTÄ ON AIDOT MATKAMUISTOT TEHTY?

Matkamuisto on merkityksellinen esine. Se on näkyvä todiste tehdystä matkasta mutta myös muisteluväline, jonka avulla kokemuksia ja muistoja voidaan palauttaa mieleen vielä vuosienkin jälkeen. Periaatteessa matkamuiisto voi olla mikä vain matkalta ostettu esine tai vaikkapa rannalta poimittu kivi. Matkamuiistoina myydään niin laadukkaita uniikkitoivia ja perinne-esineitä kuin teollisesti tuotettua globaalia rihkamaa – ja kaikkea siltä väliltä. Aiheensa matkamuiistot lainaavat ympäröivästä luonnosta, kuulsista nähtävyyksistä ja kulttuurista. Perinteiset käsityöt ja taide-esineet ovat usein suosituimpien matkamuiistojen joukossa, sillä niiden ajatellaan edustavan kulttuurille tyypillisiä ja autenttisia ominaisuuksia. Kovin usein matkamuiistoja kuitenkin moititaan juuri autenttisuuden puutteesta. Puhutaan krääsästä ja kritisoidaan sitä, kuinka perinteiden muokkaaminen paremmin matkailijan makuun ja matkalaukkuun sopivaksi johtaa epäaitojen, kitschmäisten massatuotteiden tarjontaan. Mikä matkamuiistosta sitten tekee aidon? Tärkeleekö perinteen tuotteistaminen kauppatavaraksi autenttisen elämyksen mahdollisuuden?

KULTTUURIPERINNE TUOTTEISTAMISEN LÄHTEENÄ JA HAASTEENA

Matkamuiistot ovat vahvasti kytköksissä paikkaan sekä mielikuviin paikallisista ihmisistä ja kulttuureista. Lapissa matkamuiistoja tuotetaan samoista aidoiksi koetuista aineksista, joiden varaan myyttistä lappikuvaa on rakennettu jo vuosisatojen ajan: pohjoinen luonto, poro, luonnonilmiöt sekä suomalainen ja saamelainen kulttuuriperinne. Lapin matkailun kasvu loi pohjaa matkamuiistomarkkinoille 1800-luvulta lähtien. Jo tuolloin matkamuiistoina myytiin niin sanottua lapintavaraa, joka kiehtoi matkailijaa värikkyytensä ja erikoisuutensa vuoksi. Esimerkiksi perinteiseen lapinpukuun sonnustautuneet nukket, jotka ovat edelleen tyypillisimpiä matkamuiistoja, ilmestyivät myyntikojuihin jo 1900-luvun alussa. Vähitellen lapintavarasta tuli suosituin matkamuiistotyyppi.

Vaikutelmaa matkamuiistojen paikallisuudesta ja autenttisuudesta tuotetaan kulttuuriperinnettä tuotteistamalla. Kulttuuriperinne on matkailuteollisuudelle tärkeä resurssi, jota se työstää ja hyödyntää omien tarkoituksensa mukaisesti. Taitteen ja käsityöperinteen kautta kulttuuriperinnettä on suhteellisen helppo esittää turisteille ymmärrettävässä muodossa. Niiden myös koetaan heijastavan paikan henkeä ja symboloivan kulttuurin aitoja ja alkuperäisiä ominaisuuksia. Perinteen tuotteistaminen matkamuiistoiksi johtaa usein erilaisten tyylien, aiheiden ja materiaalien innovatiiviseen yhdistelyyn. Perin-

Karesuvantolainen Kari-Pekka Kumpulainen veistää pääasiassa lintuja paikkakunnan suuren veistäjän Lauri Pappilan innoittamana. Myös kätevistä käsistä syntyy myös matkamuiistoja. Kuva: Erika Palo.

Alhaalla vasen kuva ja ylin kuva: Poromies Jorma Keto-Tokoi Pelkosenniemieltä veistää elettyä elämää. Kuvat Erika Palo.
Alhaalla oikea kuva: Veikko Paksuniemen veistoksia Kittilästä. Kuva: Erika Palo.

teitä ei voida paketoida turistille sellaisinaan, vaan valmis matkamuisto on luovan tuotteistamisprosessin tulos. Toisaalta juuri matkailun tapa muuntaa ja soveltaa perinnettä koetaan helposti uhkaksi perinteen sisällölle ja merkityksille. Keskustelussa korostuu matkailun tuomien hyötyjen ja haittojen vastakkainasettelu.

Keskustelu matkailun negatiivisista vaikutuksista perustuu pitkälti kolmenlaisille olettamuksille. Ensinnäkin matkailun

oletetaan väistämättä johtavan paikalliskulttuurin kaupallistumiseen. Toiseksi kaupallistumisen seurauksena alkuperäisyyden oletetaan vääjäämättä tuhoutuvan. Kolmas oletus on, että nämä kaupallistuneet matkailuesitykset estävät matkailijaa saavuttamasta havittelemaansa autenttista elämystä. Taustalla on ajattelumalli, jossa kulttuuri ja talous nähdään toisistaan erillisinä ja omalakisina alueina, joiden piirissä esineen tai asian arvo määräytyy eri tavalla. Aito kulttuurituote on

sen mukaan valmistettu perinteisillä menetelmillä, aidoista paikallisista materiaaleista, yhteisön jäsenten itsensä toimesta, vain sen omaan käyttöön ja ennen kaikkea markkinatalouden ulkopuolella. Kulttuuriperinne on erotettava taloudellisen vaihdon piiristä, jotta se olisi aitoa.

Oma lukunsa ovat kulttuurin omistusoikeuksiin sekä matkailun tuottamien stereotyyppisten mielikuvien luomiin ristiriitoihin liittyvät eettiset ongelmat vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen kohdalla. Suomessa saamelaiskulttuurin hyödyntäminen matkamuistojen raaka-aineena aiheuttaa vastustusta saamelaisten keskuudessa erityisesti siitä syystä, että valta saamelaiskulttuurin esittämisen tavoista on muiden kuin yhteisön omista käsissä. Matkailualalla on aiheellista käydä keskustelua siitä, millä tavalla kulttuuriperinnettä voitaisiin tuotteistaa kulttuurisesti kestäväällä tavalla. Tarkasteltaessa matkailun haittoja vaikuttaa maisema varsin lohduttomalta. Perinteen tuotteistaminen tuottaa mauttomia ja merkityksettömiä esityksiä ja lisäksi tuhoaa alkuperäiskulttuuria.

Matkailun ja kulttuurin hyötysuhde ei kuitenkaan ole näin yksipuolinen. Kulttuuriperinne elää ja muuttuu ajan myötä, ja matkailu on vain yksi siihen vaikuttavista tekijöistä. Matkailulla on osoitettu olevan myös positiivisia vaikutuksia perinteiden säilymiselle ja uusiutumiselle. Etenkin monet jo hiipumassa olleet käsityöperinteet ovat löytäneet uuden yleisön matkailijoista. Käsitöiden ja taide-esineiden lisääntynyt kysyntä luo uusia innovaatiota ja työpaikkoja. Matkailuteollisuudelta haetaan ratkaisuja muun muassa aluepoliittisiin ongelmiin sekä keinoja luoda uutta taloudellista kasvua erityisesti syrjäseuduille. Myös kulttuuriyhteisöt hyödyntävät matkailuteollisuutta omiin päämääriinsä. Matkailu voi auttaa esimerkiksi alkuperäiskansoja ja muita vähemmistöjä koskevien epäkohtien tuomista esiin sekä nostattaa ryhmäidentiteettiä ja ylpeyttä omista juurista.

MATKAMUISTOJEN UUDET MERKITYKSET

Perinteistä ammentaminen, tarinallisuus, materiaalivalinnat, esteettisyys, yksityiskohdat ja työn laatu ovat seikkoja, joilla esineisiin luodaan aidon tuntua. Matkailijan vieraiden kulttuurien kulttuuristen merkitysten tai esteettisten arvojen tunte-

Seppo Törmäsen sääskiä.

Kuva: Arto Liiti.

mus on usein hyvin pinnallista, ja tämän vuoksi monet matkailijat tahtovat varmistua matkamuistojensa autenttisuudesta. Museokaupat, viralliset matkamuistomyymälät sekä erilaiset aitoustodistukset ovat kaikki tapoja vahvistaa tätä.

Matkamuistojen valinnassa ostokäyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa korkea käsityön osuus, paikallisuus, aistikokemukset, esineen käyttöarvo, eksoottisuus, kulttuuriperinne, esineen yksilöllisyys, suora kanssakäyminen sen valmistajan kanssa sekä autenttisuus. Keskustelussa matkamuistojen autenttisuudesta keskitytään helposti vain esineen ulkoisiin ominaisuuksiin. Moni seikka kuitenkin korostaa vuorovaikutuksen roolia esineeseen liitettyjen merkitysten muodostumisessa. Matkamuiston autenttisuus ei siten ole mikään esineen kiinteä ominaisuus, vaan se rakentuu sosiaalisesti.

Vuorovaikutuksen merkitys korostuu, kun elämysten tuotannosta ja kulutuksesta siirrytään *luovaan matkailuun*. Luova matkailu merkitsee muutosta niin tuotantoon kuin kulutustottumuksiin. Myös Lapissa matkamuistojen valmistuksessa on herätty luovan matkailun tarjoamiin mahdollisuuksiin. Luovat matkailutuotteet tarjoavat vaihtoehdon valmiille massatuotteille, sillä ne ruokkivat ihmisten itsensä kehittämisen tarpeita ja luovat suoria linkkejä matkailijan ja paikallisen välille.

Kun esineet vaihtavat omistajaa ja siirtyvät matkakohteesta osaksi matkailijan kodin sisustusta tai tuliaisiksi ystävälle, niille muodostuu yksilöllisiä tarinoita, eräänlaisia esineen elämänkertoja. Esineen valmistajalle aitoa on ennen kaikkea työ eli vuoropuhelu oman kädenjäljen ja materiaalin välillä. Esineen valmistaja tai myyjä tulkitsee perinnettä omista lähtökohdistaan, mutta lopullisen tulkinnan siitä, mikä on riittävän aitoa, tekee matkailija. Matkamuisto ei ole vain aito tai epäaito, kulttuurituote tai kauppatavara, vaan esineisiin ja asioihin liitetään erilaisia merkityksiä niiden elämänkaaren eri vaiheissa.

Kulttuuriperinteen hyödyntäminen on eräänlaista valikointua menneisyyden haltuunottoa ja esittämistä. Matkailussa autenttisuus tarkoittaa tällöin taitoa käyttää perinnettä aidosti luovalla ja uudella tavalla. Matkailua onkin hyödyllisempää tarkastella ennemmin kulttuurisen vaihdon välineenä kuin kulttuuriperinteelle vastakkaisena kaupallisena ilmiönä.

Perinnettä tuotteistettaessa matkailijat, paikalliset ja matkailualan toimijat tulkitsevat ja antavat perinteelle uusia merkityksiä. Aitouden metsästäminen sijaan uudelleen herätetty kulttuuriperinne tulisi nähdä pikemminkin nykyajan kulttuurisena ilmiönä, joka syntyy, kun vanhaa perinnettä hyödynnetään, kierrätetään ja muokataan.

Mirjami Raution elämänlangat

”Mulle sanottiin, että sehän on Särestöniemen työ. Minä, että höpöhöpö. Se sano, että sillä oli ne värit. Kun alkaa kattoon tarkemmin, siellä on ketut. Karhu kattoo, se on kuutamo. Ja ketutkin, että mitä tämä on? Se oli ensimmäinen työ. Ja kun nää tupsut panin siihen, niin joku sano, että mitä pirua noita tupsuja. Mää sainoin, että kun se tulee, se on pakko tehdä.”

Kemiläinen Mirjami Rautio tekee omintakeisia ITE-kirjontoja, jotka eivät kangistu käsityöperinteen kaavoihin. Hän ei välitä valmiista ohjeista, vaan suunnittelee kuva-aiheensa oman mielensä mukaan ja toteuttaa ne itse kehittämälläan tekniikalla. Hän maalaa värikkäillä langoilla seinävaatteita, joissa väreilee sekä Lapin taika että itämainen eksotiikka, joskus jopa samassa teoksessa.

Mirjamin käsityöinto ja -taito on lieene verenerimää, sillä suvussa käsitöitä ja taidetta on tehty aina, vaikka uskonnollisuus on välillä saattanut kahlita ilmaisun vapautta. Varsinaisen

kirjontakimmokkeen Mirjami sai vajaat parikymmentä vuotta sitten jouduttuaan eläkkeelle rakennusalalta, missä hän toimi pitkään myös luottamustehtävissä. Hän kertoo kokeneensa suorastaan pakokauhua yhtäkkisen toimettomuuden edessä. Tätä tyhjyyttä täyttämään hänen elämänsä astui kauneus käsityön muodossa. Nykyisellään ITE-kirjonnat tarjoavat yksinälälle ajankulua ja mielenvirkeyttä sekä puheenaiheita sisarusten ja tuttavien vieraillessa.

Suurin osa Mirjamin laajasta kirjontatuotannosta on näyttäviä tupsuin ja hapsuin viimeistelyjä seinävaatteita, mutta hän on kirjonut myös lakkeja ja tumppeja sekä villisti koristeltuja pilkkivöitä itselleen ja sisaruksilleen. Pilkkiminen on heille yhteinen rakas harrastus, jossa lämmittävälle villavyölle on käytännön tilaus.

MIELIENMAISEMAT

Mirjamin kirjonnat eivät koskaan ole pelkkiä koristeita. Ne ovat alitajunnasta kumpuavaa taidetta. Teokset

pitävät sisällään tekijänsä ajatuksia ja mieleen tulleita tarinoita. Hän kertoo tallentaneensa kirjontoihinsa elämänsä suuret ja pienet ilot ja surut, sellaisetkin, joita on toisille muuten vaikea kertoa. Mirjami kertoo, että luonnon kauneus on aina puhutellut häntä vahvasti. Monesti hän kuvaa teoksissaan kokemuksiaan ja kertomuksia, jotka hän sijoittaa Lapin-retkiltä ja Tunisian-matkoilta tuttuihin maisemiin. Luovien kuvitusten lisäksi hän on tehnyt versioita venäläisistä ja virolaisista käsityömalleista, ikään kuin omia taitojaan testatakseen. Nämä kirjoista omaksutut perinteiset mallitkin ovat saaneet hänen käsittelyssään uuden lennokaspi-toisen tulkinnan.

TUNISIAN SILKKIVILLAA JA KIRPPARITAKKEJA

Ilmaisuvoimaisen kirjontatekniikkansa Mirjami on kehittänyt itse. Hän luo pintoja ja kuvia kirjomalla tiheästi eripituisia ja erinäköisiä pistoja rin-

Mirjami Raution koti
rekonstruointiin Arktinen
ITE -näyttelyyn Korundissa
8.6.–29.9.2013.
Kuva: Arto Liiti.

Kosinta, lapinmies kosiskelee Mirjamia, 2009.

nakkain ja päällekkäin. Tunnusomaista Mirjamin reheville vapaakirjonnoille ovat hehkuvat värit sekä niiden voimakkaat rinnastukset. Räiskyvän väripaletin salaisuus piilee vuosien varrella Tunisian matkoilta hankituissa silkkivillavarastoissa. Sieltä ovat peräisin syvät sävyt, jollaisia ei helposti Suomesta löydä.

Teosten pohjakangas puolestaan on usein ratkottu kirpputorilta tarkoitusta varten hankituista villakangastakeista. Mirjami kauhistelee kangaskauppojen hintoja ja kertoo, että elämää nähnyt ja käytössä pehmennyt materiaali on muutenkin uutta mielisempi teospohja. Matkoilla, pakottavan inspiraation yllättäessä, on ITE-taiteilijan oma

hame tai puserokin saattanut päätyä pohjakankaaksi.

"Katoko mää elän niin kauheen tunteella. Eikö se oo hirviä, että mä elän tunteella. Mun pitää kaikki tehä johonki. Mä nään jotakin, niin mä elläyvyn sitten niihin niin, että mun täytyy johonkin ne merkata."

Pelkosenniemen vapaudenpatsas

Jukka
Turunen

Suomen Lapin suuremmat kylät muistuttavat vuosi vuodelta enemmän toisiaan. Salomaiden viimeiset asukkaat ovat siirty-
mässä katoavien palveluiden perässä elementtitaloihin ja taajamiin, joiden vanhat maamerkit ovat katoamassa umpeenkasvaneiden rantaniittyjen, kauppaketjuhallien ja huoltoasemien taa. Juuri mistään ei enää välttämättä huomaa, että ollaan Lapissa.

Pelkosenniemi alkaa sekin autioituneilla taloilla. Rikkinäisten ikkunoiden ja pajua puskevien pihojen jälkeen talokanta tiivistyy, ja siellä täällä alkaa näkyä valoa ikkunoissa. Pyörätiellä köpöttelee karvalakkipäinen muovikassimies ja nuorempi koiranulkoiluttaja. Kohta erottuvat muualtakin tutut kauppaketjut, kunnes ilman pienintäkään ennakkovaroitusta keskustaan saapuvan katse naulataan aution torin laidalla kolmen metrin korkeudessa kitaraa räimivään hahmoon. Näky jaksaa yllättää joka kerta.

Männystä veistetty patsas on sopivasti kohteensa näköinen ja yhtä uhmakkaasti umpihullu. Teoksen ideoinut ja toteuttanut Matti Hulkko on Andy McCoy'n eli Antti Hulkon 76-vuotias setä. Sähkölaitoksen palveluksesta eläkkeelle jäänyt Hulkko naurahtaa

puhelimessa olevansa nyt täysipäiväinen ITE-taiteilija.

”Tämä oli kaunis jokivarren kylä. Pihat olivat siistejä ja pelloilla viljeltiin heinää ja ohraa”, kotoaan Pelkosenniemeltä tavoitettu Hulkko muistelee. ”1970-luvulla täältä lähti paljon porukkaa Ruotsiin. Valtio maksoi karjan hävittämistä, ja pellot ja niityt alkoivat rehottaa monin paikoin hoitamattomina.”

Sodan jälkeen Pelkosenniemellä asui 2700 henkeä, josta väkimäärä on pudonnut 962 asukkaaseen. Pelkosenniemi on väkiluvultaan Lapin läänin pienin kunta.

Matti Hulkko muistelee istuneensa muutaman kunnallismiehen kanssa pohtimaan, miten paikkakunnalle saataisiin elävyyttä jonkin nähtävyyden muodossa. Kylän tunnetuimman henkilön vaiheet maailmalla ja boheemi elämäntyylit eivät herättäneet kovinkaan suuria toiveita mahdolliseen museoon saatavan tavarasuhteen. Epäiltiin, ettei sinne löytyisi montaakaan kitaraa. Idea patsaasta sai heti enemmän kannatusta, olihan Matti Hulkko veistänyt torille jo aiemmin Lohet-veistoksen eräänlaiseksi muistomeriksi arvokalalle, joka sodan loppuun asti pääsi nousemaan vapaan

Kemijoen latvoille saakka. Matti soitti veljenpojalleen ja sai luvan tehdä veistoksen, ja kunta lupasi lahjoittaa teokselle tukevan betonijalustan.

Andy lupasi valita sopivat vaatteet ja käydä veistosta varten valokuviissa heti ”ensi viikolla”, mutta kun kuvia ei kuulunut seuraavinaan ”ensi viikkoina”, etsi Matti netistä kuvan, jossa veljenpoika näkyi kokonaan veistoksen malliksi. Kuva oli otettu Ankkarockissa.

Patsaan julkistaminen heinäkuussa 2009 oli vertaansa vailla oleva kulttuurikarnevaali, joka hetkeksi kaksinkertaisti kunnan väkiluvun. Tapahtuma keräsi paikalle kaikki mahdolliset mediat. Torille saapuivat myös entiset pelkosenniemeläiset, joista osa matkusti tapahtumaan ulkomailta asti. Yli 2000 henkeä juhli torilla, vaikka kyseessä oli lähtökohtaisesti niinkin jäykän kuuloisen tilaisuus kuin näköispatsaan julkistaminen. Luulen, ettei yksikään torilla seissyt pohtinut sekuntiakaan tilaisuuden tärkeyttä tai mielekkyyttä.

Nykykansantaidetta kannattaisi suosia huomattavasti nykyistä enemmän julkisena taiteena. ITE-taide on kunnille edullista – käytännössä usein jopa ilmaista. Matti Hulkon teos on erinomainen esimerkki kansantaiteen yhteen kokoavasta voimasta ja siitä

yhteisöllisyydestä, mitä taide parhaimmillaan ylläpitää ja ruokkii. Myös taiteen yleinen arvostus lisääntyy kansantajuisuuden myötä.

Joka päivä jostain kauempaa saapunut turisti seisoo kamera kourassaan patsaan edessä, ja kesäisin Pelkosenniemen torille saattaa kertyä jopa pientä ruuhkaa, kun pohjoiseen ajavat turistibussilastit koukkaavat nelostieltä viitostielle nähdäkseen ainakin vilahduksen taltalla ja maalilla viimeistellystä kitaristista.

Matti Hulkko muistelee lukeneensa Lapin Kansasta, ”ettei Pelkosenniemellä ole muuta nähtävää kuin Pyhätunturi ja Andy McCoy -patsas”. Hulkkoa kovasti huvittava väite ei ehkä ole totta, mutta patsaan julkistamisen jälkeen Pelkosenniemi ei ole tuntunut enää kohtaloonsa käpertyneeltä pikkukunnalta Itä-Lapissa, vaan veistostaiteestaan ylpeältä kulttuuripitäjältä, josta myös maailmankuulu kitarataiteilija Andy McCoy on lähtöisin.

Juttu julkaistu aiemmin Pohjoinen kulttuurilehti Kaltiossa 2/2013

Setä ja veljenpoika.
Kuva: Arto Liiti.

REIJO OSIPOFF NAURU ON PIILOPAIKKA

Reijo Osipoff putosi pienenä poikana korkeilta kivirap-
pusilta maahan. Oliko syynä
järkytys vai kipu, kun Reijo ei noussut-
kaan onnettomuuden jälkeen jaloil-
leen? Hänet kannettiin vuoteeseen
toipumaan, mutta poika ei tuntunut
paranevan. Lääkärikään ei löytänyt
mitään vikaa, mutta jalat eivät silti
päivien levonkaan jälkeen kantaneet.
Reijo muistaa katselleensa peiton alta
maalausvälineiden kanssa puuhaillut-
ta isosiskoaan. Äkkiä vaivat unohtuivat,
ja hän nousi sängystä. Äiti kehotti
kaikkia olemaan aivan hiljaa, kun Reijo
asteli siskonsa viereen ja tarttui sivel-
timeen. Värin ja maalaamisen lumous
oli niin vahva, että se avasi tapatur-
man aiheuttamat mielen lukot. Reijo
arvelee silti, että jos joku olisi häirinnyt
häntä kesken matkan, hän olisi var-
maankin palannut sänkyyn eikä olisi
ehkä noussut sieltä ikinä. Hän on yhä
samalla hauraalla matkalla kohti väriä
ja teosten tekemisen antamaa onnen
tunnetta.

VÄRIEN VAIKUTUS

Reijo kertoo, että väreillä ja niistä
erityisesti keltaisella on ollut häneen
valtava vaikutus. Se on elämän väri.
Keltaista on lähes kaikissa tauluissa.

Onnea taas symboloi turkoosi, siitä-
kin hän on aina pitänyt. Onnen väriin
liittyy kuitenkin myös iso haaste: sitä
oikeaa sävyä on hyvin vaikeaa saada
sekoitetuksi.

Mustaa väriä Reijo ei ole voinut
tauluissa sietää. Se on surun väri –
vieras elementti iloon ja vapautunei-
suuteen pyrkivälle taiteilijalle. Kerran
hän kuitenkin maalasi teoksen, jossa
oli paljon pikimustaa. Se oli surulli-
nen taulu. Kuva kärsimyksestä. Reijo
piti taulua hetken seinällään, mutta
huomasi sen alkavan vaikuttaa hänen
omaan mieleensä. ”Tuntui kuin sen
mustan takaa olisi tihkunut jotain
pikeä. Se rupesi ahdistamaan.” Hän
poltti taulun. ”En ole katunut taulun
maalaamista, enkä sen polttamista. Se
oli puhdistava kokemus”.

Vaikka Reijo välttelee surun maala-
mista, kuvaa hän taiteessaan kuitenkin
usein myös kriittisiä aiheita. Silloin
taulut eivät voi olla aina iloisia tai
kevyitä – oikeastaan aivan päinvastoin.
Hän arvostaa taiteilijan rohkeutta
kertoa oma näkemyksensä maailmas-
ta, vaikeimpia aiheitakaan välttämättä.
Moniin tauluihin liittyy pitkä tarina,
ja monilla on suoranainen sanoma.
Tosin taiteilija ei viisaasti halua koros-
taa omia tarkoituksiperiään. Hän kyllä
kertoo taulujen tarinat kysyttäessä,

muttei välitä siitä, jos se ei taulusta
ilman taiteilijan avustusta tule esiin.
Taulu saa elää omaa elämäänsä. ”Jokai-
nen saa katsoa niitä tavallaan ja löytää
niistä oman totuutensa”.

YLEISÖN SILMISSÄ

Paljon huomiota, ja joskus mielipa-
haakin, ovat herättäneet Reijon eroot-
tiset teokset. Reijon mielestä seksu-
aalisuutta pelätään aivan turhaan.
”Erotiikka on iloinen ja luonnollinen
asia”. Eräessä taulussa nähdään Reijon
oman talon pihalla iloisena kirmaavia
alastomia ihmisiä. Teoksessa on eroot-
tista riemua. Tätä unelmaa ei pysty
sovinnaisten yleisö, ja vielä vähem-
män Reijon oma naapurusto, jaka-
maan. Erotiikan tehtävänä on tuoda
esiin Reijo Osipoffin vapautuneisuu-
den filosofiaa ja tietysti samalla myös
”vähän herätellä” katsojia.

Yleisön herättely, ja jopa suoranai-
nen ärsyttäminen, ei ole sekään Reijo
Osipoffille aivan vieras tavoite. Alun
perin teosten herättämät kielteiset
reaktiot tulivat kuitenkin taiteilijalle yl-
lätyksenä. Reijo kertoo osallistuneensa
aikoinaan Kemin sarjakuvafestivaaliin
liittyvään sarjakuvakilpailuun. Kilpailu-
ehdotus ei ollut aivan Kalervo Palsan
Eläkeläinen muistelee teoksen seksu-

KAIKKIMAAN PAPPI

päivi
rantala

Tornionlaakson
ensimmäinen
stand up
-koomikko?

*Makasin mie kerran pirtin penkillä,
peitotta ja keitotta
ja johtui siinä päähän ja
miehleen: Herroilla on helppo
ja pännämiehillä päivät.
Joka ei saata ulkoa,
se kirjansa avvaa
ja joka ei saata kokosanalta,
se tавvaa.*

Räin sanaili kulkumies,
runoilija ja pilkka-
saarnaaja Kalkkimaan
pappi, jota oman
aikansa kylähulluksikin
voisi kutsua. Kalkkimaan pappi oli
kotiseudullaan tunnettu jo elinaika-
naan, ja hänen runonsa, tempauksensa
ja omaperäinen hahmonsa on jäänyt
elämään paikallisten mieleen. Mutta
miten köyhästä torniolaispojasta tuli
tunnettu esiintyjä?

KÖYHÄSTÄ TORNIOLAISPOJASTA
PILKKARUNOILIJAKSI

Pietari Herajärvi syntyi syyskuun lo-
pussa vuonna 1830 Alatorniolla Ruot-
talan kylässä, lähellä Kemin maaseura-
kunnan rajaa. Äiti Matleena Antintytär
oli Pietarin syntyessä 29-vuotias, pojan
isä ei ole tiedossa. Poika kastettiin
kolmen päivän ikäisenä 3. lokakuuta

Petter Abramiksi. Pietarin lapsuuteen
vaikuttivat paitsi aviottomuus myös
yleiset olosuhteet paikkakunnalla:
Alatornio sijaitsi uuden rajan pinnas-
sa, seurakunta oli jakaantunut kahtia,
ja seutu veti puoleensa kulkijoita ja
irtolaisia. Näin ainakin aikalaiset va-
littivat asioiden olevan. Nälkä koetteli
Pohjois-Suomea ja etenkin sen köyhää
väestöä 1830-luvun ensimmäisinä
vuosina, ja Pietarin jääminen eloon oli-
kin suoranainen ihme. Äiti-Matleenan
mahdollisuudet elättää avioton poi-
kansa eivät olleet kummoiset, etenkin
kun lapsia tuli vielä muutama lisää.
Perhe eli köyhydessä, ja Pietarin sosi-
aaliset ja taloudelliset eväät elämään
olivat vähäiset.

Kouluopetusta Alatorniolla ei Pieta-
rin lapsuudessa ollut, mutta kinkereitä
oli alettu pitää jo 1700-luvun vaih-
teessa. Ainoassakaan Perä-Pohjolan
seurakunnassa ei ollut seurakunnan
palkkaamaa lastenopettajaa, aikalais-
kuvauksen mukaan ”miestä enempää
kuin naistakaan”. Lukemisen
opetus oli siis vanhempien
tai muun talonväen vastuulla.
Kirjoitustaito oli vielä harvi-
naisuus. Pietari Herajärven
lapsuudesta kirjoittanut
nimimerkki ”Linnanen” kertoo,
että Pietari oppi itseksensä
lukemaan 13–14-vuotiaana,
mikä on hyvinkin mahdol-
lista. Vuoden 1686 kirkkolaki
velvoitti kodit ja vanhemmat
antamaan lapsille kristinopin
tiedot ja alkeet lukemisessa.
Äiti-Matleena osasi lukea sen
verran, että läpäisi rippikou-
lun, mutta tuskin hän kuiten-
kaan on opettanut poikaansa
lukemaan.

Lähes ainoa rahvaan
saatavilla oleva kirjallisuus
oli uskonnollista tai ainakin
uskonnollishenkistä aina
1800-luvun loppupuolelle
saakka. Pietarin lapsuudessa
kirjoja ei ollut juurikaan saa-
tavilla, vaikka Torniossa olikin
kirjasto jo hänen elinaikanaan.
Kirjojen puute ei kuitenkaan
tarkoittanut sitä, etteikö Ala-
torniollakin olisi tiedetty, mitä
maailmalla tapahtui. Tieto
tapahtumista ja aatteista välittyi sekä
suullisesti että kirjallisesti esimerkiksi
käräjillä, väen kokoontumispaikoilla,
arkkiveisujen kautta, jumalanpalveluk-
sissa luettavissa kirkonkuulutuksissa,
käsityöläisten ja kulkukauppiaiden mu-

kana ja kaupunkimatkoilla. Käytännön
tietoa saatiin esimerkiksi almanakasta
ja virsikirjaan painetusta ajantiedosta,
johon oli koottu maallisen historian
tärkeinä pidettyjä tapahtumia.

Pietari Herajärven kerrotaan olleen
erityisen hyvämuistinen. Tämän omi-

Petter Abram Herajärvi eli Pekka Herajärvi, Kalkkimaan pap-
pi. Tornionlaakson maakuntamuseon valokuva-arkisto.

naisuutensa avulla hän painoi mie-
leensä niin saarnat, kaskut, runot kuin
uutisetkin. Hyvämuistisuus oli yleensä-
kin arvostettu ominaisuus, ja etenkin
kirkossa pidetyt puheet, saarnat ja
laulettu virret tuli lastenkin muistaa

ainakin osittain ulkoa. Saarnojen
muistaminen on siis alunperin liittynyt
vallitsevaan käytäntöön; koska kaik-
ki eivät töiden tai pitkien matkojen
vuoksi päässeet kirkkoon, oli tärkeää,
että joku kertoi, mitä siellä oli puhuttu.
Toisaalta kuulustelu oli myös keino
kontrolloida sitä, että kirkossa
tosiaan käytiin ja kuunneltiin,
eikä aikaa käytetty muuhun,
kuten krouvissa istumiseen
tai seurusteluun – tai kirkossa
nukkumiseen. Pietari Herajär-
ven hyvä muisti ja sanavalmius
kuitenkin loivat pohjaa hänen
tulevaisuudelleen runoilijana ja
esiintyjänä.

Pietari alkoi jo varhain suun-
tautua esiintyjän ammattiin:
pienellä hän oli alkanut sepitel-
lä sananparsia, ja pian hän alkoi
esiintyä lausumalla ulkoa pap-
pien saarnoja. Vähitellen hän
lisäsi saarnan joukkoon omia
sepitelmiään. Huomatessaan
yleisön kiinnostuvan ja alkaes-
saan luottaa omiin verbaalisiin
kykyihinsä hän laajensi repertu-
aariaan runoihin. Esiintymisis-
tään hän pyysi pienen palkkion:
ruokaa, vaatteita, rahaa tai
viinaa. Pietari Herajärvestä tuli
vähitellen kaikkien tuntema
Kalkkimaan pappi, kulkija, pilk-
karunoilija ja -saarnaaja.

RUNOILIJJA, TAITEILIJJA JA
ROKKIKUKKO

Kalkkimaan pappi tunnettiin runoilija-
na kotiseudullaan jo nuorena miehe-
nä. Hänen maineensa on levinnyt koko
maahan ja siirtolaisten mukana myös
Amerikkaan. Runoilijana Kalkkimaan
pappi oli monipuolinen. Hän teki

Tauno Ahvenjärven sekatekniikkatyö Kalkkimaan papista vuodelta 1968. Alatornion pitäjänmuseon kokoelma. Kuva: Pälvi Rantala.

juhlarunoja, tilapäärunoja, moraalisia kannanottoja, pilkkarunoja, jotka usein olivat tilausrunoja, sekä lisäksi viisuja ja lauluja ajankohtaisista tapahtumista. Vuonna 1938 julkaistussa lehtikirjoituksessa mainitaan, että Kalkkimaan papin runoista halutuimpia kuultavia olivat *Friitanssarin laulu*, *Nälkähäät ja Vanhainpiikain laulu*, mutta ”ne ovat niin kansanomaisilla sanoilla höyestytyt, etteivät vanhemmat ihmiset niitä usein suvainneet laulaa”.

Kalkkimaan papin runojen muoto ja mitta eivät kaikkia kuulijoita vakuuttaneet. Nimimerkki ”Linnanen” mainitsee, että ”vaikka runot olivat mitan puolesta kehoja, oli niissä sattuvaa ja pistävää

ivaa”. Jossain runossa Kalkkimaan pappi kuvaili kansantapojen varjopuolia niin luonnollisesti, ”että itse Emile Zolakin varmaankin olisi kadehtinut hänen taitoaan”. *Oulun lehdessä* vuonna 1885 julkaistussa muistokirjoituksessa Kalkkimaan pappia muistetaan suurena ja sankarillisena runoilijana, jonka Suomen kansa on lahjoittanut isänmaalleen mutta joka on ”jonkun epäsääntöisen puutteen tai nautinnon kautta joutunut haaksirikkoon”. Kirjoittaja, nimimerkki ”Kataja”, arvelee, että Kalkkimaan papin ”muisto on elävä yhtä kauan kuin Suomen kansa rakastaa ja kunnioittaa runoja ja niiden sepittäjiä”. ”Linnanen” kertoo, että Kalkkimaan

pappi valitsi esiintyjän roolin, elämisen tavan ja ammatin tietoisesti, koska halusi elää helpommalla ja toteuttaa elämänfilosofiaansa: *Ensin nukkuu ja kun siinä väsy, niin sitten lepää, ja kun siinä väsy, niin sitten makaa, ja kun siinä väsy, niin sitten lakkaa*.

Esiintyjän ja etenkin kulkurin asema nähtiin lähinnä työn välttelynä, ei sen tekemisenä. Kiertävien viihdyttäjien palveluja on tarvittu ja heidän taitojaan on saatettu arvostaa, mutta silti heidän ammatinharjoittamistaan tuskin minään aikana ja missään yhteisössä on pidetty kunniallisena työnä. Vaikka Tornion kaupunki ja Alatornio olivatkin syrjässä maailman huvituksis-

ta, kiersi seudulla kuitenkin eri alojen esiintyjä kuten akrobaatteja ja musikantteja etenkin markkinoiden aikaan. Kalkkimaan pappia verrataankin eri lähteissä kiertäviin esiintyjiin: keskiajan trubaduureihin, kuljeksiviin runoniekkoihin ja laulajiin, joskin hänen ”estradinaan oli linnan sijasta halpa ja koruton peräpohjalainen maalaispirtti”. Uudempia vertailukohtia ovat metrovaunuissa kiertelevä musikantti, stand-up koomikko tai performanssitaiteilija.

Omana aikanaan Kalkkimaan pappi oli yksi niistä kulkumiehistä, joista jokainen oli kehittänyt oman repertuaarinsa saadakseen ruoan ja yösijan. Kalkkimaan papin kulkualue oli ilmeisen laaja: hänen kerrotaan käyneen Alatornion, Tornion seudun ja Keminsä lisäksi ainakin Ruotsin puolella Haaparannalla, Mattilassa ja Matarengissa Övertorneålla. Toimeentulo olikin sitä varmempi, mitä kauemmas maine oli kiirinyt.

Missä hän liikkui, aina kerääntyi ympärille väkijoukko ihmettelemään ja kuuntelemaan. Etenkin syrjäkyliltä markkinoille saapuvat odottivat innokkaasti Kalkkimaan papin ”profeettallisen olemuksen” näkemistä. Useimmat myös tunsivat hänet ja osasivat pyytää tiettyä runoa tai saarnaa esitettäväksi. Yleisön suosiossa olivat etenkin saarnat, joissa Kalkkimaan pappi teki papin tai jonkun muun henkilön naurun- alaiseksi – näillä saarnoillaan hänen kerrotaan tienanneen parhaiten. Hän saattoi myös ilmestyä lestadiolaisen saarnatilaisuuteen, jossa ihmiset kerääntyivät hänen ympärilleen sen sijaan että olisivat kuunnelleet saarna miestä.

Kalkkimaan pappi ei muistokirjoituksen mukaan halunnut, että hänen runojaan kirjoitettaisiin muistiin. Ehkä

syynä oli se, että hän halusi itse esittää runot omalla tavallaan, siinä muodossa kuin ne tulivat mieleen. Esitystilanne on aina ainutkertainen, eivätkä muistiin kirjoitetut runot välitä tunnelmaa ja vivahteita. Kalkkimaan pappi myös ansaitsi esityksillään, joten muistiin kirjoitettu runo olisi myös saattanut aiheuttaa tulojen menetystä, kun ihmiset olisivat kuulleet hänen runojaan myös muiden suusta.

Olennainen osa Kalkkimaan papin esiintyjänroolia oli saarnapuku, naisten hameista koottu viitta. Puku mainitaan useimmissa lähteissä, mutta missään ei kerrota, pitkö hän pukuaan jatkuvasti vai vain ajoittain vai pukeutuiko hän siihen vain esiintyessään. Joskus mainitaan hänen käyttävän pukuaan, jotta tekisi suuremman vaikutuksen. Puku ja tunnustettava hahmo tekivät hänestä julkisen henkilön, joka oli tavallaan kaikkien omaisuutta.

Useissa lähteissä korostuu se, että Kalkkimaan pappi esiintyi saarnaajana tai runoilijana. Hänen mainitaan olleen luonnonäyttelijä, taitava esiintyjä ja verbaalikko, joka osasi käyttää hyväkseen esimerkiksi lestadiolaispappien saarnanuottia ja sanontoja. Kalkkimaan papin esitysten koomista vaikutelmaa lisäsivät osuvat vertaukset, ilmeet ja loistava matkimiskyky. Hän saattoi muistaa esimerkiksi papin saarnan sanasta sanaan, eleitä ja tuhahtuksia myöten, ja toistaa sen sitten lisäillen joukkoon omiaan, kertoillen paikallisista ihmisistä ja tapahtumista. Monet mainitsevat Kalkkimaan papin saarnaajantaidon: hän saarnasi kuin paras pappi, ilman kirjaa. Pilkkarunoilijana hän esiintyi tietoisesti roolinsa valinneena viihdyttäjänä, joka kontrolloi yhteiskunnallista rooliaan ja itseään. Hänellä oli taito esiintymiseen,

hän ymmärsi ajoituksen ja kontekstin merkityksen – ellei tietoisesti niin intuitiivisesti.

Kalkkimaan pappi oli oman aikansa julkkis, joka esiintyi niin yksityisesti taloissa kuin julkisesti markkinapaikoilla tai kirkonmäillä. Hänen ohjelmistonsa kuului uskonnollisia saarnoja, isänmaallisia runoja, paikallisista tapahtumista kertovia arkkiveisuja ja etenkin pilkkaavia saarnoja ja runoja. Runoja hän teki tilauksesta ja maksusta, mutta myös silloin, kun joku asia ei häntä miellyttänyt.

Eräs Kalkkimaan pappia vuonna 2007 muistellut torniolaisnainen pohdii kirjoituksessaan, ovatko nykyajan rokkimimit ja -kukot tavallaan Kalkkipapin jälkeläisiä, niitä kapinallisia, joille kahdeksasta neljään -päivärytmi ei sovi. Kalkkimaan papin ymmärtäjiä ja hengenheimolaisia löytyi kirjoittajan mukaan jo hänen omana aikanaan avarakatseisten ja suvaitsevaisten ihmisten joukossa ja edelleen hänen jälkeensä tulevista sukupolvista. Näin Kalkkimaan pappi taiteilijana on jonkinlainen suvaitsevaisuuden, kapinallisuuden, vapauden ja hyväksymisen vertauskuva.

Kalkkimaan pappi saa mielikuvituksen liikkeelle, häneen voi samastua, häntä voi ihailla, sääliä ja hiukan pelätäkin. Taiteilijana Kalkkimaan papin on ajateltu olleen luovassa marginaalissa. Hän valitsi paikkansa esiintyjänä, runoilijana ja taiteilijana ja samalla sulki pois joitain tapoja elää. Hän siis loi marginaalista oman keskuksensa, asetti omat norminsa ja samalla valitsi olla elämättä ”yleisten” normien mukaisesti. Sillä, oliko tämä valinta tietoinen päätös, ei ole väliä.

Aulis

Ivalon korvessa asuva "Natsi-Aulis" provosoi ihmisiä koppelakilla, hitlerviiksillä ja heil-tervehdyksellä. Hän on leppoisa, itsestään huolehtiva ja naapureitten kunnioittama skitsofreenikko, joka asuu pikku kämpässä, jonka seinät pursuavat hänen piirroksiaan ja maalauksiaan. Eteisessä vieraan ottaa vastaan loistavasti irvistävä mustavalkoinen pääkallomaalaus. Yhdellä seinällä kunnia-paikalla on hänen yhdeksänvuotiaana veis-tämänsä puukivääri. Koko hänen elämänsä tuntuu olevan läsnä seinillä.

Adolf

isoille kankaille öljyväreillä.

Kävimme myös katsomassa Auliksen synnyinkotia, joka oli toisen ITE-taiteilijan, Veikko Rajalan asunnon viereisellä tontilla, kauniissa koskimaisemassa. Vajasta löytyi Silvennoisen tuotantoa 90-luvulta, vahva tunnelaus kaikissa teoksissa. Aiheet olivat tosielämästä; kuvat näyttivät miten *Pumppuveikot* pumppasivat rekeen vettä avannosta ja miten *Jänkäheinä* kuivataan. Teoksissa on tarkkoja havaintoja ilmaistu nopein ja päättäväisin vedoin. Niissä avautuu toisenlainen Lappi.

Oikea taiteilija osaa hyödyntää aivoissamme olevaa hullunpiirrettä, koska itse asiassa se on portti syvyyksiin ja korkeuksiin. Auliksen töissä on yllättävän seesteinen tasapaino – ”Mein Kampf” on voitettu ja rauha maassa. Maailma olisi ehkä toisennäköinen, jos se oikea Hitler olisi aikoinaan päästetty taidekouluun.

TEKSTITYKSET

Nuorempana ennen taudin puhkeamista Aulis oli kelpo maisemamaalari. Nyt hän kirjoittelee pensselillä lapin maisemiinsa omia tekstejä, laulujen sanoja sekä rivouksia. Joskus Aulis heittäytyy runolliseksi. Kuvassa turisti katsoo kiikarilla maisemaa: ”Kaukainen Sinihämy Tunturten” on kirjoitettu taivaalle. Enin osa kuvista on primitiivisesti maalattuja akvarelleja, ja lisäyksissä on ”ikipoika”-luonne. Kuten

murrosikäiset piirtelevät vessanseiniiin hetkellisiä purskahduksiaan takuumauttomaan tyyliin, samoin haluaa Auliskin murtaa katsojan kireänapaisuutta huvituksillaan. Kaikki on tehty tietoisesti. Aulis puhuu kuvistaan ja näkemyksistään erittäin täsmällisesti: ”Tunnen hyvin Kalervo Palsan tuotannon. Kirjastosta olen lukenut hänen kirjansa. Minkään porvarijärjen mukaan hänen taiteensa ei ole asiallista, mutta kun asiaa ite arvelen, aivan oikein se on tehty.” Palsan tavoin Aulis

provosoi katsojia ottamaan kantaa omiin asenteisiinsa ja tarttuu yhteiskunnan kipupisteeseen eli sensuuriin, joka estää vapaan ilmaisun. Alitajunta hukkuu paskaan, kun röörät ovat tukossa. ”Kaikkia näitä minun töitani saa näyttää aivan vapaasti,” sanoo Aulis hymyillen leveästi hitler-chaplinviiksiensä alta.

Kun kysyin, onko kukaan koskaan ostanut hänen teoksiaan, Aulis nauroi kieltävästi. Niinpä ostin historiallisesti ensimmäisenä hänen kaksi maalaus-

taan parilla kymppillä. Toisessa mies katsoi peiliin ja sieltä näkyy hänen perseensä. Kuvan alla lukee: ”Ei kaikki ole ...miltä näyttää.” Toisessa ovat komeat Nattaset kirjoituksella ”Niila Kliimakskiila”. Aulis oli todella otettu tästä stipendistä ja teki parhaat heilit. Eräässä riettaassa piirroksessa lukee ”Tyrät rytkyen onnen portista sisään” ja allekirjoituksena Adolf.

Adolf

TOISET MAISEMAT

Nykyään Aulis vain piirtelee, koska paikallinen maalauskerho lopetettiin. Nyt äkkiä kerho takaisin, koska haluaisin nähdä Auliksen maalaavan pornomaisemiaan harrastelijätien kanssa! ”Se ryhmä inspiroi minnuu maalaamaan,” sanoi Aulis kaihoten. Voi vain kuvitella, minkälaisia mestariteoksia Aulis maalaisi, jos hänellä olisi mahdollisuus vetäistä riekkuvia Lappi-aiheitaan

Lea Poikela: *Mitä näille kengille tehdään?*

Anna-Maija
Salonen

Kengät olivat tulleet pieniksi tai jalat kasvaneet, kummin päin vain. Olihan kengillä kuljettu kouluun, kerhoihin, rantaan ongelle ja uimaan tai kavereiden luokylään. Kokeeksi äiti ripusti kengät pyykkinarulle. Siellä ne eivät ainakaan häirinneet ketään. Niin sitä luulisi, sillä pihalla kulkiessa aina joku kenkä kopsahti ilkeästi päähän. Ei kenkänaru sittenkään ollut hyvä. Niin syntyi vanhaan pihakeinuun Kenkäkeinu, johon lasten kengät lopulta asettuivat. Tai ainakin osa niistä.

Kenkäkeinu on yksi rovaniemeläisen taiteilijan ja runoilijan Lea Poikelan monista esine- ja tilateoksista. Alunperin Oulun läänissä Kuivaniemellä 1950 syntynyt ja varttunut Lea muutti miehensä ja pienen lapsensa kanssa 1980-luvun alussa Rovaniemen

silloisen maalaiskunnan Nivankylään, mihin rakennettiin oma koti. Lähellä virtaa Ounasjoki, joka Lean sanojen mukaan on "ihan ehdoton". Muunlaista asuinpaikkaa ei jokivarressa kasvanut nuori äiti voinut itselleen kuvitellakaan, sillä lapsuusmuistot Kuivajoesta, varsinkin sen rantakivet, ovat yhä elävinä mielessä.

Vaaleanpunaiset norsut, 2010.

SUURPERHEEN ELÄMÄÄ

Perhe kasvoi vielä seitsemällä lapsella, joten kahden aikuisen ja kahdeksan lapsen suurperheessä riitti touhua. Lea kertoo, että 1980- ja -90-luvuilla, kun lapset olivat parhaassa kasvuiässä, hän ehti sentään kirjoittaa päiväkirjaa illan hiljaisina hetkinä. Perhe ja lasten hyvinvointi olivat etusijalla, joten taiteelle jäi vähemmän aikaa. Kuitenkin tietoisuus siitä, että maalaaminen ja kirjoittaminen olivat ominta itseä, säilyi vahvana mielessä.

Kun vanhimmat lapset alkoivat itsenäistyä, tuntui maalaamiselle tulevan enemmän tilaa. 1990-luvun lopulla Lea liittyi taideyhdistys Maahisiin, ja sitä mukaa vahvistui kuvanteke-

minen ja mahdollistui pääsy yhteisnäyttelyihin. Lea kertoo, että lapsilla oli isompana jo niin paljon omaa puuhaa, etteivät he äidin tekemisiin paljoakaan ehtineet kiinnittää huomiota. Hän oppi ottamaan oman ajan siitä kohtaa, mistä se luontevimmin löytyi. "Tiukassa rutiinissa saa enemmän tehtyä kuin silloin, kun aikaa on paljon", Lea toteaa. Kilometrin päässä oleva kyläkoulu, kaverit ja Ounasjoen luonto ja sen läheisyys loivat lapsille tekemisen aiheita omassa kylässä. Monesti talon väkimäärä moninkertaistui, kun lapset kavereineen tupsahtivat sisälle.

Runo *Elämää* vuodelta 1995 kertoo osuvasti suurperheen tapahtumatäyteisestä ajasta:

*Minulla oli viisikielinen kitara
pienen pojan varpaat.
Osasinko soittaa oikein.*

*Kaksi aikuista
kahdeksan lasta.
Kenkiä
takkeja
tavaroita
kavereita ympäriinsä
ja pianon päällä tietokone tulosti runoa.*

*Lapset halusivat lemmikin
ja minä lupasin
koiralle kopin
kissalle kodin
linnulle häkin
ja hamsterille juoksupyörän.*

*Sekarotuinen musta löpökorva
valkoisessa tassussa musta pilkku.
Se oli dalmatialainen.
Ennen se oli ollut Ajax
mutta meille Litmanen.*

*Ruosteenpunainen kolli sai nimekseen
Kissa-Andersson.
Lintu oli vain Lintu Sininen.
Valkoinen hamsteri oli Emilia Söderman.*

*"Äiti! Tuo kaupasta koiranruokaa
kissanruokaa
lunnusiemeniä
ja nuolukivi."*

*Andersson tappeli itsensä hengiltä
Lintu Sininen karkasi
Söderman putosi verhotangolta.
Voi surua
mutta hautajaisissa oli hauskaa.
Törmän alla kukkivat monenlaiset kukat.*

*Uusi gerbiili oli nimeltään Otto
vanhoista vain Litmanen pelasi.*

Kuva: Arto Liiti.

Elämä ei useinkaan kulje suora-
viivaisesti. Suurperheen äidin roolin
lisäksi se toi eteen uuden haasteen.
Vuosina 2004–2008 Lea toimi iäkkäi-
den vanhempiansa omaishoitajana
Kuivaniemellä. Tämän ajan oman per-
heen oli elettävä kahden paikkakun-
nan elämää, tosin tilannetta helpotti,
että kahdeksasta lapsesta oli enää
kaksi kotona ja hekin jo teini-ässä.
Aika Kuivaniemellä näyttäytyy nykyi-
sestä katsoen hyvältä. Oli tärkeä saada
kulkea tuo matka omien vanhempien
kanssa, lapsuudenkotikin tuli uudella
tavalla läheiseksi. Kuivaniemen aikana
Lea kirjoitti omaishoitajan työstä ja
voitti valtakunnallisen esikoisrunoili-
joiden Runo-Kaarina-kilpailun. Tämä
johti runoteoksen *Ovia ja avaimia*
julkaisemiseen vuonna 2005.

ELETYN ARJEN TAVARAT

2000-luvulla vanhimmat lapset olivat
jo muuttaneet pois kotoa. Eletystä
elämästä jäi monenlaista tavaraa, jota
Lea huomasi katselevansa kuin uusin
silmin. Uutena avauksena maalaami-
sen rinnalle tulivat esinekollaasit ja
tilateokset. Näistä suurimpia ovat jo
puheena ollut Kenkäkeinu, sekä *Nalle
matkustaa*, jossa keltainen, vanha auto
on täynnä pehmoleluja. Aihe siihen
syntyi, kun lapsenlapsi lähti nallen
kanssa matkalle. *Älä pysähdy – Tukit
liikenteen!* -kyltti on nimenä teok-
selle, jossa on mahtava kasa lasten
ja aikuisten pyöriä, kaikki oman
perheen käytössä olleita. Kyltit ovat

muutenkin löytäneet paikkansa Lean
töissä. Pihalla on myös teos *Vieläkö
on tilaa yhdelle, joka käyttää Rexonaa?*,
jossa on iso kasa deodorantti- ja
sampoopulloja, kannanottona ihmi-
sen huolettomaan suhtautumiseen
ympäristöönsä.

Pienistä leluista ja vanhoista tele-
visionkuorista syntyivät riemulliset
Akvaario ja *Leikkipaikka*.

Erikokoisista muovieläimistä koos-
tettu *Eläintarha* täytti ensin yhden
huoneen seinän ja muutti sitten
samaisessa huoneessa pyörivälle
karusellimaiselle alustalle. Tuntuu kuin
esineet kertoisivat Lealle, miten ja mis-
sä kukin haluaa olla. Niinpä jotkut ovat
kehystettyinä, toiset taas muuttuvina
ja paikkaa vaihtavina asetelmina. Viime
vuosien teoksista esimerkiksi *Soita
minulle* syntyi kirpputorilta löytyneistä
soittimista, *Diplomi viinille* korkeis-
ta sekä *Palsamoitu* rautalangasta ja
pellavalangasta. Paperimassasta tehty
Kylä-teos puolestaan on hiljainen kan-
nanotto: Kylä näyttää äkkiä katsottuna
idylliseltä mutta onkin umpinainen.
Sieltä ei pääse pois. Keskellä kylää
oleva kirkkokaan pääse ahdistavasta
tilanteesta: Teki niin tai näin, ei milloin-
kaan ole hyvä.

Keksivä mieli näkee idean ja mah-
dollisuuden siinä missä joku toinen
näkee vain jätteen, josta pitää päästä
eroon. Vioittunut ja yhä melodiao-
soitteleva kello muuntui *Formula-
kisoiksi* ja rikkiinäisistä tuoleista,
pöydästä, rikkoontuneita laseista ja
vanhasta kännykästä syntyi rannan-

puoleiseen painanteeseen tilateos
Henkien taistelupaikka. Sinne voi
mennä rauhassa tappelemaan, jos on
sillä tuulella.

Kengät ovat merkityksellisiä Lealle.
Korkeakorkoisia avokkaita ja erilaisia
saapikkaita täynnä oleva teline näyttää
äkkiä katsoen taideteokselta, mitä *Ken-
käkokoelma* onkin, mutta kengät ovat
myös käytössä, ainakin juhlatilaisuuk-
sissa. Samoin muut asusteet saattavat

olla seinällä tai kehyksissä. Vanhasta
uuden tekeminen, tuunaaminen, on
Lealle itsestäänselvyys. Viimeisimpiä
tuunauksia on kaunis, punainen takki,
joka on tehty vanhasta viltistä. Siihen
on laitettu resorit vanhasta neuleesta.
Juhlajakkuun Lea puolestaan käytti
kirpputorilta löytämäänsä kangasta ja
vanhoja pitsejä.

Lea sanoo, ettei hänellä ole mitään
pelkoa eikä epävarmuutta siitä, etteikö

voisi tehdä kaikenlaista. ”Työskentelyn
ilo ja se mitä siitä saa on tärkeintä.
En tee kellekään kriitikolle vaan just
itselle. Silloin ei tarvitse ajatella mitä
joku toinen ajattelee!” Maalaaminen,
esineistä ja eri materiaaleista tekemi-
nen ja kirjoittaminen ovat tasavertaisia
ja rinnakkaisia luovuuden välineitä
Lean elämässä.

Joku voisi sanoa, että leikkivä
ihminen hänessä toteuttaa ja uusintaa

itseään. Kun muut vaihtavat huone-
kaluja tai siirtelevät piironkeja, Lea
vaihtaa teoksen paikkaa, uudistaa
vanhan työn, tekee uuden tai kehitte-
lee luonnonmateriaalista jotakin. Oma
koti ja pihapiiri on Lean alati uudistuva
ja muuntuva näyttelytila, elämän tila.

Kuva: Veli Granö.

Jäähyväiset renttutaiteilija- myytille

Tämä artikkeli ei rajaudu ITE-taiteeseen, sillä lappilaisen renttutaiteilijamyytin kannalta koulutuksella ei ole merkitystä. En myöskään ota tässä kantaa siihen, edellyttääkö taiteellinen työ huolettoman villiä pukeutumista, häpeämätöntä pummaamista ja holtitonta juomista romanttisen boheemitaiteilijatyypin mukaisesti. Lähestyn renttutaiteilijamyytin määrittelykamppailuna. Minulle määrittelykamppailu on eräänlainen peli, johon osallistuva luo sen ehdot ja säännöt itse.

Kalervo Palsa: Lähtö, 1984, guassi. Rovaniemen taidemuseon kokoelma.

Mikäli Theodor W. Adornoa ja Max Horkheimeria on uskominen, myytit ovat halki aikakausien pyyhäلتäviä välineitä, joilla on yritetty hallita ihmistä ja muovata historiaa monenlaisten valtaintressien mukaisesti. Myytti lappilaisesta renttutaiteilijasta ei poikkea tästä yleisluonnehdinnasta, mutta toisin kuin monet vastaavat valankäyttötavat, sen terä on tylsynyt. Keitä mytologisoida, kun klassinen kohdekolmikko Kalervo Palsa, Reidar Särestöniemi ja Timo K. Mukka on jo hangattu puhki? Kuka astuisi saappaisiin? ITE-taiteilijat?

MIKÄ RENTTUTAITEILIJAMYYYTTI?

94

Renttutaiteilijamyytti on erilaisten myyttien ja stereotyyppitehtävien rypäs. Renttutaiteilija on kuvitteellinen antisankari, joka seikkailee enimmäkseen kuvitteellisessa maailmassa ja ennakkoluuloina ihmisten uskomuksissa. Jotkut lappilaiset taiteilijat ovat myös itse uskoneet tähän myyttiin ja vahvistaneet sitä tietoisesti rakentamalla identiteettiään sen mukaisesti tai luodakseen itsensä legendaa. Tällaisia painotuksia on luettavissa Palsan päiväkirjoista ja Särestöniemen julkisuuskuvan rakentamisesta.

”Renttutaiteilija” on arkipäiväisempi nimitys boheemitäiteilijälle. Romanttinen boheemitäiteilija on epäsosiaalinen erakko ja luonnonvoimainen nero eli superlahjakkuus. Kaupan päälle hän on väistämättä väärinymmärretty, koska jos hän ei olisi väärinymmärretty, hän ei olisi nero. Mutta jos renttutaiteilija on väärinymmärretty, voisiko ei-renttutaiteilija olla oikeinymmärretty?

Mikäli yhteiskuntateoreettinen yleistys modernin aikakauden pirstoutumisesta postmoderniksi sekamelskaksi otetaan todesta, yleispäteviä perusteita neroudelle tai ymmärrykselle – sen paremmin oikealle kuin väärällekkään – ei kannata rakennella. Renttutaiteilijamyytti kuitenkin edellyttää jonkinlaista universaalikuvitelmaa luomisvoiman kahlitsemattomuudesta ja taiteilijan jalusta-asemasta kulttuurinluojana yhteiskunnassa. Omat kokemukseni kuvataiteilijakollegoistani kertovat jotakin muuta: he ovat varsin kaukana myyttisistä tarujen sankareista ja menninkäisistä, jotka luonnonvoimien tavoin purkautuvat taiteellisesti ajasta tai paikasta riippumatta. Omat kokemukseni kuvataiteilijan työstä ja arjesta kertovat, että taiteellinen työ ei sovi porvarillisen työaikasapluunan puitteisiin: ideoita voi välähtää mielessä missä ja milloin tahansa, ja itseä voi olla vaikea pidätellä ryhtymästä niitä työstä-

mään, vaikka iltasadun lukeminen olisi kesken tai pitäisi mennä kauppaan tai laatia veroilmoitus. Yhdelle aamut voivat olla innostavinta työaikaa, toiselle yöt. Tämäkö sitten tekee taiteilijasta hullun ja rentun?

HULLU VAI KRIITTINEN TAITEILIJA?

Kuolemanjälkeiseen kulttimaineeseen noussut Kalervo Palsa kirjoitti päiväkirjaansa: ”Ihmiset haluavat hullun taiteilijan. Saakoot sen.” Oliko Palsa tullut siihen tulokseen, että taiteilija on väistämättä niin sanotun yleisen mielipiteen mukaan toinen, hullu tai vähintäänkin omalaatuinen, kun ei kerran tee ”oikeaa” työtä? Saiko Palsa sytykkeitä lauseeseensa kittiläläisten aikaistensa asenteista? Viittasiko hän sanalla ”ihmiset” kittiläläisiin, suomalaisiin vai ihmiseen yleensä?

Kuvataiteilijan näkökulmasta asiaa voidaan karkeistaa kahdella tavalla: Ensinnäkin, viitsiäkö uhrata ajatuksia ja energiaa keiden tahansa ennakkoluuloille ja päähänpinttymille? Toiseksi, taiteellinen työ, josta Palsa ikään kuin ohimennen kirjoittaa päiväkirjoissaan, on keskeisin ja välittömin kokemuspääpiiri, jossa kuvataiteilija elää. Ensimmäistä karkeistusta perustelen sillä, että niin sanottu yleinen mielipide tai tavallisen tallaajan asenne on oletus ja uskomus, joka saattaa häiriintyä, kun kansan keskuudesta nouseekin henkilöitä, jotka ymmärtävät ja oivaltavat mitä taiteilija tekee. Toista tapaa perustelen taiteellisen työn vastarintapotentiaalilla ja siinä piilevillä kriittisillä puolilla.

Miten taiteellinen työ sitten voisi olla kriittistä? Työn kulttuuriteoriaa kehittäneen John Robertsin mukaan taide ei ole kokonaisuudessaan alistainen taloudelliselle arvotavalle eli tekniselle työnjaolle ja välttämättömälle työajalle, joiden puitteissa rahassa mitattavaa arvoa tuotetaan. Taidetyössä on merkittävää se, että se on materiaaleiltaan muuttuvaa, ja taiteilijalla on melko suuri vapaus tutkiskella tekotapoja ja materiaaleja miten milloinkin haluaa. Arvolain alaisena tuottava työ ei voi saavuttaa tätä, koska tuottajan omat pyyteet on rajattu pois materiaaleista ja tuotantokoneistosta. Kuorma-auton kuljettajan on ajettava lasti määränpäähensä ja noudatettava tarkoin ajo- ja lepoaikataulua, sillä ajopiirturi tallettaa ajot ja tauot minuutilleen. Taiteilija voi poiketa sivuteille ja lähteä vaikka kävelyille metsään. Soitinrakentajan on myös pitäydettävä suunnitelmassa, mutta taiteilija voi kesken luomisprosessia muuttaa suunnitelmaansa ja tehdä möhkäleen, josta ei saa ääntä kirveelläkään. Äärimmilleen tehostetussa tuotannossa painellaan nappeja, eikä työntekijä voi mennä itse näpe-

löimään tuotteita tai tutkimaan niiden materiaalisia ominaisuuksia, vaikka haluaisi: hänen on tyydyttävä olemaan koneen osa, muutoin tuotantotehokkuus kärsii. Taiteen ainoa laki lieinee se, että luovaa prosessia ennalta kahlitsevaa lakia ei ole. Tämäkö tekee taiteilijasta hullun ja rentun?

TAITEILIJAN PUHEVALTA JA KUVATAITEILIJAN KÄYTÄNTÖ

Renttutaiteilijamyytin näkökulmasta taiteilijan työskentely on sivuseikka. Onko taiteellinen työ jotakin, josta ulkopuolisen on vaikea saada otetta? Siksikö kriitikoiden, taidehistorioitsijoiden ja toimittajien on ollut helpompi kiinnittää huomiota taiteilijan julkisiin esiintymisiin tai vaikkapa pukeutumiseen kuin varsinaiseen taiteelliseen työhön?

Asiantuntijavallan käyttäjillä eli taidehistorioitsijoilla, esteetikoilla, toimittajilla ja kriitikoilla on sanansa sanottavana myös taiteilijan teoksista ja näyttelyistä, mutta ainakin Suomessa taiteilijan sana on enimmäkseen vapaa. Taiteilijan osallistumiselle näihin määrittelykamppailuihin ei liene kovinkaan ihmeellisiä esteitä – ellei sitten juuri taiteilija itse omine asenteineen ja ennakkokäsityksineen taiteilijan roolista yhteiskunnassa asetu esteeksi.

Mikäli renttutaiteilijamyytistä ylipäätään kannattaa keskustella, mielestäni se tulisi tehdä vain siten, että sen ehdot hylätään lähtökohtaisesti. Tästä perspektiivistä käsin on hylättävä myös puolustelupuhe eli lappilaisten renttutaiteilijoiden renttuuden suhteellistaminen rinnastamalla heidän elämäntapojaan etelän kollegoihin – ”juovat he etelässäkin” – tai nostamalla esiin raittiita tai kohtuudella juovia taiteilijoita esimerkiksi siitä, että eivät suinkaan kaikki taiteilijat käytä runsaasti alkoholia.

Renttutaiteilijamyytti kumoutuu, kun havaitaan, että sen avulla ei avaudu kovinkaan kummoista näkökulmaa taiteeseen. Kannattaako tälle köyhälle näkökulmalle lotkauttaa korviaan? Taiteilija voi ottaa puhevallan omiin käsiinsä määrittelemällä yhteiskunnallisen taidekeskustelun ehdot työstänsä käsin, koska tämä työ on kuvataiteilijalle konkreettista. Koska avoimet ovet eivät ole yleinen käytäntö taiteilijoiden työhuoneilla, taiteilijat voivat avata sanaisen arkkunsa ja raottaa teostensa synty- ja tuotantoprosesseja niistä kiinnostuneille. Näin valaistaan myyttejä keskeisempää taiteilijan arkea. Tämän jälkeen renttutaiteilijamyytti humisee abstraktia tyhjyyttään missä lie diskurssiavaruudessa.

95

Kuva: Veli Granö.

teksti: ELINA VUORIMIES

KERAMIikka VILLITSEE LINTUMIEHEN

yksynen alkuillan aurinko kimaltelee ja leikittelee lasipinnoitettujen savitöiden päällä kemiläisen Riku Raution (s. 1939) ateljeessa Simon Maksniemen Ykskuudessa. Metsot, riekot, kuikat, pöllöt ja pihalinut ovat kauniissa riveissä pöytäpinnoilla. Toisin kuin monella kollegallaan Rautiolla on varta vasten suunnitellut ateljeetilat. Toinen on pihapiirin ulkorakennuksessa, ja toisen hän on rakentanut asuinrakennuksen yhteyteen.

Ulkorakennuksen keramiikka-ateljeessa Rautio kertoo seikkaperäisesti posliinin valmistusaineesta kaoliinista ja polttolämpötiloista. Mitä suurempi kaoliinipitoisuus, sitä suurempi polttolämpötila tarvitaan. Kaoliinia löytyy muun muassa Sallasta ja Puolangalta, mutta Taivalkoskelta löytyy posliiniasen toista raaka-ainetta, punasavea. Saan geologian oppitunnin 600 miljoonaa vuotta sitten maapallolle tipahtaneesta meteoriitista.

Rautio jäi eläkkeelle 53-vuotiaana oltuaan Kemi-yhtiöllä kolmivuorotyössä 30 vuotta, ensin purumiehenä, sitten lämmittäjänä ja lopuksi valvomonhoitajana. Tehdastyö säännöllisine rytmeineen mahdollisti taiteen tekemisen monipuolisesti, mutta rivitalossa ei voinut toteuttaa omia unelmia, joten perhe hankki tontin naapurikunnasta vuonna 1995, ja Riku Rautio ryhtyi talonrakentajaksi.

Taiteenteko alkoi maalaamisesta, mutta pääpaino on tällä hetkellä keramiikassa, ja puutakin pitäisi ehtiä veistää. Materiaalit eivät kilvoittele keskenään vaan täydentävät toisiaan, ja niistä on helppo havaita tekijän tutun kädenjälki – häivähdys väriä, joka antaa tilaa pohjamateriaalille ja sen sävyille ja muodoille.

Ulkoisen habituksensa ujoudesta huolimatta Rautio puhkeaa kukkaan puhuessaan taiteestaan. Uskallus uuden kokemuksen syttyä ja kasvaa hiljaisissa vesissä.

KERAMIIKAN PALO

Halonhakkaaja on kohottanut kätensä ylös, ja kirves on singahdamassa kohteeseensa. Riku Raution punasavinen keramiikkatyö on vuodelta 2005 ja muistuttaa erehdyttävästi tekijäänsä: pitkä ja rauhallinen mies, jolla on työhön keskittynyt katse.

Rautio kertoo työn olevan jatkoa vuosien 1999 ja 2000 aikana syntyneille kórttihahmoille. Idea oli syntynyt puolankalaisella keramiikkakurssilla, jossa Rautio oli ollut opettamassa. Mietittiin uusia muottimalleja ja siinä vaiheessa kurssin vetäjä Aira Salmela sanoi, että ”tee ihmishahmoja, vaikka kórttiläisiä”.

Kuva: Veli Granö.

Körttiläisinstallaatio muodostuu kahdeksasta punasavesta muovailusta hahmosta: papista ja seurakuntalaisista. Kukin yksittäinen hahmo rakentuu useasta osasta, joiden yhteensovittaminen on vaatinut useita kokeiluja. Luonnollista kokoa olevat veistokset ovat samalla kertaa herkkiä, huojuvan hoikkia että rauhallisen määrätietoisia. Taiteilija itse on helppo mieltää seisomaan joukkoon mukaan – niin ne ovat tekijänsä näköisiä. Rautio on työstänyt kunkin hahmon pintaa yksilöllisesti kuvaten eri kankaita ja niiden harmonisia joskin tummanpuhuvia värejä.

Osa keramiikkatöistä poltetaan itse tehdyssä puu-uunissa, jossa lämpötilan voi nostaa 1300 asteeseen. Rautio kävi Keminkurssikeskuksessa muurarikurssilla, jotta osaisi rakentaa uunin ja olla ammattilaismuurareiden apuna. Aikaisemmin savi-työt piti käydä polttamassa Tervolassa asti. Toinen uuni löytyy asuinrakennuksen ateljeesta, se on tehdasvalmisteinen. Sillä päästään puu-uunia suurempiin lämpötiloihin.

Ateljeetiloissa ja varastoissa on hyllyittäin erivärisiä ikisavikokeiluja. Taiteilija kokee, että hänellä on vielä paljon opittavaa. Erilaisten pintojen tekeminen on haastavaa mutta mielekästä. ”Paikoilleen ei voi jäädä”, hän toteaa seuraavista haasteista.

Keramiikkavillitys alkoi Keminkurssin työväenopiston kurssilla noin vuonna 1985: ”Tajusin, että minulla on muototaju”. Tekniikkana keramiikka on vaativa, ja ”vängällä ei voi tehdä”. Rautio on ehtinyt tehdä muotteja ja opettaa muottien tekoa

vuosikymmenien ajan. ”Ei näillä töillä ansaitsemisen makuun pääse, aina ei saa edes materiaalin hintaa”, Rautio toteaa kertoessaan muun muassa nukenpäämuottien tekemisestä askartelufirma Sinooperille.

PUUN KAIHO

”Poikasesta asti olen tehnyt”, Rautio kertoo rakkauden syttymisestä puuhun. Hän kävi 17-vuotiaana Kuusamossa tekemässä metsätöitä isoveljensä metsätontilla. Töitä tehdessään hän tuli kiinnittäneeksi huomiota myös metsän runsaaseen lintulajistoon. ”Käet kukkuivat, kun ikimetsää kaadettiin.” Vapaa-ajalla Rautio alkoi veistää lintuja, joita metsässä kohtasi. Siellä hän oppi myös käsittelemään puuta, kun ”ite piti pähkiä”.

Vieläkin veri vetäisi Rautiota työstämään puuta, mutta ”ei joka paikkaan repeä”. Hän on kuitenkin kerännyt puita ja antanut niiden kuivua auringossa. Ne odottavat siellä taiteilijan mahdollista vapaa-aikaa. Jos jotain haluaa sanoa tulevaisuuden töistä, niin ”ehkä enkeli, se jotenkin viehättää”. Oksakohdat ovat kiinnostavia, ja hän jättää ne näkyviin puun pintaan polttamalla. Puuverstaalla on kaksi naista, joiden puvuissa kiertää spiraalimainen oksaornamentiikka, kuin hienostunein kangas. Gustav Klimtin kultaiset, ornamenttikoristeiset naismallien puvut jäävät jälkeen Raution puudesign-puvustosta.

Rautio pohtii taiteilijuutta kertomalla Pohjolan Sanomissa

Kuva: Arto Liiti.

olleesta karhun kuvasta; veistäjänä ”pitää nähdä kuvan toinen puoli”. Veistoksen tekemisessä ”muistikuva on elävämpi kuin malli ja sieltä kuva lähtee tulemaan käsiä myöten”.

NIUKKOJEN VÄRIEN MAALARI

Taiteilija esittelee huonetta, jossa akvarellipinot täyttävät kaikki mahdolliset horisonttipinnat. ”Onhan täällä näitä.” Juuri kun on toipunut ällistyksestä, kiivetään asuinrakennuksen vintille. Sekin on täynnä maalauksia! Aiheina ovat olleet pääasiassa lapset, joko omat lapset tai naapurin. Mutta kun kevätaurinko alkaa hohtaa kutsuvana, taiteilija rientää jänkhälle maalaamaan. Luonnoksia syntyy öljyväreillä ja vesiväreillä. Myös ruska-aika pitää vangita paperille.

Hienostuneet maalaukset ovat kuin kopioita veistoksista.

”Poikasesta asti olen maalannut ja piirtänyt – tai töhertänyt”, Rautio sanoo vaatimattomana. Työväenopiston kursseilla hänen opettajanaan oli itse Liisa Rautiainen. Rautio kehuu opettajaansa, joka antoi jokaiselle tilaa maalata omalla tavallaan ja loi siten taiteen kipinän oppilaisiinsa. ”Kun olin maalannut 20 vuotta, tuntui, että alkoi oppia.”

Rautio on hankkinut kunnon akvarellipaperit ja värit, niin että maalaukset säilyvät. Taiteilija jättää usein pohjan näkyviin. Niissä on samaa pinnan käsittelyä kuin keramiikassa; häivähdys väriä elävän rosoisella pinnalla.

Riku Raution sisar Mirjami Rautio on myös ITE-taiteilija, joka tekee hätkähdyttäviä tekstiilitöitä, joissa kukkii Lapin luonto eksoottisen lämpimissä väreissä. Vaikka sisarukset eivät voisi olla teoksillaan kauempana toisiaan, toisiinsa hitsautuminen näkyy tavassa keskustella (ja väitellä) toisen kanssa lähes päivittäin. Luovuus elää geeneissä, ei perinteessä.

RALF FORSSTRÖM

TEATTERILAVASTAJA JA ITE-NÄYTTELYIDEN ARKKITEHTI

KESÄLLÄ 2013 KULTTUURITALO KORUNDISSA ROVANIEMELLÄ ON ESILLÄ ARKTINEN ITE -NÄYTTELY, JOKA TARJOAA KATSAUKSEN SUOMEN JA ISLANNIN NYKYKANSANTAITEEN VÄRIKÄÄSEEN MAAILMAAN. HAASTATTELEN NÄYTTELYN ARKKITEHTUURIN LUONUTTA RALF FORSSTRÖMIÄ, JOKA ON SUUNNITELLUT LUKUISIA ITE-TAITEEN NÄYTTELYITÄ VUODESTA 2005 LÄHTIEN.

Eläkeläisten kiireinen elämä on yleinen fraasi Suomessa. Harvoin se kuitenkaan pitää yhtä hyvin paikkansa kuin **Ralf Forsströmin** (s. 1943) kohdalla. Kun tavallisen eläkeläisen kiireet koostuvat mökin pihatöistä, lapsenlapsista ja teatteri-illoista, täyttää Forsströmin kalenterin työnteko.

Tapaamisemme aikoihin Forsström valmistelee *Töbtori Zivago* -suurmusikaalia Helsingin Kaupunginteatteriin. Hän on vastuussa lavastuksen ja puvustuksen suunnittelusta. Urakka on valtava, esityksessä on noin 430 pukua. Hän on perustellut kahden erillisen työn yhdistämistä sillä, että puvustus ja lavastus ovat kokonaisuus. Puvustuksen kautta saa yhteyden näyttelijöihin, ja työ on yhteisöllisempää kuin pelkkä lavastus.

Kun saavun Kaupunginteatteriin takapihan kautta ja henkilökuntaovesta, tajuan lähes heti, että on kiire. Assistentti saattaa minut Forsströmin luo. Minua odotetaan pienehkössä asunnossa teatterin uumenissa. Asunto on olemassa lähinnä vierailevia ohjaajia varten, mutta tämän projektin ajan se on Forsströmin käytössä. Huoneet on saatu haltijansa näköiseksi

pienillä yksinkertaisilla elementeillä. Suloinen koira pyörii ympärillä, ja vaikka on kiire, isäntä istuu rauhassa, hymyilee ystävällisesti ja on valmis kertomaan urastaan laveasti ja kiinnostavasti. Assistentti muistuttaa seuraavasta kalenterimerkinnästä, joka liittyy näyttelijöiden pukujen sovittamiseen, ja poistuu siten paikalta. Forsström alkaa puhua niin vaiherikkaasti, että perässä on välillä mahdotonta pysyä.

TEATTERIN MAAILMAAN

Neljätoistavuotiaana ruotsinkielisessä ylioppilasteatterissa alkanut lavastajanura on ollut pitkä ja monipuolinen. Kahdeksantoistavuotiaana Forsström oli jo teatterilavastuksen ammattilainen. Töiden ohella hän opiskeli Taideteollisessa oppilaitoksessa sisustusarkkitehdiksi. Hän mainitsee tärkeimmäksi opettajakseen ja vaikuttajakseen muotoilija Kaj Franckin. Hän työskenteli kesätoissa Artekilla mutta kyseenalaisti rohkeasti tarpeen suunnitella uusia huonekaluja täyteen maailmaan, eikä myös-

Islantilaista nykykansantaidetta Arktinen ITE -näyttelyssä Korundissa. Teokset ovat Akureyrissa sijaitsevan Safnasafnið-museon kokoelmista. Etualalla Aðalheiður Eysteinsdóttirin veistoksia, takalalla Hildur Kristín Jakobsdóttirin kuvakirjontatöitä. Kuva: Arto Liiti.

kään innostunut suunnittelemaan kalustuksia pankkien haarakonttoreihin eri puolille Suomea.

Teatteri vei voiton, ja opiskeluaikana syntyi hänen suuri läpimurtonsa. Vuonna 1963 esitettiin Lilla Teaternissa *Oli kevät* -pienoismusikaalia, jonka ohjasi teatterin avantgarden Suomeen tuonut Lillanin johtaja **Vivica Bandler**. Näytelmä oli valtava menestys, ja sitä esitettiin myös Ruotsissa.

Forsströmin opinnot jäivät, eikä hän koskaan valmistunut. Sen sijaan jalansija Ruotsiin alkoi rakentua.

Forsström innostuu kehumään Bandleria vuolaasti. Erityisesti hän korostaa sitä, että Bandler vei suomalaista draamaa kansainväliselle areenalle. ”Vivica uskalsi ottaa riskejä, tehdä uudenlaista teatteria. Teimme tiivistä yhteistyötä, kun hän ohjasi.” Kun Bandlerista tuli Tukholman kaupunginteatterin johtaja, siirtyi Forsström sinne vakituiseksi lavastajaksi. Samalla hän jätti Turun ruotsalaisen teatterin, jossa ehti olla vuoden verran johtajana. ”On parempi olla nerokas lavastaja kuin keskinkertainen johtaja”, hän kuittaa. Viimeinen yhteistyö Band-

lerin kanssa oli toteuttaa Arja Saijonmaalle Broadway-tyylinen yhden naisen show.

Yksi Forsströmin uran tähtihetkistä oli **Aulis Sallisen** satumainen ooppera *Kuningas lähtee Ranskaan*. Forsström teki vuonna 1984 sen kantaesitykseen Savonlinnan oopperajuhlille

Arktinen ITE -näyttely Korundissa. Etualalla Andreas Alarieston pienoismalli Lapin kylästä. Rovaniemen taidemuseon kokoelma. Kuva: Arto Liiti.

Omissa maailmoissa -näyttely 14.5.–21.8.2005 Kiasmassa. Kuva: Herman Patiño.

lavastuksen ja puvustuksen. Esitys kehuttiin visuaalisesti merkittäväksi lavastajan oopperaksi ja sanottiin, että oopperanjohtajien pitäisi jonottaa hänen ovellaan. Lavastus ja puvustus olivat radikaaleja mutta käytännöllisiä. Lavastukset koostuivat valtavista räsymatoista, jotka oli tehty mustasta kasvihuonemuovista. Ne oli helppo kuljettaa rullalla linnan pienistä kulkuaukoista. Esiintyjien haarniskat oli rakennettu käytetyistä olutölkeistä, ja kuolinarkkuna toimi bensatynnyri.

Esityksen estetiikassa oli siis paljon sitä samaa, josta Forsström yhä tunnetaan.

I04

TYÖ NÄYTTELYARKKITEHTUURIN PARISSA

Lavastuksen ja puvustuksen ohella Forsström suunnittelee näyttelyarkkitehtuureja. Hän oli suunnitellut kaupallisten huonekalunäyttelyiden esillepanoja aiemmin, mutta varsinaisen taidenäyttelyiden ripustussuunnitelmien tekeminen alkoi noin kymmenen vuotta sitten, kun häntä pyydettiin suunnit-

telemaan näyttelyarkkitehtuuri Kiasman *Omissa maailmoissa* -näyttelyyn.

”Olihan se pieni yllätys, kun Liisa Heikkilä-Palo Maaseudun Sivistysliitosta soitti ja pyysi töihin. Innostuin kyllä heti. Olen lapsenmielinen ja pidän taiteesta, joka saa minut hyvälle tuulelle ja herättää positiivisia fiiliksiä”, hän kertoo.

Kiasman näyttelyn jälkeen Forsström on suunnitellut näyttelyarkkitehtuurin yli kymmeneen ITE-taidetta esittelevään näyttelyyn. Haastattelun aikoihin työn alla ovat Rovaniemen Korundiin ja Inarin Siidaan tulevat kokonaisuudet. ITE-näyttelyiden lisäksi häneltä on syntynyt arkkitehtuuria myös muualle, kuten Helsingin taidemuseon Tennispalatsiin *Athos - luostari-elämää Pyhäällä Vuorella* -näyttelyyn ja Ilja Glazunovin näyttelyyn Kiasmaan.

Monissa hänen suunnittelemissaan ITE-taiteen näyttelyarkkitehtuureissa ovat toistuneet samat teemat; teemat, jotka hallitsivat jo *Omissa maailmoissa* -näyttelyä. ”Halusin löytää lähestymistavan, joka olisi tunnelmaltaan samanhenkinen kuin ITE-taide. En halunnut akateemista valkoista laatikkoa, tyl-

sää ripustusta.” Ratkaisu löytyi lastauslavoista. Halpa ja yksinkertainen materiaali on jo valmis elementti, josta voi rakentaa ja jota voi pinota tarpeen mukaan. ”Sittenmin ne tulivat muotiin, nythän niitä voi ostaa sisustusliikkeistä.” Toinen peruselementti olivat räsymatot. ”Nekin ovat halpoja, hyvin suomalaisia ja vähän seitsemänkymmentälukulaisia. Nyt niitä on käytetty muun muassa Keskustan vaalimainoksissa ”, Forsström selittää. Räsymatoilla on kiinnostava historia. Aiemmin lumpusta tehtiin paperia, mutta paperiteollisuuden kehittyessä lumppu siirtyi mattojen raaka-aineeksi. Räsymatot ovat tekstiilimateriaalin uusiokäyttöä, joka parhaimmillaan on täynnä muistoja ja tarinoita. ”Äitini teki räsymattoja. Minulla on yksi kymmenmetrinen matto, johon on kudottu äidin kaikki vaatteet”, Forsström muistelee.

Hän kiertää kirpputoreja jatkuvasti ja kertoo, että lapsuudesta asti kaikki kaatopaikat ovat olleet hänelle inspiraationlähteitä. Kierrätysmateriaalien käyttö on kulkenut läpi työuran lavastuksista ja puvustuksista näyttelyarkkitehtuureihin. Uusioajattelun ja vihreän liikkeen juuret ajoittuvat seitsemänkymmentäluvulle, hippiaikaan. Uusiokäytön merkitystä korostava Forsström nauraa olevansa yhä vähän hippi: ”Tukka on ainakin pitkä.” Myös luonnon omat materiaalit ovat hänelle tuttuja. Pari vuotta sitten nähtiin Sanomatalossa, Art Kaarisillassa arkkiatri Risto Pelkosen näyttely *Tuobelan kylän väki*. Pienikokoiset hahmot installoitiin galleriatilaan siten, että näyttelytilasta luotiin pieni mäntymetsä. ”Nyt olen miettinyt uusia materiaaleja, ja työn alla on pahvi”, hän kertoo. Korundin näyttelyssä nähdään pahvilaatikoita, suomalaista uusiokäyttömateriaalia, joita hän on jalostanut ja varioinut.

ELÄMÄÄ ERI TALOISSA

Tohtori Zivagon ja Lapin ITE-näyttelyiden rinnalla Forsström suunnittelee Sotkamoon Heinämäen koululle taiteilijauransa juhlanäyttelyä. Vastaava oli siellä jo viime kesänä, ja kyläläiset ovat toivoneet sille jatkoa. Esille tulee lavastuksia, puvustuksia ja luonnoksia. ”Näyttely on eräänlainen kainuulainen teatterimuseo”, hän kuvailee. Yksi hänen kolmesta talostaan sijaitsee Sotkamossa, ja siitä juontavat suhteet Kainuuseen. Siellä hänellä on myös oma tsasouna eli ortodoksinen rukoushuone, joka on Sakari Siitosen suunnittelema ja yksi Suomen suurimmista. Sen ikonostaasi on poikkeuksellinen: sitä ei ole maalattu, vaan ikonit ovat puureliefejä, puusta tehtyjä kohokuvia.

Forsström on kiinnostunut aasialaisesta kulttuurista. ”Mi-

Ralf Forström Kukulalla Sotkamossa. Kuva: Niclas Warius.

nulla on myös talo Balilla. Olen teettänyt ikonit siellä niin sanotusta jokamiehen mahongista. Ensin mietin vieväni sinne suomalaista puutavaraa, mutta tajusin sen järjettömyyden.” Balilaisilla on pitkä traditio tällaisissa puukäsitöissä. Käsityöläiset toteuttivat kuvat annetuista kuva-aiheista bysanttilaiseen tyyliin.

Forsströmillä ei ole sukujuuria Kainuussa, mutta suuren muuttoliikkeen aikana hän ehdotti vanhemmilleen talon hankkimista sieltä. Ravintoloitsija-isä tarvitsi metsästyspaikan, ja sellainen hankittiin. Nykyään alkuperäinen pirtti on Forsströmin rakennuttaman hirsilinnan sisällä.

Kolmas koti sijaitsee Loviisassa. Siellä hän vietti lapsuutensa kesät äidin ollessa Loviisan kasinon johtajana. Vuonna 1962 palaneessa suomalaista jugendarkkitehtuuria edustaneessa rakennuksessa oli suuri näyttämö, jonka kulisseihiin Forsström loi lapsena oman maailmansa.

Kansainvälisen uran tehnyt Forsström on siis palannut eläkkeellä lapsuutensa kaupunkiin, ainakin niiltä osin, mitä eläkeläisen kiireiltään ehtii.

Kun haastattelu loppuu, hän on jo liikaa myöhässä. Näyttelijät odottavat häntä pukujen sovitukseseen.

I05

Ylikylän kana. Kuva: Lars Saari.

YLIKYLÄN KANA

ITE-TAIDE JA KRIITIKKO

I06

KESÄPAIKKANI SIAITSEE RYMÄTTYLÄN AASLALUODOLLA. SINNE JOHTAVA YLEINEN TIE PÄÄTTY YLIKYLÄSSÄ. MAISEMA ON UMPI-TUTTUA, JA SIKSI SIIHEN SYKSYLLÄ 2005 ILMAANTUNUT UUSI VISUAALINEN ELEMENTTI TUOTTI NIIN VOIMAKKAAN YLLÄTYKSEN. TYÖKONEVAJAN AJANPATINOIMAAN SEINÄÄN OLI ILMESTYNUT MITTASUHEILTAAN MONUMENTAALINEN AUTON PÖLYKAPSELEIS-TA KOOTTU KANA. SEN MESSINKIPELTINEN NOKKA, HELTTA JA KOIVET KIMALTIELIVAT MATALAN SYSSAURINGON SÄTEISTÄ. KOKONAI-SUUDEN TÄYDELLISTI SOIKEA MUNA – PÖLYKAPSELEISTA RAKENNETTU TIETTY SEKIN.

ivalentavaa ITE-taidetta, oli spontaani tulkintani. Taidekriitikon perusvalmiuksiin kuuluu ”oikean” taiteen erottamisen toritaiteesta ja oikean taiteilijan erottaminen harrastelijasta. Tämän *habituksen*, käyttäytymistaipumuksen, taidekentän toimija omaksuu ikään kuin itsestään.

Taiteellisen tuotannon subjekti ei ole yksin taiteilija, vaan siihen osallistuvat kaikki taiteen kentällä toimijat, argumentoi vuonna 1979 esittämässään distinktioteoriassa ranskalainen kulttuurisosiologi **Pierre Bourdieu** (1930–2002). Bourdieu osoitti vastaansanomattomasti, että taiteen kentällä on omat (kirjoittamattomat) sääntönsä. Sisäänkäsy kentälle edellyttää sääntöjen tunnustamista ja ”pelin” toimintaperiaatteiden tuntemista. Eliittiryhmästä Bourdieu käytti ilmaisua ”erottelutietoiset”. Heillä on täydellinen erojen taju, ja heidän makuaan pidetään legitiiminä.

Olin kuitenkin erehtynyt *Ylikylän kanan* luokittelussa. Teos ei tarkasti ottaen ole ITE-taidetta, vaan oikeammin yhteisötaidetta. Teoksen ideoija on Taideteollisesta korkeakoulusta taiteen maisteriksi vuonna 1998 valmistunut **Antti Huovinen**, kotisivujensa mukaan ”laaja-alainen kuvataiteilija: taide-

maalari, piirtäjä, kuvittaja, yhteisötaiteilija ja kuvanveistäjä”. Huovinen ja Aaslan ala-asteen koululaiset toteuttivat teoksen yhdessä jo edesmenneen maanviljelijä **Jouni Saarisen** pölykapseleista. Taiteilijan sanoin: *Olin vuoden ajan [2005] apuohjaajana Ojalan Ramin ”maisterikerhossa”, joka kokoontui Aaslaluodon lasten piboilla. Vuoden teemana oli siis tehdä taideteoksia. Yhden tytön isä oli kerännyt autotalliinsa pölykapseleita ja antoi ne käyttöömme [- -]*

Kun teosta ei kehystä taiteen instituutiot vaan maantie ja perunapello, on kykymme luokitella taidetta koetuksella. Ei taiteen määrittelemine taiteeksi tosin muutoinkaan ole ongelmatonta. Taiteen käsite on avoin ja muuttuva. Se, mitä sen sisälle mahtuu, ei ole staattista eikä lopullista.

ITE-taidetta on sekä dokumentoitu että esitetty laajasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Mutta mistä on kysymys, kun museot esittävät nykykansantaidetta? Onko taiteen kenttä laajentunut kattamaan ITE-taiteen, amatöörien luovan hulluuden? Onko sosiaalisen kuvanveiston käsitteen luoja **Joseph Beuysin** (1921–1986) utooppinen heitto vuodelta 1967 – *Jeder Mensch ist ein Künstler*, ”jokainen on taiteilija” – vihdoin käymässä toteen? Voiko kuka tahansa olla taiteilija?

Yrjö Huhtalan pölykapselitaidetta. Kuva: Arto Liiti.

I07

Yrjö Huhtalan pihapiiriä Rovaniemellä. Kuvat: Arto Liiti.

Vai onko kyse museoinstituution speaktaakkelitaloudesta, museon viihteellistymisestä ja pyrkimyksestä alati jonkin ”uuden” – ja loppuun kulutettavan - löytämiseen? Valmista vastausta ei ole. ITE-taide on kuitenkin osoittanut vakiintumisen merkkejä, vaikkakin ilmiön ääripäät ovat yhtä kaukana toisistaan kuin monissa rooleissa ITE-taiteen kentällä otelleet ”vakava” **Veli Granö** tai karnevalistinen kuvainraastaja **Erkki Pirtola**.

Taiteilijaksi tullaan kentän hyväksynnän kautta, kirjoitti Bourdieu. Hyväksynnän saavuttaminen on kuitenkin voimauhdekamppailua, jossa taistelua käydään uuden ja vanhan, edistyksellisen ja vanhoillisen, avantgarden ja jälkijoukon välillä – ja tänä päivänä myös niin sanottujen korkean ja matalan välillä. ITE-taiteen kohdalla ongelmaksi voi tulla tekijöiden rajallinen kulttuuripääoma, joka heikentää ITE-taiteilijan subjektiivista puheoikeutta tai puheen vaikuttavuutta.

Tähän julkaisuun minua pyydettiin kriitikon ominaisuudessa pohtimaan ITE-näyttelyiden arvostelua. Olen osallistunut keskusteluun vuonna 2010 arvioidessani Turun Ars Nova museossa järjestettyä näyttelyä *Tätä ei kehystetä. Kattaus nykykansantaidetta*. Arvio julkaistiin Turun Sanomissa otsikolla ”Liiteripicassot ja aidosti hullut” 21.6.2010. Kirjoitin silloin muun muassa seuraavaa:

Alakerran näyttelyn on kuratoinut kokenut kriitikko ja taiteilija **Erkki Pirtola**, jolla aina on ollut silmää marginaalin tai jopa marginaalin ulkopuoliselle luovuuden ryöpsähtelyille. Vakuuttavimmillaan nykykansantaide kukkiikin Pirtolan 55 minuuttia pitkällä videolla, jossa vierailaan suomalaisten, usein maaseudulla asuvien, liiteripicassojen pihapiireissä, pirteissä ja ateljeissa. Käsivaralla kuvattu dokumentaarinen video vä-

littää hienosti sekä taiteilijoiden että kuraattorin hersyvän innostuksen aiheeseen.

Hauskaa siis on mutta liika on myös liikaa, ja teosten runsas ja usein kitsahtava visuaalisuus on yliannoksena väsyttävää. Museotilassa teokset ovat väkisinkin hiukan eksyksissä kun ne on irrotettu alkuperäisistä ympäristöistään ja siitä ”omien maailmojen” luomisesta, josta ITE-taiteessa usein on kysymys. Museotilassa jää myös kaipaamaan teosten mainioita tekijäoriginelleja, joitten itsetuntoa ja elämänmyönteisyyttä ei voi kuin ihailla.

Tätä ei kehystetä näyttelyn perusväittäjä on, että jokainen voi olla taiteilija, että luovuus on lahja, jota kannattaa vaalia, ja että liika puhtasoppisuus on tylsää. Ilmiö on tietyllä tavalla sukua sille sosiaalisen median kehityslinjalle, jossa asiantuntijuus on syrjäytymässä ja ”jokamiehen” alkuvoimainen mutta usein epäkultivoitunut ilmaisu valtaamassa alaa. Kuuluisan ranskalaisen sosiologin **Pierre Bourdieun** lanseeraama kompetenssin käsite ja kulttuurisen pääoman vaatimus ehtona esimerkiksi taiteen kentälle pääsulle ei enää ole yksinomainen totuus.

Kolme vuotta myöhemmin ajattelen nykykansantaidesta pitkälti samoin kuin vuonna 2010. Luovuus – ja luova hulluus – on inhimillisesti arvokasta ja sen ilmenemismuodot parhaimmillaan visuaalisesti kiinnostavia. Huikeimmillaan ITE-taide on, kun sen sallitaan toimivan paikkasidonnaisena, kokonaistaideteoksen hengessä. Museokontekstissa (opitut) decorumsäännöt ja visuaalisen luovuuden pidäkkeetön yliannostelu saattavat haitata vastaanottoa.

Nostan hattua kaikille oman elämänsä sankareille. Ilman teitä Suomi olisi paljon tylsempi paikka.

Taikurin oppipojan askel ei paina

Anna-Maija
Salonen

Sota ajoi 1931 syntyneen Lauri Mustosen Karjalan Suojärveltä perheen mukana aluksi Kuusamoon ja sodan päätyttyä Rovaniemelle. Kuusamossa Lauri oli saksalaisten vankileirillä taikurin apulaisena. Mielen pohjalle jäi inhimillisyys ja myötätunto lähimmäistä kohtaan, olipa tämä millä puolella tahansa.

Kun sota aikanaan päättyi ja perheen piti keksiä miten tullaan toimeen, äiti Senja perusti neljän lapsensa kanssa Mustosen sisaruskvartettina tunnetun musiikkiryhmän, joka kiersi toistakymmentä vuotta pitkän Pohjois-Suomea ja etelämpänäkin. Musiikin ohella esitettiin äidin kirjoittamia näytelmiä ja hupailuja ja Laurin taikatemppeja. Lauri soitti kitaraa ja lauloi.

Musiikin ohella piirtäminen ja maalaaminen kuuluivat luonnollisena osana elämään. Taulut ovat kulkeutuneet eri puolille ihmisten koteihin, ja isoja seinämaalauksiakin Lauri teki 1950-luvulla Rovaniemen postiautovarikolle. Tulevaa uraansa pohjustaen Lauri harrasti valokuvausta aluksi laatikkokameralla ja ehti toimia sodan jälkeen Rovaniemen torilla niin sanottuna pikakuvaajana.

Vanhemmat rovaniemeläiset muistavat Mustosen erityisesti lyhytfilmien tekijänä ja dokumentaristina, joka on kuvannut yli 200 lyhytfilmiä ja myöhemmin videoita mitä moninaisimmista tapahtumista: matkailuelokuvia, henkilökuvia, kunta- ja kaupunkiesittelyitä, yritysesittelyitä, luonnonsuojelua, kansanperinnettä ja lastenelokuvia ja varsinkin pohjoista ortodoksista kulttuuriperinnettä. Sydämenasiaksi tuli erityisesti kolttien uskonnollisen perinteen tallentaminen.

Vuonna 1989 Mustonen alkoi tehdä eläin- ja lintuaiheisia veistoksia. Kesämökille Karhuniemeen rakentui kokonainen veistospiha: karhuja, sarvipäähirviä, ahmoja, metsoja, kotkia sekä erehdyttävän oikeannäköinen varisparvi pihakeloon. Mökkipihaan

ilmaantui myös harvinaisempia eläimiä: pandoja, leopardeja ja kirahvikin. Niiden esikuvat ja piirteet tarttuivat mieleen ulkomaanmatkoilta, muun muassa Afrikan savanneilta. Eläimet olivat luonnollisessa koossa ja tekniikkana oli kevytrakenteinen, maalattu betoni. Kesäpaikan naapurit ja aivan tuntemattomatkin pääsivät kurkistamaan tätä harvinaista pihapiiriä. Myös lumesta syntyi useana talvena ystävien ja tuttavien iloksi ja ohikulkioiden riemuksi komeita, usein lähes luonnollisenkokoisia eläinveistoksia, ja lumi sopi kauniisti myös suojelusenkeliveistoksiin.

Näön heikkeneminen on pakottanut luopumaan veistämisestä, mutta vastavoimaksi Lauri ryhtyi kävelemään vähintään kymmenen kilometriä päivässä. Eikä musiikki ole jäänyt. Ortodoksista kirkkolaulua Lauri on harrastanut jo yli 60 vuotta, ja rinnalla on kulkenut viihdemusiikki, josta rakainta on Georg Malmstenin musiikki. Viimeisimpiä saavutuksia ovatkin voitot iskelmälaulu- ja karaokekilpailuissa kesältä 2010 – tietysti Malmstenin sävellyksillä.

*Näkymä Lauri Mustosen veistospihalta. Kuva: Arto Liiti.

teksti: ROSA LIKSOM
kuva: MARKO MÄKINEN

ITTE-TAITEILIJJA 2013

Synnyin ja kasvin järven rannalla pienessä lappilaisessa kylässä. Ison perheen kuopuksena juoksin aina muiden sisarten perässä. Olin aina se joukon viimeinen, joka jäi hörhöilemään ja jonka annettiin tehdä niin. Äiti oli kiireinen maatalon emäntä, joka teki sekä miesten että naisten työt. Ei hänellä ollut aikaa kieltää, kommentaa, rajoittaa, ojentaa, näyttää miten asiat oikeasti ovat. Hänellä ei ollut aikaa väantää tulppaa luovuuden tuubiin, joka meissä jokaisessa on. Hän ei ehtinyt tumpata mielikuvitustani eikä rajoittaa ajatteluaani ja siitä hän kantoi syyllisyyttä kuolemaansa asti. Kun tuo kuopus jäi kasvattamatta!

Etelästä tullut naisopettaja arvosti jokaista kylän lasta sellaisena kuin hän oli. Hän kunnioitti meitä eikä yrittänyt puristaa meitä yhteen muottiin. Kun menin omasta mielestäni niin kauniissa uudessa yöpaidassa kouluun, se oli hänestä aivan yhtä hyvä asu kuin kukkahame ja hiihtohousuyhdistelmä. Saimme piirtää, jos olimme liian väsyneitä lukemaan ja laskemaan. Saimme tehdä näytelmiä, laulaa ja tanssia. Opimme leikkien.

Muutin kotoa pois teininä, koska halusin kirkonkylän lukion sijasta asua suuressa kaupungissa, Rovaniemellä. Lukiossa tuli vastaan kasvatus ja kouluttaminen. Luovuus nähtiin huonoksi asiaksi ja mielikuvituksen käyttö oli kiellettyä. Opiskelun piti olla kunnianhimoista, kurinalaista, askeettista nyhertämistä, josta ilo oli syytä pitää mahdollisimman kaukana. Lukio loppui ja minä itkin onnesta. Kiskot kutsuivat etelään. Lähtö oli aina mielessä. Lukion jälkeen muutin

Helsinkiin, koska se oli minusta Suomen ainut suurkaupunki. Opiskelin yliopistossa ja aina oli lähtö mielessä. Kiskot kutsuivat milloin Moskovaan, milloin Eurooppaan.

Yliopisto-opiskelun vapaus tuntui räjähtävänä voimana. Opiskelin antropologiaa, uskontotiedettä, filosofiaa, venäjää, latinaa, kansanrunoustiedettä, estetiikkaa, taidehistoriaa ja valtiotieteitä. Opiskelijaelämä oli villiä ja huumavaa. Yliopistossa kannustettiin luovuuteen ja hullujen kysymysten asetteluun. Mielikuvituksen käyttö oli sallittua. Löysin punk-rockin, kansalaisaktiivisuuden ja ympäristöliikkeen. Valtasin ystäväni kanssa vanhan puutalon, johon perustimme kollektiivin, valtasimme Lepakon monitoimitaloksi, johon perustimme kirpputorin, teatterin ja radioaseman. Tällaisessa jengissä luovuus kukoisti ja mielikuvituksella ei ollut rajoja. Loogisena jatkona perustimme pienlehden, johon aloin kirjoittaa lyhyitä tarinoita siitä elämästä, jota itse elin. Myöhemmin, kun lehteen tarvittiin lisää kuvittajia aloin piirtää ja tehdä sarjakuvia. Näin vähitellen minusta tuli kirjailija ja taiteilija. Videotaide, performanssit ja elokuva tuli sitten mukaan hieman myöhemmin.

Minulle taiteen tekeminen on leikkiä. Se on vapautta ja energiaa, se on virtaa, jonka syliin voin heittäytyä ja tiedän, että se vie eteenpäin. Edellinen työ synnyttää seuraavan. Alitajunta on suunnaton voimavara, josta virtaa loputon assosiaatioiden ketju. Kysymys on siitä tuubista, jota äiti ei ehtinyt ja jota peruskoulunopettajani viisautessaan ei halunnut sulkea.

MATRILIKKELI

LAPIN ITE-TAITURIT

LÄHDE: ITE Lapissa -hankkeessa vuosina 2009–2013 tehdyt haastattelut. HAASTATTELIJAT: Juha Eskola, Esa Juntura, Sointu Jokiniemi, Korinna Korsström-Magga, Anna-Maija Salonen, Erika Palo, Erkki Pirtola ja Elina Vuorimies. KUVAT: Veli Granö, Jaakko Heikkilä, Arto Liiti, Petri Uutela sekä ITE Lapissa -hankkeen kartoittajat.

ENONTEKIÖ

Antti Oula Juuso

s. 1949 Karesuvanto

Hän taulujaan löytyy niin hänen omilta seiniltään kuin monien muidenkin kotien. Naivistiseen tyyliin maalattujen teosten aiheina ovat yksityiskohtaisesti kuvatut tunturit ja porot sekä muut eläimet ja myös ihmiset. Monet sukulaisista on ikuistettu öljyvärimaalauksiin. Hän on kuvittanut myös kaksi saamenkielistä lastenkirjaa.

Kari-Pekka Kumpulainen

s. 1938 Enontekiö

Kari-Pekka Kumpulainen on eläkkeellä oleva konemies, joka tekee puisia eläinhahmoja vannesahalla ja puukolla vuolemalla. Puutyöt ja veistäminen ovat tuttuja toimia lapsuudesta, jolloin kotitarveveistäminen kuului elämäntapaan. Taitavan miehen repertuaariin kuuluvat lisäksi pahkakupit ja öljyvärimaalaukset.

Pertti Stoor

s. 1952 Peltovuoma

Pertti Stoor tekee suuria öljyvärimaalauksia ja pastellitöitä sekä veistää puusta ja muistakin materiaaleista. Tutkimusmetsurin teosten luonnollisia aiheita ovat eläimet, varsinkin linnut ja suurpedot, mutta mukaan mahtuu myös ihmisaiheita ja pari ikoniakin. Teoksia on esillä tekijän kotona, ja niitä nähty myös lappilaisissa näyttelyissä. Suuri määrä töitä lepää kuitenkin kehystämättömänä läjässä vintillä.

Lauri Pappila

s. 1925 Enontekiö

Lauri Pappilan pikkulinnut ovat syntyneet mora-puukolla haapapuuta veistäen. Väritys on peräisin tavallisista Tikkurilan maaleista. Lajien tuntomerkit ovat veistäjän hallussa, joten linnut ovat pikkutarkkoja luonnon kopioita. Lauri Pappila sai taidokkaista töistään Enontekiön kunnan kulttuuripalkinnon vuonna 1985. Pappila oli valtakunnallisen ITE-taiteen

kartoituksen ensimmäinen ilmianto ja hänen veistämäään pikkulintuja esitettiin ITE-näyttelyissä vuosina 2000–2001. Valitettavasti vuonna 2007 kulotustuli pääsi leviämään ja varhaisimmat ja tekijälle merkittävimmät veistokset paloivat.

INARI

Pauli Lumentie

s. 1941 Jääski

Pauli Lumentie on itseoppinut koristeveistäjä, joka tehnyt paljon puuveistoksia ja relieftöitä. Teoksia löytyy ympäri koko Inarin kuntaa niin yksityiskodeista kuin julkisista tiloistakin. Hänen pikasementistä veistämänsä kultamiehet komeilevat Ivalon sillan kupeessa hotellin pihalla. Kullankai-vuu on pitkään ollut Lumentien ja hänen vaimonsa mieluinen harrastus ja vaskaava kullankaivaja siksi veistäjän lempiaihe.

Veikko Rajala

s. 1926 Inari

Veikko Rajala on eläkkeellä oleva metsuri, ikiliikkuja, joka osallistuu vuosittain Saari-selän maratoniin. Hän on erittäin tuottelias itseoppinut taidemaalari ja pitää luontoa parhaimpana opettajanaan. Lempiaiheita ovat linnut ja henkilökuvat, joita hän tekee myös tilauksesta. Maalausten lisäksi Rajala veistää puusta veistoksia ja taidekalusteita. Merkittävänä kokonaisuutena mainittakoon Taikarumpupöytä tuoleineen. Paljon yksityiskohtia ja symboliikkaa sisältävän ryhmän työstämiseen kului viisi talvea.

Matti Romakkaniemi

s. 1928 Ylitornio

Matti Romakkaniemi on tehnyt betoniveistoksia siitä lähtien kun jäi metsätyönjohtajan ammatista eläkkeelle parikymmentä vuotta sitten. Veisto on raskasta työtä, mutta hän pitää siitä. Veistosten sisälle tarvitaan painavia rautoja, jotka hän hakee kierrätyskeskuksesta. Romakkaniemen pihalla voi ihailla myös rautaveistoksia. Lisäksi hän on tehnyt taitavia puureliefejä vanhalla hammaslääkäriporalla. Monitaiturin teoskirjoa täydentävät lintuja ja henkilökuvia esittävät maalaukset.

Paavo Ruotsalainen

s. 1951 Ivalo

Toistakymmentä vuotta sitten Paavo Ruotsalaiselle iski ”kivihulluus”. Hänellä oli siihen aikaan venetaksi, jolla hän kuskasi Outokummun kivitutkijoita Inarinjärvellä. Kun he hakkasivat irti kivinäytteitä saarista, Ruotsalainenkin huomasi kauniit ja erikoiset kivet ja alkoi kerätä niitä. Hän toi kiviä sulan veden aikaan veneellä ja talvisin kelkalla pihalleen. Pihaan onkin muodostunut ihmeellinen kiviröykkiö, josta löytyy todellakin kauniita kiviä, jotkut uskomattoman isoja. Samoihin aikoihin hän alkoi tuomaan kotiinsa myös pahkoja ja puunkäkkyroitä, jotka löytyivät metsästä ja rannoilta. Hän ei muotoile luonnonlöytöjään, sillä luonto on antanut niille kauneimman muodon, jonka voi jokainen tulkita kuten haluaa.

Lasse Salmela

s.1951 Haapajarvi

Lasse Salmelalle puunveisto on lapsuudenkodin perimää. Tuvassa oli höyläpenkki ja isän sorvi. Poika sai ensimmäistä kertaa käyttää sorvia, kun leuka ylsi isän jalalla poljettavan sorvin yläreunaan. Sotilasmes-

tarin työn loputtua hän ryhtyi myymään sorvattuja tuotteitaan: kuksia, korurasioita, tulppaaneita. Yliherkistyminen puupölylle esti sorvaustyön jatkamisen, mutta Salme-la ei voinut kokonaan luopua veistämisestä. Alkoi syntyä metsäneläimiä, enimmäkseen karhuja, mutta myös erilaisia kuten lintuja, korppeja ja kotkia sekä tonttuja. Lasse tekee tilaustöitä ja myy tuotteitaan satunnaisesti.

Aulis Silventoinen

s. 1944 Inari

Aulis Silventoinen on itseoppinut taiteilija, joka aloitti maalaamisen Ivalon mielenterveystoimiston järjestämässä taideterapiassa. Tästä puhkesi rajaton luominen, jonka seurauksena on syntynyt hengästyttävä määrä maalauksia ja piirustuksia, joissa on melkein kaikissa jonkinlainen teksti, usein varsin kriittinen mielipide. Aulis tunnetaan myös siitä, että hän provosoi ihmisiä koppalakilla, hitlerviiksillä ja heil-tervehdyksellään.

KEMI

Pentti Ekblom

s. 1916 Pori, k. 2000

Pentti Ekblom oli levyseppähitsaajan työsään oppinut metallinkäsittelytaidon. Hänen tuotantoonsa lukeutuvat ruostumatomasta teräksestä hitsaamalla valmistetut maalatut kukat, ihmiset, erilaiset eläimet ja

tuulimyllyt. Materiaalin teoksiinsa hän haki itse Kemi-yhtiön romuvarastosta ja työskenteli kotipihan kaarihallissa, missä oli tilaa työstää suuriakin teoksia. Lippomies-teoskin oli niin suuri, että se piti nostaa pystyyn nosturilla. *Kiekonheittäjä* puolestaan painoi 500 kiloa. Ekblomin työt ovat pääosin tallessa tyttärillä ja lapsenlapsilla. Kun kotitalo myytiin, piti osa ITE-taidetöistä kuitenkin hävittää, jolloin osa yritettiin myydä mutta osa päätyi kaatopaikalle.

Reijo Osipoff

s. Tornio

Reijo Osipoff maalaa naivistisia töitä, joilla on jokaisella oma tarinansa. Hän on käynyt Ruotsissa noin vuoden mittaisen maalaamiseen liittyvän koulutuksen, joka jäi kesken armeijaan lähdön vuoksi. Taidekoulussa käsiteltiin taitelijoiden omaelämäkertoja, jolloin hänelle valkeni, ettei halua kertoa ikäänsä, koska ei halua omaa elämänsä julkiseksi. Osipoff on pitänyt muutamia yksityisnäyttelyitä, ja jotkut käyvät salaa katsomassa hänen pihaansa, jossa on paljon ympäristöön sitoutuvaa taidetta.

Mirjami Rautio

s. 1941 Kemi

Mirjami Rautio aloitti omintakeisten kirjoit-ten tekemisen jäätyään eläkkeelle raskaalta rakennusalalta. Taidetekstiileihinsä hän hakee vaikutteita paitsi Lapin luonnosta myös Tunisista, jossa matkaillee usein siskonsa kanssa. Hän on tuonut Tunisiasta myös kirjailuihin käyttämäänsä värikästä silkkevillalan-kaa. Pohjamateriaalina seinävaatteissa toimii yleensä kirpputoreilta ostetuista villakangas-takeista ratkottu kangas. Kirjotuissa teoksissa on kaikissa esittävät kuva-aiheet, ja jokaisella niistä on oma tarinansa.

Riku Rautio

s. 1939 Kemi

Riku Rautio aloitti taiteen tekemisen maalauksen parissa, mutta sittemmin muut tekniikat ovat astuneet päärooliin. Hän tekee punasavesta esimerkiksi suuria kört-tiaiheisia mummoja ja pienempiä keramiik-kaesineitä sekä veistää suuria puupatsaita. Pihalleen hän on tehnyt luonnonkivestä ja keramiikasta tilateoksia. Raution työskentelyä leimaa materiaalien kokeilu ja uuden etsiminen ilman koulutuksen tuomaa perustaa. Hän tekee jatkuvasti joko puuveis-toksia tai keramiikkaa, aina elämäntilanteen mukaan. Taiteen tekemisen lisäksi hän on rakentanut itselleen ja tyttärelleen talon.

Kemijärvi

Ville Salmela

s.1929 Kemijärvi, k. 2008

Ville Salmela alkoi työelämän loppupuolella ja sen jälkeen veistämään puusta. Hän oli metsätyömies, jolla ei ollut veistämiseen koulutusta, mutta hänellä oli tarkka silmä ja taitava käsi. Kun luovuus roiahti, syntyi valtava määrä veistettyjä lintuja ja muita eläimiä, joita hän myös maalasi. Hän tuli nopeasti tunnetuksi Kemijärven seudulla, ja ihmiset kävivät hänen luonaan ostamassa veistoksia itselleen ja lahjaksi.

Keminmaa

Helvi Jääskö

s. 1949 Kemi

Helvi Jääskö kuvailee olevansa kierrätys- ja karahkataiteilija. Hän tekee myös koruja ja taidekäsitöitä. Jääskö sanoo, että puulla on sielu ja sitä on kunnioitettava. Hän haluaa

tehdä teoksensa mahdollisimman helläva-raisesti, loukkaamatta puuta sähkötyökaluil-la. Pinnan hän käsittelee luonnonvahoilla. Puun ohella hän on innostunut kierrätys-materiaaleista. Hän on tehnyt esimerkiksi häärekvisiitaa styroksista, taftista ja helmis-tä. *Hääkaari* muodostui television kulje-tussuojan styrokseista. Kuvataiteen lisäksi Jääskö harrastaa runoutta ja on kirjoittanut muun muassa protestirunoja nykyisestä vanhusten kohtelusta.

Kittilä

Mauno Ala

s. 1933 Kittilä

Mauno Ala on savotta- ja poromies, joka oppi jo lapsuudenkodissaan pöllinteon ja heinätoiden ohella monenlaisia kä-dentaitoja. Hän aloitti maalaamisen jo ennen armeijaa ja maalasi aluksi kotona ”puolivarkain” kovalevyille ja pahvipohjille. Maalausten aiheet tulevat omasta elämästä, lapsuuden kokemuksista ja ajankohtaisista asioista. Teosnimet ovat puhuttelevia, kuten *Evakko*, *Paljon puhetta*, *Poronpurija*, *Väärän-rahantekijä*, *Kasvihuoneilmiö*, *Sonnanajo* ja *Sputnik lentää*. Puuveistoksia Ala alkoi tehdä 1980-luvun loppupuolelta. Suurien patsai-den ohella hän on tehnyt pienoisveistoksia ja kollaaseja, osaan puutyötä hän yhdistää esimerkiksi maalausta, rautaa tai luuta.

Vesa Huilaja

s.1962 Kittilä

Vesa Huilaja käyttää taiteessaan puunkänk-kyröitä, joista rakentaa toisinaan todella suu-ria, jopa 3–4 metriä korkeita veistoksia. Hän käyttää moottorisahaa mutta myös pienem-piä käsityökaluja veistämiseen. Aikaisemmin, 1980–90 luvuilla hän maalasi öljy- ja akryyli-maalauksia ja rakenteli kierrätysmateriaaleis-

ta kantaaottavia teoksia. Taiteen tekemisessä on ollut välillä taukoa, koska perheenisällä ei ole ylimääräistä aikaa luovuuteen.

Ohto Huikuri

Ohto Huikuri on monipuolinen kansan-taiteilija, joka veistää, laulaa, sanoittaa ja säveltää, esiintyy harrastajateatterissa ja fakiirina markkinoilla sekä kirjoittaa ja kertoo tarinoita. Huikuri on veistänyt puusta 60 isoa karhua, mutta ne paloivat muuta-ma vuosi sitten tulipalossa. Jäljelle jäi vain pieniä veistoksia. Kittilässä järjestettyjen Palsa-näyttelyiden yhteydessä on ollut esillä myös hänen veistoksiaan.

Eija Hyötylä

s.1951 Kotka

Eija Hyötylä toimii kansalaisopistossa käsi-työopettajana. Hän on aina pitänyt piirtämi-sestä ja maalaamisesta mutta ei ole käynyt taidekouluja. Kun oppilaat pyysivät häneltä jotain uutta, ensin pidettiin kankaanvärjäys-kurssi, minkä jälkeen oppilaat toivoivat huovutusta. Eijaa opetteli huovutusteknii-kan kesän aikana ja samalla innostui itsekin niin, että alkoi tehdä omia kuva-aiheita huovuttamalla.

Terttu Junttila

s. 1937 Kittilä

Terttu Junttila on Einari Junttilan tytär. Hän ihailee syvästi isänsä taidetta ja pitää omasa kodissaan taidemuseota, jossa on vain

Einarin tauluja, ei hänen omiaan ollenkaan. Hän kuitenkin maalaa tapahtumia menneil-tä ajoilta sekä maisemia. Monet muistot liit-tyvät muistoihin sotalapsiajasta Ruotsissa, ja ne heijastuvat hänen taiteeseensa kylminä talvimaisemina ja yksinäisinä hahmoina, jotka tarpovat vastatuuleen.

Tauno Kumpula

s. 1911 Kittilä, k. 2005

Tauno Kumpula oli seppä ja toimi myös käsityönopettaja Molkojärvellä. Eläkeiässä hän ryhtyi tekemään pihalleen suuria ja taidokkaita veistoksia ruostumattomasta teräksestä ja sementistä. Nykyisellään teos-ten säilyttämisestä pyrkivät huolehtimaan taiteilijan sisarukset.

Arto Paksuniemi

s. 1936 Kittilä

Arto Paksuniemi on maanviljelijä, joka maa-laa akryyleilla lapinmaisemia ja ihmisiä. Hän alkoi taiteen tekemisen 1970-luvulla mutta on pitänyt välillä taukoja. Paksuniemi on halunnut kehittyä taiteilijana, joten hän on käynyt kaikki mahdolliset taidekurssit mitä Kittilässä on pidetty ja ollut myös Kalervo Palsan opissa. Hän on myös itse pitänyt kansalaisopistossa alkeiskursseja.

Veikko Paksuniemi

s. 1902 Kittilä, k. 1971

Arto Paksuniemen isä Veikko Paksuniemi oli pienten puuveistosten veistäjä. Teosten aiheet liittyivät porohoitoon. Suuri osa koi-vusta veistetyistä teoksista on valitettavasti ajan myötä lahonnut ja hävinnyt.

Sipola Reino

s. 1946 Kittilä

Reino Sipola aloitti öljyväreillä maalaami-sen 14-vuotiaana mutta oli jo ennen sitä maalannut vesiväreillä. Hän on ollut Reidar Särestöniemen opissa, ja he olivat hyviä ystäviä. Sipola on tuottelias maalari, jonka aihekirjoon kuuluvat luontoaiheet, autioky-lät, talot ja ihmiset.

Kolari

Kalle Lindholm

s.1948 Kolari

Kalle Lindholm on eläkkeellä oleva metsä-koulun opettaja. Hän on eläkkeelle jäätyään muuttanut takaisin synnyinseudulleen Äkäslompoloon. Talvisin hän harrastaa aktii-visesti hiihtoa ja kesät veistää eläinhahmoja moottorisahalla. Lindholm on osallistunut jo vuosia säännöllisesti moottorisahauksen suomenmestaruuskisoihin ja voittanut niis-sä nopeussahauksessa hopeaa sekä muita palkintoja.

Muonio

Reijo Mannela

s. 1965 Muonio

Reijo Mannela on kirvesmies ja matkailu-yrittäjä, joka veistää koivusta ja männystä

lintuja sekä kuppeja, joissa on kala- tai eläinreliefejä. Veistäminen on Mannelalle talviajan puuhaa, sillä kevästä syyskuuhun aika kuluu yritystoiminnassa, ja muutoinkin valoisa aika vetää luontoihmistä metsään.

Pelkosenniemi

Matti Hulkko

s. 1939 Pelkosenniemi

Matti Hulkko veistää puusta sekä isoja puuveistoksia että taidokkaita reliefejä. Hän myös maalaa öljyvärillä ja akvarelleilla. Parhaiten hänet kuitenkin tunnetaan Pelko-senniemen keskustan *Andy McCoy* -pat-saasta. Patsas oli jo valmis, kun Hulkko esitti kunnanherroille ajatuksen, että patsas voisi olla kylän keskustassa. Päättäjät innostuivat asiasta ja kustansivat veistokselle kivijalus-tan kirjoituksineen. Hulkko on myös kehittä-nyt myyntiin pienoismallin veistoksesta.

Risto Kasvinen

s. 1948 Pelkosenniemi

Risto Kasvinen on monipuolinen taiteilija. Hän tekee tilateoksia ja kollaaseja, valo-kuvaa ja kirjoittaa. Heti Kasvisen pihatien risteyksessä huomio kiinnittyy suureen hirsikehikkoon, jossa on vanhoja vaatteita. Installaatio on nimeltään *Troijan puuhevo-nen*. Nimi tulee siitä, että hirsikehikko näytti alun perin hevosen selältä. Kun naapurit kritisoivat muotoa, Kasvinen muutti sitä talomaisemmaksi. Toinen suuri ulkona oleva

tilateos on ohikulkutien varressa oleva puunrungoista koottu *Surun veräjä*, joka syntyi kahden lyhyen ajan sisällä kuolleen veljen muistoksi.

Jorma Keto-Tokoi
s. 1953 Pelkosenniemi

Metsuri ja poromies Jorma Keto-Tokoi on vuoleskellut poikasesta saakka aina jotakin. Tuotantoon kuuluu runsaasti maalattu- ja puisia eläinaiheisia pienoisveistoksia: poroja, hirviä, karhuja, hevosia rekineen ja reessä istujineen, sekä joitain hirviä, karhuja, metsoja, teeriä, ilveksiä ja koiria. Eläinten luonteenomaiset piirteet ja anatomia ovat tulleet Keto-Tokoille tutuksi metsästysharrastuksen ja poromiehen ammatin myötä. Myös hevoshommissa hän on ollut pikkupojasta asti.

Perälä Reijo
s.1954 Pelkosenniemi

Reijo Perälä on aktiivinen liikkuja ja kuntosalilla kävijä. Hän kertoo aloittaneensa maalaamisen vuosituhannen alussa. Maalauskipinä oli syttynyt Helsingissä, kun kau-

pungin kylmyys ja kalseus saivat kaipaamaan kotiseudun maisemia ja tapahtumia. Silti hän muistaa jo pikkupoikana piirrelleensä sanomalehden reunat täyteen. Reijo arvelee perineensä taiteelliset taitonsa, sillä isä teki kenkiä, jotka koristeli taidokain tikkauksin.

Pekka Rae
s. 1962 Arvospuoli

Pekka Rae on tehnyt moottorisahalla eläinhahmoja Luostolle. Hänen ensimmäisiä teoksiaan olivat karhut, minkä jälkeen hän on oman arvionsa mukaan tehnyt noin 150 veistosta. Hän pitää parhaiten veistyvänä puulajina honkaa eli aihkimäntyä. Rae on tehnyt myös lumiveistoksia julkisille paikoille.

Tapio Uusitalo
s. 1948 Pelkosenniemi

Tapio Uusitalo tekee taidetta ja opettaa peruskoulussa taideaineita, vaikka ei ole itse käynyt taidekoulua. Uusitalo ei ole ikinä kaupannut veistoksiaan, mutta niitä on tultu ostamaan kotipihalta. Hän tekee myös omaksi ja turistien iloksi talvisin lumitaidetta.

PELLO

Ilkka Lantto
s. 1957

Ilkka Lantto maalaa öljyväreillä maalauksia, joissa hehkuvat pohjoinen maisema ja oman mielen kuvat. Hänelle värit, varsinkin punaisen sävyt, ovat tärkeitä ja vahvasti töissä esillä. Lantto aloitti maalaamisen masentavan elämänvaiheen tuloksena. Ensimmäisissä töissään hän purki huonoa oloaan, ja edelleen maalaaminen on hänelle avain henkiseen hyvinvointiin.

Pentti Lassila
s. 1940

Pentti Lassila on luontoihminen, joka metsästää ja kalastaa mielellään. Moottorisahalla veistäessäänkin hän valitsee aiheekseen usein karhuja ja lintuja, joskus myös ihmishahmoja. Lassila kertoo kaatavansa varta vasten sellaisia tukkeja, jotka ovat tarpeeksi isoja veistosten tekoon. Hän ei ole hakenut veistämiseen oppia kansalaisopistosta tai vastaavasta, vaan sanoo, että metsurin ammatti antaa taidon moottorisahan käyttöön ja silmä kertoo lopun.

Jonne Satta
s. 1929 Kolari

Jonne Satta on tehnyt pihataidetta kauan, vaikka taidetuotannossa välillä onkin ollut taukoja. Yleensä Satta hankkii puun omasta metsästään Isolaen vaaralta, mistä saa koivua, kuusta ja mäntyä. Hän käyttää ainoastaan puuta teosten tekemisessä, ja usein teoksen idea tulee puukäkkyrän luontaisesta muodosta. Taiteen tekeminen merkitsee paljon, mutta tärkeintä on ajankulu talvella, jolloin on pitkät pimeät päivät ja ulkona ei pysty tekemään mitään.

Jukka Sääntti
s. 1959 Sodankylä

Jukka Sääntti tekee moottorisahalla isoja patsaita ja käsityökaluilla pienempiä veistoksia. Eläinaiheet kuten pöllöt, karhut ja joutsenet ovat lähellä veistäjän sydäntä. Huumori on usein vahvasti mukana veistoksissa. Sääntillä on kotonaan piharakennuksessa kalastusmuseo, johon hän on tallentanut vanhoja kalastusvälineitä ja perinnetietoa.

Maire Tirroniemi
s. 1936 Pello

Maire Tirroniemi tekee paperimassasta pikulintuja. Linnut on maalattu tarkasti akryylimaalein, aivan luonnollisten esikuviansa mukaisesti. Hän tekee linnut täysin paperimassasta, niiden sisällä ei ole tukirakenteita. Linnut istuvat pieninä ryhminä Tirroniemen tekemillä jalustoilla ja oksilla. Taidokkaat massalinnut ovat olleet lähipiirissä haluttuja, joten lintuja ei ole hänen kotonaan kuin muutamia jäljellä.

POSIO

Aapi Lonnakko
s. 1949 Kittilä

Aapi Lonnakko maalaa sekatekniikalla luontoaiheisia tauluja. Lonnakon lempivärit

vaihtelevat, ja sen mukaan tuotannossa näkyvät eriväriset kaudet. Viimeisin lempiväri on ruskea. Lonnakko kertoo, että värikausi- en lisäksi hänellä on ollut vuosien saatossa myös eri tyylikausia; esimerkiksi kubistinen suuntaus kiinnosti jossain vaiheessa kovasti.

Hilma Luokkanen
s. 1923 Posio

Hilma Luokkanen kuvaa teoksissaan vanhanajan töitä, tapahtumia ja maisemia hieman naivistisesti. Hän piirtää aiheet ensin tussilla ja lyijykynällä ja värittää ne sitten akvarellitekniikalla. Luokkanen kertoo, että taiteen tekeminen on hänelle vanhuudenharrastus. Talvisin Hilma piirtää enemmän, kesät tahtovat kulua pihapiirin kunnostustöissä. Luokkanen asuu ja pitää yllä kotimuseona toimivaa kotitilaansa Posion Suolijärven rannalla. Perinteen tallentaminen kiinnostaa häntä laajasti, joten hän kirjoittaa ja sanelee nauhalle suvun muistelmia.

Mervi Luokkanen
s.1964 Tuupovaara

Mervi Luokkanen opettaa askartelua ja veistoa kursseilla kansalaisopistossa ja toimii miehensä mukana rakennuksilla sekatyömiehenä. Ensimmäiset taideteokset hän teki mattoveitsellä mutta siirtyi taitojen karttuessa isompiin työkaluihin. Nykyisin hän tekee puuveistoksia moottorisahalla ja taltalla. Luokkanen veistää sekä tilaustöitä että omaksi ilokseen.

RANUA

Hannu Koukkula
s. 1930 Ranua

Hannu Koukkula on eläkkeellä oleva taksikuski, joka tekee pihapatsaita kierrätysmateriaaleista. Käsitöistä ja rakentelusta kiinnostunut Koukkula kertoo ”värkkäävänsä ajan kuluksi ja vähän naapurien harmiksi”. Patsaiden lisäksi hän on koristellut piharakennusten seinät löytämillään auton pölykapseleilla.

ROVANIEMI

Eino Anttila
s. 1935 Ii, k. 1999

Eino Anttila oli perustamassa Työväen kuvataidepiiriä Rovaniemelle 1960-luvun lopulla. Hän teki puuteoksia veistämällä ja polttotekniikalla. Maalauksissa pääasiallinen tekniikka on öljy, mutta hän teki myös akvarelleja ja tussitöitä pistetekniikalla. Teosten aihemaailmassa toistuvat luon-

to, maisemat, rakennukset ja taloryhmät. 1990-luvulla hän alkoi käyttää erikoisempaa tekniikkaa: paahdettua jäkälää, jolla syntyi *Kalevalaan* ja suomalaiseen mytologiaan liittyviä suurehkoja töitä. Osa jäkäläteoksista on saanut innoitusta Jyrki K. Ihalaisen kirjas-ta *Jättiläisten maa*, joka kertoo venehisten, vendien ja vandaalien muinaisista kulttuu-reista.

Yrjö Huhtala

s. 1940 Rovaniemi

Yrjö Huhtala, 2010

Yrjö Huhtala on tehnyt yhdessä tyttärensä kanssa kotitien varren harvaan metsikköön ohikulkijoita havahduttavat sammalhirvet. Veistosrakenne on saatu aikaa metalli-runkoa ja katiskaverkkoa muotoilemalla. Teoksista pääse vesi kulkemaan läpi, joten ne ovat säänkestäviä. Huhtala kertoo, että tekee pihapatsaita ja koristelee ulkorakenuksen seiniä pölykapseleilla, koska haluaa pihalle katsottavaa ja tekee mielellään käsillään. Huhtala veistänyt taidonnäytteenään myös puukettinkiiä.

Yrjö Huhtala, 2010

Pauli Hämäläinen

s. 1937 Petäjäinen, k. 2004

Pauli Hämäläinen, 2010

Pauli Hämäläinen oli ammatiltaan metsuri ja kirvesmies. Hän oli taitava käsistään; hän entisöi ja korjasi kalusteita sekä oli hyvä piirtämään ja muutenkin taiteellinen. Hänelä oli taito päätellä näkemästään, miten se oli tehty. Hän osasi jopa ommella mekot lapsille, kun äiti sairasti. Hämäläinen oli tekemisissään pikkutarkka ja tapasi sanoa: ”ei tee ollenkaan, jos ei tee kunnolla.” Hän aloitti jäänveistämisen jäätyään eläkkeelle 1990-luvun alussa ja oli tiettävästi ensimmäisiä jäänveistäjiä Rovaniemen–Kemin seudulla. Hän tuli tunnetuksi jouluksi valmistuvien jääkirkkojen sarjallaan, joita ohikulkijat saivat ihailla noin kymmenen vuoden ajan.

Veikko Inkeröinen

s. 1930 Tennilä, k. 2002

Veikko Inkeröinen, 2010

Veikko Inkeröinen oli kirvesmies, joka tehtyään työuransa rakennuksilla ja voi-malaitostyömailla alkoi veistämään puusta suuria karhuja. Hänen kontionsa erottuvat suuresta ITE-karhujen suvusta hauskojen nappisilmiensä perusteella. Jokainen Inke-röisen karhuista on hellyttävän ilmeikäs, ihan oma persoonansa.

Veikko Inkeröinen, 2010

Tuure Marski

s. 1949 Rovaniemi

Tuure Marski, 2010

Kaikenlainen ITE-tekeminen tuli Tuure Marskille tutuksi jo lapsena, sillä hänen äitinsä Laura Marski (1921–2000), maalasi tauluja ja kuvia kodin seiniin sekä teki teoksia luonnonmateriaaleista. Tuure Marski kävi 1990-luvulla jäänveistokurssin, jonka jälkeen hän on toiminut aktiivisesti talvitaiteen parissa. Hänelle lumi ja jää ovat ”köyhän miehen marmorია”.Marski on jakanut lumi- ja jäärakentamisen tietotaitoaan opettamalla 2000-luvulla eri puolilla Lappia. Pajun hän puolestaan löysi vuoden 1997 tienoilla. Mieluisimpia pajuteosaiheita ovat olleet eläimet ja ihmiset. Marski on myös kokeillut ja kehitellyt elävän pajun käyttöä teoksissaan ja viherrakentamisessa. Luonnonmateriaali-teosten lisäksi Marski on tehnyt jonkin verran kynäruiskutöitä ja maalauksia.

Lauri Mustonen

s. 1931 Suojärvi

Lauri Mustonen, 2010

Sodan jälkeen Lauri Mustonen perusti äidin ja sisarusten kanssa musiikki- ja viihderyh-män, joka kiersi Pohjois-Suomea ja eteläm-pänäkin. Mustonen esitti taikatemppuja, joita oli oppinut tekemään sodan aikana Kuusamossa ollessaan saksalaisten vanki-leirillä taikurin apulaisena. Myöhemmin hän työskenteli postiautovarikolla Rovaniemellä sekä lyhytfilmien tekijänä ja torilla niin sanottuna pikakuvaajana. Maalaamisen hän aloitti varhain. Mustosen tauluissa on usein luontoaiheita. Eläin- ja lintuaiheisten veis-tosten tekeminen puolestaan alkoi vasta 1989. Lauri Mustonen on saanut aikanaan runsaasti huomiota myös lumiveistosten tekijänä.

Lauri Mustonen, 2010

Lea Poikela

s. 1950 Kuivaniemi

Lea Poikela, 2010

Lea Poikela kirjoittaa runoja, maalaa, tekee erilaisia esine- ja tilateoksia sekä ”tuunaa” käytettyjä vaatteita ja kankaita. Hän on kahdeksanlapsisen suurperheen äiti, joka lasten vartuttua on löytänyt yhä enemmän tilaa ja aikaa luovuudelle. Sisällä kotona on

Lea Poikela, 2010

esineasetelmia, joilla lapsenlapset saavat leikkiä. Ulkoa pihamaalta löytyy arkisten tavaroiden inspiroimia tilateoksia, esimer-kiksi perheen lasten ja aikuisten pyöristä syntynyt *Pyöräkasa*, jonka päällä on kyltti ”Älä pysähdy tukit liikenteen!”

Seppo Törmänen, 2010

Seppo Törmänen

s. 1946 Rovaniemi, k. 2013

Seppo Törmänen, 2010

Seppo Törmänen rakensi 1990-luvun alussa Rovaniemen Nivankylään nykyisen kotita-lonsa ja vähän myöhemmin samaan piha-piiriin Galleria Pirun Pesän. Puu ja rauta ovat aina kulkeneet rinnan Törmäsen taiteessa. Raudasta on syntynyt vuosien kuluessa mitä moninaisimpia teoksia: lintuja, kaloja, poroja, karhuja, kukkia, köynnöksiä, suuriko-koisia lehtikasveja, hirvenpäitä ja jättikokoi-sia sääskiä sekä monenlaisia kukkakärryjä. Valtavat pahkat puolestaan ovat muuttu-neet Törmäsen käsittelyssä muun muassa baarikaapeiksi tai tuoleiksi. Luonnonvääriä puuta löytyy erilaisina pöytinä tai suurissa kynttilänjaloissa, joihin on yhdistetty rautaa esimerkiksi köynnöskasveina.

Seppo Törmänen, 2010

Timo Vattulainen

s. 1939 Rovaniemi

Timo Vattulainen, 2010

Timo Vattulainen on tehnyt elämäntyönsä Suomen Värin palveluksessa Rovaniemel-lä. Liikkeessä myytiin sisustustarvikkeita,

maaleja ja taidetarvikkeita. Vattulainen arvioi tehneensä itse puutöitä ja maalauksia rinnakkain noin kolmenkymmenen vuoden ajan. Puusta on taitavissa käsissä syntynyt lukuisa puuhakkaita pienoisveistoksia, joissa perataan kalaa, istutaan nuotiolla ja ollaan metsällä, eli aiheita, jotka ovat tekijälle omista harrastuksista tuttuja. Vattulainen on tehnyt myös mökkien pienoismalleja sekä pahkakuksia ja koristeltuja puukonkahvoja. Vattulainen käyttää pieniin teoksiinsa puun ohella hirvenluuta. Muutama vuosi sitten hän keksi yhdistää pienoisveistoksia maa-lauksiin. Näissäkin teoksissa aiheet liittyvät usein metsällä oloon.

Timo Vattulainen, 2010

Tuomo Välitalo

s. 1945 Lehtojärvi

Tuomo Välitalo, 2010

Tuomo Välitalo on jäänveistäjä. Viisissäkym-menissä hän alkoi rakentaa jäästä linnoja pihalleen. Hänen pihallaan on kirkas lähde, jonka jää sopii erinomaisesti rakentamiseen ja veistämiseen, sillä se on kovaa ja kirkasta. Aiemmin Välitalo teki joka talvi tienposkeen linnan, jota ihmiset oppivat jo odottamaan. Lähistöllä oleva turistikeskus toi pihalle bus-silasteittain turisteja linnaa ihastelemaan. Välitalo ei käynyt linnaa esittelemässä, koska ei osaa kieliä. Hän vain katsoi ikkunas-ta, kun turistit parveilivat jäärakennuksen ympärillä.

Tuomo Välitalo, 2010

Tuomo Välitalo, 2010

SALLA

Salla, 2010

Teuvo Huhtala

s. 1945 Salla, k. 1984

Teuvo Huhtala, 2010

Teuvo Huhtala tunnettiin lempinimellä ”Pöllö-Teuvo”,sillä Teuvon pöllöjä oli Sallassa miltei joka talossa. Teuvon tukija ja auttaja oli sallalainen autotarvikeliikkeen omistaja, joka vei useita Huhtalan tekemiä pöllöjä liikelahjaksi maailmalle. Tästä syntyi ajatus

ottaa pöllöjä myyntiin liikkeeseen. Työs-kentelyä varten liikkeen omistaja hankki Teuvolle puukkoja, porakoneita ja jyrsimen. Sallan kuntakin antoi Teuvo Huhtalalle tun-nustusta työskentelystä ja myönsi hänelle kunniakirjan.

Teuvo Huhtala, 2010

Teuvo Huhtala, 2010

SAVUKOSKI

Savukoski, 2010

Kari Ahvenainen

s. 1952 Pelkosenniemi

Kari Ahvenainen on ammatiltaan rajamies mutta on ollut myös rakennushommissa. Ahvanainen on maalannut pikkupojasta asti. Ensimmäinen teos, papan kuva, syntyi kymmenvuotiaana. Maalattuja puureliefejä hän alkoi tehdä vuonna 2004, ja vuosi-kymmenen lopulla hän siirtyi varsinaiseen puunveistämiseen. Ahvenainen on itse kaatanut kolmetoista karhua, joten mesi-kämmen on hänelle luontainen aihe puu-veistoksissa. Kuvataiteen lisäksi hän tekee nahkatöitä, kuten perinteisiä karvakenkiä, ja harrastaa näytttelemistä Rösölänperän Ruppenat -ryhmässä.

Kari Ahvenainen, 2010

Rauni Pulska

s. 1944 Orajärvi

Rauni Pulska, 2010

Rauni Pulska on omien sanojensa mukaan ”aina halunnut tehdä itse jotain ja ollu aina vähän hullu.” Oma piha antaa tilaa toteuttaa monenlaista, ja mielenkiintoisia löytöta-varoita löytyy kaatopaikoilta, metsästä ja

eri puolilta. Navetan päätyyn hän on itse suunnitellut ja rakentanut olopaikaksi löytötavarasta lasiterassin, jonka ikkunat löytyivät rajaseutukirkosta. Pulska on itse valanut myös pihan vesialtaat. Pihalla on erikokoisia kiviä, joista voi löytää jonkin hahmon, esimerkiksi hirvenpään. Taiteen ja rakentelun lisäksi Pulskalla riittää energiaa harrastaa näyttelemistä ja senioritansseja.

SIMO

Eeli Halttu

s. 1920 Simo, k. 1999

Eeli Halttu oli kansantaitelija, kansankuvaa- ja omakustannekirjoittaja sekä kalastaja ja autonkuljettaja. Haltun öljymaalaukset ovat naivistisia, kansan elämästä ja Simoniemen edustan kalastuksesta kertovia kuvauksia. Sekä kirjoittamisessa että maalaamisessa näkyy hänen yhteiskunnallinen kantaaottavuutensa.

Tellervo Järnfors
s.1951 Kemi

Tellervo Järnfors on eläkkeellä oleva levyseppähitsaaja, nykyisin taulumaalari ja pihataiteentekijä. Kipinä pihataiteeseen syttyi, koska piha oli ruma ja piti saada kauneutta pönkkäperälle. Kivi valikoitui materiaaliksi halpuutensa vuoksi. Järnfors on kerännyt

kiviä läheltä ja kaukaa. Hän ei muotoile kiviä, vaan asettelee ne paikoilleen. Kivillä on aina joku kertomus, ja ne esittävät yleensä ihmisiä omasta perhepiiristä. Tauluja hän alkoi tehdä jäätyään eläkkeelle. Hän maalaa aamusta iltaan joka päivä; töitä syntyisi niin paljon kuin jaksaisi tehdä. Järnfors maalaa keittiönpöydän ääressä ja tekee työn kerralla valmiiksi. Työmenetelmänä on nopeus, joten väriä ja kangasta kuluu paljon. Puoliso toimii sponsorina ja kriitikkona.

Mauri Matala
s. 1947 Simo

Mauri Matala on muurari, jolla on kodin yhteydessä ateljee omille maalauksille. Hän on maalannut kansakoulujoista asti. Hänen ITE-erikoisuutenaan ovat maisemamuurit: maalaus tehdään lämpökestävälle kivilevylle, jolloin maalaus voi olla joko kiinteä tai irrotettava. Muuraus on hänen ”kutsumustyönsä”,johon yhdistyy taiteen tekeminen. Lisäksi hän tekee suuria betonisia pihapatsaita ja on aloittanut muutama vuosi sitten muotokuvien piirtämisen.

SODANKYLÄ

Erkki Alajärvi
s.1942 Kontio

Erkki Alajärven lapsuudenkoti sijaitsi syrjäisessä Kontiossa, joten kaikki piti tehdä itse, ja yleensä puusta, josta hän oppi jo aivan

pienenä tekemään mitä vain. Aikuistuttuaan Alajärvi asui Helsingissä ja sai töitä Oopperan näyttämömaalarina ja rekvisiitantekijänä. Tässä työssä hän oppi työstämään monia eri materiaaleja, kuten styroksia, savea ja paperimassaa. Helsingistä Alajärvi muutti Sodankylään, missä on siitä saakka toiminut vapaana taiteilijana. Hänet tunnetaan paitsi kuvataiteilijana myös kirjailijana, runoilijana – ja painijana: Alajärvi on kreikkalais-roomalaisen tyylin suomenmestari vuodelta 1966 ja hopeamitalisti vuodelta 1972. Vuonna 2013 Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi Alajärvelle taiteilijaeläkkeen tunnustuksena ansiokkaasta toiminnasta luovana taiteilijana.

Sohvi Kela
s. 1929 Selkoskylä

Työikäisenä Sohvi Kela toimi myynti- ja somistusalalla. Hän oli uuttera työntekijä, jolla oli intoa ja uteliaisuutta oppia uutta. Työ vei mennessään, mutta Kela maalasi harrastusmielessä milloin siihen vain oli aikaa. Hän kävi yksityistunneilla usean eri taiteilijan ohjauksessa. Kela muutti miehensä kotiseuduille Sodankylään 1990-luvulla päästyään puolisoineen eläkkeelle. Sodankylässä Sohvin maalaaminen toden teolla alkoi, ja hänen naivistinen tyylinsä pulpahti esille. Maalaukset ovat lapsuudenmuistoja ja surrealistisia unia.

Reino Mikkola
s.1941 Sodankylä, k. 2000

Rajamies Reino Mikkola alkoi maalata ja veistää 1970-luvun alussa. Hän oli töissä Inarin Nellimin raja-asemalla, ja taide lähti liikkeelle lähinnä ajanvietteenä. Ensін Mikkola veisti pienempiä puuveistoksia, mutta 1980-luvun lopulla hän alkoi tekemään isoja karhuveistoksia puusta ja betonista. Hän oli myös taitava runoilija ja laulaja.

Reino Yliaska
s. 1947 Aska

Reino Yliaska ei oikein muista, mistä ja milloin kipinä maalaamiseen tuli. Häntä oli jo kouluaikoina viehättänyt Wrightin veljesten metsotaulut, ja häntä ihmetytti, miten joku voi niin täydellisesti jäljentää lintuja. Hän alkoi harjoitella maalaamista öljyväreillä: luki paljon maalausoppaita ja maalasi mallista vanhojen mestareiden töitä. Reino Yliaskassa asuu kaksi erilaista taiteilijapersoonaa. Toinen on kaupallinen, joka tekee mitä ihmiset ostavat ja mitä ihmiset pitävät sievänä. Toinen taas maalaa omasta mielenkiinnosta, muiden ajatuksista piittaamatta. Surrealistiset teokset kuvastavat ajatuksia, joita hänellä on maailmasta ja sen menosta.

TERVOLA

Heimo Oinas
s.1922 Koivu

Heimo Oinas on entinen savottamies, jolta nuoruudessa sujui tukilla lasku niin hyvin, että hän jopa kilpaili lajissa. Hän on aina ollut kätevä käsistään, ja kodin pihamaata koristavatkin hänen veistämänsä puupatsaat. Oinas on tehnyt runsaasti kapioarkkuja sukulaisille ja rakentanut kodin sisustukseen kuuluvia huonekaluja, kaappikelloja ja muuta kodin esineistöä. Hän on myös maalannut ja piirtänyt tauluja, vuollut pieniä puuveistoksia sekä tehnyt pitkävartisia nahkakenkiä.

TORNIO

Tauno Ahvenjärvi
s.1912 Tornio, k.1996

Tauno Ahvenjärvi rakensi itse oman talonsa ja teki sinne huonekaluja. Pihamaalle hän taiteili patsaita sementistä ja kivistä ja maalasi tauluja Kaakamon vanhoista taloista. Hän teki myös applikaatioita, puuveistoksia sekä teoksia luonnon kakkyroistä.

Erkki Lappalainen
s.1947 Tornio

Muurausalan yrittäjä Erkki Lappalainen on tehnyt pihalleen isoja ja kestäviä betonieläimiä. Hänen mukaansa muurarilla täytyy olla taiteellista silmää, jotta pystyy hahmottamaan esimerkiksi uunin muodon ja rakenteen. Samaa muurarin taitoa ja huolellisuutta hän käyttää rakentaessaan patsaita. Hän kertoo, että esimerkiksi joutsenia tehdessään hän ensin muotoilee harjateräksestä linnun muodot, vahvistaa niitä katiskaverkolla ja laittaa sitten jalat runkoraudasta. Kaulaan tulee katiskaverkkoa, jolloin se saadaan ohueksi. Joutsenille tulee luonnonkivialusta, johon porataan jaloille reiät. Räpylät muotoillaan. Kun muodot ovat valmiit, niihin aletaan asetella savikakkuja betonista. Massa laitetaan pienissä erissä lastalla. Työssä on monta vaihetta. Joutsenia kastellaan ja peitetään, etteivät pääse kuivumaan. Yhden joutsenen tekemiseen menee tällä tekniikalla 1–2 viikkoa.

YLITORNIO

Urho Kangas
s.1931 Ylitornio, k. 2012

Urho Kangas on tehnyt Mellajärvelle kotitaloonsa Pahka-Ateljeen. Pihapiirissä jo pahkat uhkuvat, ja ulkopirtissä on Suomen pienin kotiseutumuseo. Kauniilla niemenharjalla sijaitseva moderni hirsitalo on täpötäynnä mitä ihmeellisimpiä luonnonlöytöjä ja niistä tehtyjä kuvaelmia. Kangas on etsinyt jättimäisiä pahkojaan yksityisistä ja valtion metsistä sadan kilometrin säteellä kotipaikastaan. Tässä pirtissä tuntuu kiteytyvän Lapin puun henki. Uljaita pahkatuoleja ja kaappeja on runsain mitoin, mutta rakkain aihe tuntuu olevan lintu.

Kaarina Kangas
s. 1944 Ylitornio

Kaarina Kankaan maalausinnostus alkoi kansalaisopiston taidepiirissä. Kylähistoriaa ja perimätietoa tallentanut Kangas haluaa maalauksissaankin ikuistaa vanhoja rakennuksia ja pihapiirejä tuleville sukupolville. Kangas on neljän lapsen äiti ja 16 lapsenlapsen isoäiti. Äitienpäivänä 2012 tasavallan presidentti myönsi hänelle Valkoisen Ruusun Ritarikunnan 1.Luokan mitalin kultaristein merkittävästä työstä kasvattajana.

Marjut Aikio

FT, prof. emer., saamelaistutkimuksen dosentti, Rovaniemi

Veli Granö

valokuvaaja, taiteilija, Porvoo

Veikko Halmetoja

kuvataidekriitikko, kuraattori, Helsinki

Minna Haveri

TaT, vapaa tutkija, taidekasvattaja, Helsinki

Maria Huhmarniemi

TaM, lehtori Lapin yliopisto, kuvataiteilija, lumi- ja tuliveistäjä, Rovaniemi.

Janne Inkeroinen

TaM, taide- ja perinnekulttuurikasvattaja, kuvataiteilija, Sipoo

Korinna Korsström-Magga

TaM, kuvataideopettaja, Ivalo

Riitta Kuusikko

FM, amanuenssi Rovaniemen taidemuseo, Korundi

Kalle Lampela

TaT, lehtori Lapin yliopisto, kuvataiteilija, tutkija, Rovaniemi

Rosa Liksom

kirjailija, kuvataiteilija, Helsinki

Erkki Pirtola

taiteilija, videodokumentoija, vapaa kirjoittaja, Helsinki

Päivi Rantala

FT, kulttuuritutkija Lapin yliopisto, Rovaniemi

Lars Saari

FL, taidehistorioitsija, kuvataidekriitikko, Turku

Anna-Maija Salonen

FM, Rovaniemi

Kirsi Tervola

FM, Rovaniemi

Jukka Turunen

vapaa kirjoittaja, valokuvaaja, Oulu

Elina Vuorimies

FM, ITE-taiteen amanuenssi ITE-museo - Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo, Kokkola

TALVITAITEEN AMMATTILAISET –
ITE-TAITEILIJOITA, KUVATAITEILI-
JOITA JA YRITTÄJIÄ

Huhmarniemi, Maria; Jokela, Timo & Vuorjoki, Susanna (2004) (toim.): *Talven tuntemus. Puheenvuoroja talvesta ja talvitaiteesta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Huhmarniemi, Maria & Jokela, Timo & Vuorjoki, Susanna (2003) (toim.): *Talven taidetta. Puheenvuoroja talven kulttuurista, talvitaiteesta ja lumirakentamisesta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto

Huhmarniemi, Maria & Jokela, Timo & Vuorjoki, Susanna (2003) (toim.): *Talven taito. Ohjeita lumi- ja jääveistoon*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

ITE-TAITEEN
JUURET OVAT POHJOLASSA

Cajate, Gregory 2004: *Look to the Mountain. An ecology of indigenous education*. Kivaki Press.

Haavio, Martti 1950: *Väinämöinen*. WSOY

Hakamies, Pekka (toim.) 1998: *Ison karhun jälkeläiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 697*. Tammer.

Hirvi, Jussi 2006: *Terve mieli terveessä luonnossa*. Teoksessa Ekopsykologia ja perinnetieto. Heiskanen, Irma & Kailo, Kaarina (toim.) 2006: Green Spot. Helsinki: Tampereen yliopistopaino.

Lehtinen, Ildiko (toim.) 2005: *Marit, mordvalaiset ja udmurtit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtola, Jorma 2000: *Lailasta Lailaan. Tarinoita elokuvien sitkeistä lappalaisista*. Kustannus Puntsi.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1984: *Keski- ja myöhäisrautakausi*. Teoksessa Suomen historia 1. Weilin+Göös.

Lukkarinen, Annikki & Heikkilä-Palo, Liisa 1995: *Käspaikat pyhäiset pyyhkeet*. Valamon luostari. Gummerus

Rainio, Riiitta 1999: *Esihistoriallisia soittimia*. Musiikkiarkeologinen katsaus Suomen esihistorialliseen löytöaineistoon. Helsingin yliopisto: Musiikkitieteen laitos, pro gradu.

Riikonen, J. 2005: *Iron Age aprons from Southwestern Finland*. Teoksessa Mäntylä, S. (ed.), Rituals and Relations. Studies on the society and material culture of Baltic Finns. Suomalaisen tie-deakatemian toimituksia, Humaniora.

Sarmela, Matti 1994: *Suomen perinneatlas*. Suomen kansankulttuurin

kartasto 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 587.

Summatavet, Kärt 2005: *Folk Tradition and Artistic Inspiration*. University of Art and Design Helsinki.

Virtanen, Leea 1991: *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 471.

MISTÄ ON AIDOT MATKAMUIS-
TOT TEHTY?

Appadurai, A. (toim.) (1986). *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. Cambridge University Press.

Cohen, E. (2004). *Contemporary tourism. Diversity and change*. Amsterdam: Elsevier.

Franklin, A. (2003). *Tourism: an introduction*. London: SAGE Publications.

Heikkilä, D. & Kyläniemi, H. (2004). Lapinnukkeja, lapinpukuisia nukkeja ja nukkeja Lapista. *Raito*, 22, 17–23. Haettu 18.4.2012 osoitteesta <https://rovanieni.fi/loader.aspx?id=9936e051-4155-4ede-809b-0ef8e9228e8e>

Littrell, M.A. & Dickson, M.A. (1999). *Social responsibility in the global market. Fair trade of cultural products*. London: SAGE Publications.

Miettinen, S. (2006). Raising the status of Lappish communities through tourism development. Teoksessa M.K. Smith & M. Robinson (toim.), *Cultural tourism in a changing world. Politics, participation and (re)presentation* (s. 159–174). Clevedon: Channel View Publications.

Nuorgam, P. & Karhu, J. (2010). Saamelaiskäsityön (duodjin) oikeudellinen suoja osana saamelaiskulttuuria. Teoksessa K.T. Kokko (toim.), *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta* (s. 172–184). (Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja B no 30.) Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Petrisalo, K. (2001). *Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Richards, G. (toim.). (1999). *Developing and marketing crafts tourism*. (European Association for Tourism and Leisure Education). Tilburg: ATLAS.

Richards, G. (2010). Creative tourism and local development. Teoksessa R. Wurzbarger, T. Ageson, A. Pattakos & S. Pratt (toim.), *Creative tourism. A global conversation* (s.78–90). Santa Fe: Sunstone Press.

Saarinén, H. (2011). *Valkoisen peuran myyttinen Lappi. Lappi-myytin tie keskiajan kuvastosta suomalaiseen elokuvaan*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus

Shepherd, R. (2002). Commodification, culture and tourism. *Tourist Studies*, 2(2), 183–201. doi:10.1177/146879702761936653

Smith, M.K. (2009). Issues in cultural tourism studies. London: Routledge.

Thompson, F., Hannam, K. & Petrie, K. (2012). Producing ceramic art works through tourism research. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 336–360. doi:10.1016/j.annals.2011.06.006

Timothy, D. J. & Nyaupane, G. P. (2009c). Heritage tourism and its impacts. Teoksessa D. J. Timothy & G. P. Nyaupane (toim.), *Cultural heritage and tourism in the developing world. A regional perspective* (s. 56–69). London: Routledge.

Wilén, M. (2004). *LUOVAAN TALOUSTEEN. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Helsinki: Edita.

JÄÄHYVÄISET RENTTUTAITEILIJAMYYTILLE

Hautala-Hirvioja, Tuija (2011). ”Lapin Faarao” – Reidar Särestöniemi ja julkisuuden monet roolit. Teoksessa: Siukonen, Jyrki (toim.), *Kuvia pohjoisen tasavallasta. Mukka, Särestöniemi ja Palsa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. (2008). *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Tampere: Vastapaino. Suomentanut Veikko Pietilä.

Jameson, Fredric (1991). *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso.

Kontturi Katve-Kaisa (2012). *Following the flows of process. A New Materialist Account of Contemporary Art*. Turku: Turun yliopisto.

Kotkavirta, Jussi & Sironen, Esa toim. (1989). *Moderni/Postmoderni*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Lampela, Kalle (2012). *Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin. Tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Lepistö, Vappu (1991). *Kuvataiteilija taidemaailmassa. Tapaustutkimus kuvataiteellisen toiminnan sosiaali-psykologisista merkityksistä*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Pitkänen, Maj-Lis (1990). *Kalervo Palsan päiväkirjat. Merkintöjä vuosilta 1962–1987*. Helsinki: WSOY.

Roberts, John (2007). *Intangibilities of Form. Skill and Deskilling in Art After the Readymade*. London: Verso.